

MIESTO KRONIKA

Dalis II

Švenčionys, 1995

T U R I N Y S

Tūlėjimo laikotarpis	3
Iš tolimos praeities	7
1831 metų sukilimas	10
Vincentas Bortkevičius	16
Gustavas Čechovičius	17
Leonas Čechovičius	18
Švenčionys 1868 – 1888 metais	19
Neramumai Švenčionių mieste XX a. pradžioje	22
1904 – 1915 metai	25
Pirmasis pasaulinis karas	26
Lenkų okupacijos metai	29
1939 – 1940 m. švenčioniškių gyvenime	33
Antrasis pasaulinis karas	36
Pokario laikotarpio metai (1945-1959)	42
Pokario laikotarpio metai (1960-1978)	47
1967 m. buvusių mieste įstaigų sąrašas	54
1979 -1987 metų svarbesni gyvenimo momentai	56
Atgimimo aidai Švenčionyse	59
Švenčionių miesto gatvių pavadinimai	67
Kataliku bažnyčia	69
Cerkvė	72
Sentikių maldos namai	73
Kiti maldos namai	74
Švietimas	75
Iš mokyklų istorijos	81
Kultūros renginiai	92
Muziejaus etnografiniai rinkiniai	97
Ansamblis "Aukštaitija"	100
Medicina	102
Respublikinės reikšmės architektūrinis paminklas – Cirkliškio ansamblis	110
Paminklas Viliui Kudabai	116
Koplyčia 1831 ir 1863 metų sukilimo aukų atminimui	117
Paminklas žydų genocido aukoms atminti	118

Nepriklausomos Lietuvos karininkams atminti	119
Žydu kapinės	120
Lietuvos karių, žuvusių už Lietuvos nepriklausomybę, paminklo atstatymo kapinėse renginio scenarijus	123
Žymesni Švenčionių miesto žmonės	125
F. Žvirka	126
J. Krasickis	128
B. Kovarskis	130
V. Miklaševičius	133
F. Markovas	135
J. Skruodys	137
N. Švogžlys	142
A. Rimas	143
Z. Žemaitis	145
"Tavo lyra visuomet skambės..."(Apie J. Sinių "Varpo" choro vadovą)	147
Č. Kudaba	164
Pasakoja Švenčionių krašto žmonės:	
Č. Kudaba. Dar apie siauruką	166
S. Gemburos, aktyvaus kraštotoyrininko, atsiminimai	168
Švenčionių miesto gyventojo A. Muravjovo atsiminimai	173
Buvusios Z. Žemaičio vidurinės mokyklos mokytojos L. Sinkevičienės atsiminimai	177
J. Blažinskas. Kokia pragaro spalva ir kvapas..	181
B. Kac, Švenčionių miesto gyventojos, atsiminimai	190
Š. Laužadis. Kūnos upelio paslaptis	195
Pramonė:	
Vaistažolių farmacijos fabrikas	199
Sviesto gamykla	201
"Žeimenos" siuvimo fabrikas	203
Dainos ir eilėraščiai apie Švenčionių kraštą	208
Literatūra	217

REPUBLICINĖS REIKŠMĖS
ARCHITEKTŪRINIS PAMINKLAS
- CIRKLISKIO ANSAMBLIS

Miesto centre architektūros paminklų nėra, tačiau nutolus nuo miesto centro apie 2 km prie Švenčionių-Vilnius plento stovi respublikinės reikšmės architektūros paminklas Cirkliškio dvaro rūmai.

Prie rūmų parke archeologijos paminklas piliakalnis, vadintinas Perkūno kalnu (kalva), kurio papėdėje senovėje buvo gyvenvietė.

Patį kalną iš vienos pusės supa ežerukas, iš kitos - pelkės. Jis langvai prieinamas tik iš vienos pusės.

Ant piliakalnio buvusi Dievo Perkūno šventykla. Čia gyvenę nemaža dvasininkų, krivių, stovėjė šventi aukurai, buvusios atliekamos šventos apeigos. Nūsy pirmatai meldėsi Dievui Perkūnui. Čia degė amžinoji ugnis, kurią saugojo vaidilutės.

Apie šį kalną ir parką gausu senovinių liaudies pasakojimų. Pasak vieno iš jų pilaitėje ant Perkūno piliakalnio, kuris priklausė Malšios kunigaikščiui Daumantui, pastarasis prisiekęs su kunigaikščiu Treniota nužudyti karalių Mindaugą ir atliati iš jo valdžią. Samokelias buvo įvykdytas. Mindaugo evajendės sukurti stiprią galinę Lietuvos valstybę neišsipildė.

1253 m. Mindaugui apskrikštijus Švenčioniškiai ir toliau garbino senus dievus ir tik 1387 m. masiškai lietuviams priėmus krikštą giria buvo iškirsta, aukuras išgriautas.

Piliakalnis Perkūno kalnu vadinamas, nes esą ten stovėjusi jėstatula, kūrenta šventa ugnis Perkūnui, dėl ko ir kaimas kai kada vadintas Aukų kalnu.

Pagal senų žmonių pasakojimus Cirkliškis (Cirkliškės) esanti pati seniausia Švenčionių apylinkių gyvenvietė. Xena žmonės, kad ten buvo labai storų ažuolų kelnių liekanų, o taip pat užsilikusių storų medžių, tijojo didelių akmenų, pajuodusiu, suplešėjusių.

Nanoma, kad čia buvęs Vytauto dvaras, o vėliau jis priklausęs Radviloms ir Rževdezkiams.

Tikslesnių žinių apie Cirkliškių turime tik iš XIX a. dokumentų, kurių metu jis priklausė Rastovskiams. Prieš kurį laiką nūsu literatūroje rašyta, jog, esą, ansamblį ir rūmus 1796 m. sukurės žymus lietuvių architektas L. Štuoka Gucevičius. Taip tei-

giama ir Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos straipsnelyje "Cirkliškis". Tačiau tai jokiai dokumentais ne-irodyta ir nepagrįsta hipotezė.

Tyrinėtojų K. Labanausko, A. Vojevodskaitės ir kitų pastarojo meto darbai atskleidžia kitokį ansamblio sukūrimo vaizdą. Dar prieš 1817 m. Cirkliškio dvaras priklausė Edvardui Mastovskiui. Čia gyveno ir jo motina Domicelė Žekežinskaitė-Mastovskienė. Jos iniciatyva buvo sukurtas parkas ir, matyt, suplanuota visa dvaro sodyba. Be abejo D. Mastovskienė turėjo tiesioginės įtakos tokiam projektui sudaryti.

Ansamblis buvo suplanuotas labai saikingai, racionaliai: rūmai, oficina, ledainė ir kiti pastatai sudarė vieną reprezentacinių keturkampių kiemą, o ūkio trobesiai laisvai išdėstyti aplinkui prie kelių. Ansamblis pasižymėjo nesudėtinga kompozicija, subiliu pastatų iš Jungimui į gamtos aplinką. Pagrindinė jo ašis – platus kelias, iš abiejų pusių apsodintas dvem klevų ir liepų eilėmis, tarp kurių takai. Nuo plento jis atveda į erdvę elipsinės formos skverą, apjuostą apvažiavimu. Vakariniu sodybos pakraščiu éjo medžiais apsodintas ūkinis įvažiavimas. Nuo jo į rytus atsišakoja pagrindinis pasivaikščiojimų takas, vedantis iki Perkūno piliakalnio, iš kur atsiveria nuostabūs reginiai į parką.

Parkas yra landšaftinio suplanavimo. Įvarbus jo akcentas ir kompozicinė ašis – tai upeliukas, nutekantis į ežerą, apsuptą žalių durpingų pievų. Upelio pakrantėse drėgnos, pasivaikščiojimams netinkamos pievos sudaro dideles erdves, už kurių banguoja medžių kontūrai. Augmenija čia mišri. Vyrauja klevai, tuopos, ažuolai, liepos. Yra ir egzotų: maumedžiu, kaštomu. Rytų pusėje parkas tarsi praplatėja pereidamas į natūralius miškus. Parke stovėje penki-šeši pailgi pilko akmens suolai. Vieni įrengti saulėtose vietose, kad įsiltų ir vėsesnėmis dienomis šildytų, kiti atvirkščiai – paunksmėje, kad galima būtų pasislėpti nuo kaitros.

Priešais rūmus plytėjo gélynas. Čia simetriškai augo dvi tamsios eglės ir ryškiai išsiskyrė balto rūmų fasado fone.

Rūmai viso ansamblio akcentas, pastatyti įvažiavimo alėjos ašyje, ant upelio slėnio terasos. Jie glaudžiai susiję su parku: iš svetainės atsiveria puikus reginys į slėnį.

Rūmus maždaug 1823-1830 m. pastatydino Edvardas Mastovskis. Juos suprojektavo specialiai iš Vienos pakviestas architektas

bet ne Stuoka Gucevičius, kaip kartais teigiamas. Pamatuose išlikęs akmuo su data "1823" liudijo, kad statyba prasidėjo prabėgus 25 metams po Stuokos Gucevičiaus mirties.

Rūmai yra dviaukščiai, dengti keturšlaičiu stogu, tai yklingo stačiakampio plano su simetriškai abiejuose šonuose įkomponuotais portiku ir rizalitu. Portiko kolonos nutolusios nuo sienos per keturis metrus, kad būtų galima įvažiuoti po stogu prie pagrindinio įėjimo. Rūmų patalpos pirmame aukšte išdėstytos asimetriškai ir beveik visos jungiasi anfiladiškai. Už vestibulio buvo didžioji svetainė, iš kurios durys vedé į terasą atsiveriančią parko pusę. Kairėje buvo mažoji svetainė su židiniu – valgomasis taip pat su židiniu ir keltuvu valgiams iš virtuvės pakelti. Kambarius puošė reljefiniai karnizai, plafonai, dekoruoti plastiniai augaliniai lipdiniai, rozetės ir puikus meniškas inkrustuotas grindų parketas iš įvairių rūšių medžių. Antrojo aukšto kambariai buvo kuklesni, išdėstyti abipus koridoriaus. Čia buvo koplyčia, vaikų ir svečių kambariai. Panašiai suplanuotos ir rūsio patalpos, išdėstytos po visu pastatu.

Rūmų išorei būdingos griežtos klasicizmo formos. Pagrindiniam fasadė dominuoja šešių doreninių kolonų portikas. Portikas su komponuotas kitaip, negu kitucose vėlyvojo klasicizmo rūmuose, be frontono. Jo vietoje buvo dvi skulptūros: dvi priludusios moteriškos figūros, laikančios, matyt, Šeimyninį Mastovskiu herbą. Iš visų pusų pastatą supa karnizai, skaldo lygiais tarpais išdėstyti langai. Jų vertikalios ašys sutampa abiejuose aukštose, tik viršutiniai langai beveik per pusę žemesni už apatinius.

Cirkliškie sodybos ūkiniai pastatai, matyt, statyti tuo pačiu laiku, kaip ir rūmai. Jie mūriniai su stilistiniais klasicizmo požymiais.

Prie pat rūmų stovi ledainė. Ji apskrito plano, dengta kūgio formos malksenų stogu su grakščiu bokšteliu ir smailė. Netinkuotos jos sienos sumdrytos iš skaldytų luko riedulių. Pasaduose simetriškai durims įkomponuoti su siauri laugai su pusapskritėmis sarašomis. Įdomi bokšteliio forma, sudaranti dvigubą trilapij. Ledainę supa saikingo profilio baltais tinkuotas karnizas. Pastato proporcijos ir fasadai yra liaudiškių formų. Tačiau savo tūriu ledainė papildo Lietuvoje negausių apskrito plano klasicistinių statinių grupę. Ledainėje buvo

saugomos maisto atsargos, vaisiai ir kitos gėrybės.

Kur kas ryškiau stilistiniai bruožai išreikštū kalvės pastate. Ji nedidelė, kvadratinio plano su žaizdru, viduje išsiskiriančiu trumpomis sienelėmis, dengta dvišlaičiu stogu. Kalvės sienos iš skaldytų lauko riedulių, netinkuotos nei išorėje, nei viduje. Pagrindiniame fasade dominuoja portalas, iš abiejų pusių paryškintas kresnomis puskolonémis, kurios remia segmentinę lango arką. Šoniniuose fasaduose ryškiai išskiria baltais tinkuoti pusapskričių langų apvadai. Pasakojama, kad šioje kalvėje buvo kalami ginklai valstiečių sukiliams. Juos galima pamatyti šiandien mūsų Nalšios muziejuje.

Panašus buvę ir kitų ūkinų trėbesių, pavyzdžiui, tvarto, fasadai. Natūralią pilkų lauko riedulių faktūrą papildė baltai tinkuoti karnizai ir angokraščiai.

Neatsiejamu ansamblio komponentu buvo Mastovskių giminės kapų koplyčia-mauzoliejus. Ji pastatyta prieš 1827 m. kitoje Vilniaus-Švenčionių kelio pusėje, arti įvažiavimo alėjos, jautriai įkomponuota tarp miško pušų. M. Koreliovskis šios koplyčios statybos data laiko 1829 m. (Koreliowski M. Przewodnik turystyczny po województwie Wilenskim. 1939. T. 2. p. 254-255). Koplyčia buvo stačiakampio plano, nedidelio tūrio, darinių proporcijų, dengta dvišlaičiu stogu. Jos fasaduose išsiskyrė kampiniai piliastrai, pagrindiniame fasade dominavo puošnus įėjimas su apvadais, juostine atbraila, dvivérėmis durimis. Koplytélės rūsyje buvo palaidota parko kūrimo iniciatorė D. Mastovskienė. (Koplytélė nugriauta 1958 m. Buvusioje jos teritorijoje dabar stovi paminklas tarybiniams kariams).

Cirkliškio dvaras XIX a. buvo kultūros židinys. Šiuose rūmuose buvo labai didelė biblioteka, kurioje buvo senovės pasaulinių klasikų kūrinių reti egzemplioriai, pasaulinės reikšmės rankraščiai ir kūriniai. Šios bibliotekos fondais naudojoosi Vilniaus universiteto profesoriai ir studentai: J. Lelevėlis, J. Rustomas ir kiti.

Mastovskiai, rėmė 1863 m. valstiečių sukilią. E. Mastovskis įmokėjo 2000 rub. sukilielių kason. Už tai, nepaisant, kad pirmas pasiraše ištikimybės carui raštą, totalinių Muravjovo-Koriko represijų metu buvo teisiamas karos lauko teismo drauge su sukiliimo vadovybės Vilniaus skyriaus kariais ir ištremtas į Tobolską. Be to jo dvarams uždėta 6000 rub. kontribucija. Dvaro valstiečiai buvo maniai aktyvūs. Jie dažnai priešin-

davosi dvarininkų ir caro valdžios engimui.

Po šiuų įvykių Cirkliškio dvaro ūkis nebeatsigavo. Po trėties Mastovskis daugiausia gyveno užsienyje, taip teigė vietos senbuviai. Po grafo Edvardo Mastovskio mirties Cirkliškį paveldėjo sūnus Vladislovas, vedęs Kateriną Ščytaitę, o mirdamas palikęs dukrai Marijai, ištekėjusių už Jonušą Radvilą.

Kontribucijos nusmukdyti, savininko neprižiūrimi ir po baudžiavos panaikinimo nemokamos darbo jėgos netekę Mastovskių dvarai jau buvo nugyventi ir praskolinti, nepritapę prie naujos kapitalistinės ūkio sistemos. Galiausiai jie buvo parduoti, dalimi atpirkti dvarininko Chaleckio, kuris lyg ir buvo Mastovskių įgaliotas valdyti dvarus. 1850-1860 metais buvo Cirkliškio klestėjimo metais.

1913 m. Cirkliškio ūkininkė tapo Vanda Chalecka. Ji suremontavo pastatus, užveisė sodą, pastatė malūną su bravaru.

Chaleckiai į Cirkliškį susigabeno ir turtingą giminės archyvą ir biblioteką, nes jų giminė žinoma Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės istorijoje nuo XV a. Kultūros dalykais Chaleckiai pranoko ankstesnį savininką Mastovskį, bet ekonominėkai Cirkliškis nepasiekė buvusio lygio.

Tarybų valdžia 1939 m. panaikino dvarų ženėvaldą. Cirkliškio dvare įsikūrė tarybinis ūkis. Cirkliškio dvaro rūmai – architektūros paminklas tapo saugomas valstybės, tačiau dėl ūkio vadovų aplaidumo 1959 m. buvo išardytas didžiulės vertės inkruستutas grindų parketas, parke suskaldyti dauguma unikalinių akmeninių suolių pamatams, nugriauta mūrinė koplyčia, kurios rūsiuose buvo palaidotė Mastovskų giminė.

1959 m. buvusiuose dvaro rūmuose įsikūrė žemės ūkio technikumas vėliau pavadintas žemės ūkio mokykla.

1970 m. Paminklų restauravimo instituto inžinierė J. Bartkienė paruošė rūmų konstrukcijų projektą. 1973-1974 m. E. Brundzaitytė padarė parko, o K. Gibavičius – ledainės ir kalvės restauravimo projektus, tačiau nedaug kas tepadaryta.

Mokeleiviai patvarkė Cirkliškio parką. Vietoje seno apgruviusio pastato pastatyta naujas gražus administracinių pastatas, pastatyta nauja mokomasis korpusas, sporto salė, bendrabutis, valgykla.

Šis vertingas Lietuvos klasicizmo architektūros kūrinys vertas didesnio dėmesio ir globos.

Švenčionių miesto tarybų valdžios metais buvo priškaičiuota 31 kultūros paminklas ir iš jų: 12 istorinių, 19 dailės paminklų.

Istoriniai:

1. Namus Miško g-vėje, kuriamiame 1935-37 metais gyveno revoliucinio judėjimo dalyvis Janas Krasickis.
2. Namus Gedimino gatvėje, kur 1918-19 metais buvo įsikūrė Švenčionių revoliucinis komitetas.(Bankas)
3. Namus Adutiškio g-vėje Nr. 52, kuriamiame 1918-19 metais buvo įsikūrė Švenčionių valočiaus revoliucinis komitetas.
4. Namus Adutiškio g-vėje Nr. 2, kuriamiame 1918 m. buvo paskelbta tarybų valdžia Švenčionyse.
5. Namus Laižvės aikštėje, kuriamiame 1924-38 metais buvo įsikūrusi Švenčionių lietuvių gimnazija.
6. Namus Stoties g-vėje Nr. 16, kuriamiame 1918-19 metais buvo įsikūrusi lietuvių pradžios mokykla ir gimnazija.
(buvo ligoninės chirurginių skyrius).
7. Vieta, Miško gatvėje, žydų kapinėse, kurioje buvo sušaudyti Švenčionių miesto gyventojai 1942 metų gegužės 20 d. hitlerinių okupantų.
8. Paminklas LMKJ Švenčionių apskrities pogrindinio komiteto sekretoriui Viliui Kudumai (miesto parke).
9. Kapas, kur palaidotas knygnešys Adomas Mykolas Padleckas (1862-1912). (Lentupio gatvės kapinėse).
10. Kapas, kur palaidotas knygnešys Mykolas Vaiškūnas (1862-1937). (Lentupio gatvės kapinėse).
11. Kapas, kur palaidotas knygnešys Stanislovas Vaiškūnas (1856-1912). (Lentupio gatvės kapinėse).
12. Namus Stoties gatvėje Nr. 10, kuriamiame buvo mokytojų seminarija, kurioje 1922-34 metais mokėsi Biadoras Barkevičas (1913-1958), tarybų lejungos didvyris.(Buvo ligoninės chirurginių skyrius).

DAILĖS PAMINKLAI

19 dailės paminklų, kurių visi Švenčionių bažnyčioje.
Tai: respublikinės reikšmės paminklas VIII a. arnotas su Pacų herbu, vietinės reikšmės XIX a. nežinomo dailininko portretas, XIX a. delmatika, Butrimo Nemirovičius portretas ir 15 XIX a. Vilniaus meno mokyklos paveikslų.

PAMINKLAS V I L I U I K U D A B A I
(1920 - 1944)

1973 metų liepos 7 d. respublikos vyriausybės nutarimu Švenčionių miesto skvere buvo pastatytas paminklas vienam iš partizaninio judėjimo vadovų Rytų Lietuvoje, buvusiam LLKJS Švenčionių apskrities pogrindinio komiteto sekretoriui Viliui Kudabai.

Paminklo autorius žymus lietuvių skulptorius Konstantinas Bogdanas.

Iki Lietuvos atgimimo laikų atvykusios į miestą ekskursijos buvo vedamos prie šio paminklo ir pasakojama istorija apie Vilių Kudabą, kaip žymų partizaną, kovoјusį prieš hitlerinius okupantus, jį drąsą vykdant užduotis. Jis buvo "Vilniaus" partizanų būrio grupės vadas. Vykdant vieną užduotį jis buvo vokiečių suimtas ir kankinamas. Bijodamas, kad kankinamas gali išduoti nenoromis draugus, gyvenimą užbaigę savižudybe. (Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje rašoma, kad kautynėse su hitlerininkais pateko į nelaisvę. Nukankintas). Nors iš paprastų miesto gyventojų ne kartą teko girdėti, kad jis yra gyvas...

1992 m. vietas Sąjūdžio narių iniciatyva paminklas iš miesto parko nukeltas į Cirkliškio karių kapines.

KOPLYČIA 1831 IR 1863 METŲ SUKILIMO AUKŲ ATMINIMUI

Už Žemaičio vidurinės mokyklos sankryžoje stovi graži didinga 1989 m. liepos 30 d. atstatyta ir pašventinta koplyčia.

Vietinės valdžios patvarkymu ta koplytėlė buvo nugriauta 1964 m. gegužės 19 d. (apie 3 val. 30 min.). Sulaužytą kryžių gyventojai sutaisė ir atnešė į bažnyčią, o mūro laužas buvo nuvežtas į šiukslyną. Dėl paminklo-koplytėlės nugriovimo bažnyčios komitetas daug skundų prirašės, bet viskas veltui. "Buldozerinio žygio" sukrėsti senieji Švenčioniškiai (lietuviai ir lenkai) atsiminė ir garsiai prabilo, kad nugriautoji koplytėlė buvo paminklas Švenčionyse žuvusiems 1831 metų sukilėliams su vadu kunigu Anupru Labučiu, kurio kapas yra bažnyčios šventoriuje. Jo ir kitų žuvusių 1831 metų sukilime atminimui pastatyta koplytėlė Adutiškio ir Vidžių gatvių sankryžoje.

Liepos 30-oji - amžiamas įrašytas į Švenčionių kultūros istoriją. Koplytėlės pašventinimo iškilmių metu Švenčionyse išsiliejo Žmonių jūra. Nuo bažnyčios Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dalyviai, lenkų sąjungos, katalikų bažnyčios atstovai nešė spalvinęs vėliavas, simbolius, gėlių puokštęs, žalumynų girlandas.

Visų dėmesį patraukė kryžius ir Dievo Motinos Marijos statulėlė, kurią pagarbiai nešė jauni žmonės į buvusią ir amžino poilsio buveinę. Koplytėlės metalinėje lentelėje įrašas:

"Koplyčia 1831 ir 1863 metų sukilimo aukų atminimui buvo pastatyta 1896 metais. 1964 metais gegužės 19 d. pričč tautos valią ją nugriovė. Visų dorų Žmonių šventa valia Lietuvos atgimimo metu 1989 metais vėl buvo atstatyta!"

Kalbėjusieji šios šventės proga pažymėjo, kad koplyčią iš užmaršties prikėlė karštose ūždyse, atstatė darbotojai mylinčios rankos. Tai buvo Švenčionių krašto dvasinio atgimimo šventė. Koplyčios šventinimas tapo visų Švenčioniškių švente.

PAMINKLAS ŽYDŲ GENOCIDO AUKOMS ATMININTI

1991 m. liepos 7 d., sekmadienį, 14³⁰ miesto parke susirinko žvairių tautybių švenčioniškiai. Čia atvyko ir žydai iš Izraelio, Vilniaus, visuomeninių organizacijų atstovai, buvusio Švenčioniu geto, kitų žmogaus pažeminimo vietų kankinisi ir jų giminės bei artimieji. Jie susirinko, kad pagerbtų žydi genocido aukas toje vietoje, kur prieš 50 metų buvo įrengtas žydi getas. Dalyvavo AT deputatas, Lietuvos žydi draugijos pirmininkas Emanuelis Zingeris, rajono valdžios atstovai. Čia buvo atidengtas žvakidės formos medinis koplytstulpis, kuriame žydi ir lietuvių kalbomis parašyta "Švenčioniu geto kankiniams. 1941-1943." Koplytstulpio autorius tautodailininkas Juozas Jakštas.

Tulos minūte pagerbtas genocido aukų atminimas, padėtos gėlės prie paminklo.

Žydai Lietuvoje gyveno nuo senų, dar didžių Vytautą menančiu laikų. Jų ypač pagausėjo carinės Rusijos imperijos laikais, kai žydi tauta buvo engima ir persekiojama. Carinė Rusija žydus leido gyventi tik imperijos pakraščiuose ir visų pirmą okupuotose Vilnius ir Varšuvos gubernijose. Štai taip ir padaugejo žydi mūsų krašte.

Prieškariniuose Švenčionyse žydi gyveno beveik 4 tūkstančiai kas sudarė vos ne pusę visų miesto gyventojų. Tai buvo puikūs amatinkai, prekybininkai, verslininkai ir darbininkai. Buvo tarp jų ir gerų visų gerbiausų gydytojų. Žydai buvo pilnateisiai mūsų miesto ir krašto gyventojai. Buvo gerbiami. Tačiau prasidėjės Antrasis pasaulinis karas buvo lemtingas žydi tautai. Hitleris ir jo parankiniai planavo ne tik užkarauti visą pasaulį, bet ir išnaikinti kai kurias tautas.

Absoliuti dauguma mūsų miesto gyventojų žydi jau pirmaisiais karo metais buvo sušaudyti prie Žeimenos upės Švenčioneliuose, kitose vietose, išvežta į koncentracijos stovyklas. Nesigailėjo nei vaikų, nei senelių... Tik apie 300 žmonių - stipriems darbininkams, geriemus amatinkams - reikalingų reichui, buvo įrengtas getas miesto parke. Tačiau ir jų laukė visiems žydams skirta žiauri lemtis. Tik nedaugeliui iš jų pavyko išsigelbėti ir pasislėpti. O tai padaryti jiems padėjo mūsų miesto ir krašto žmonės nebodami fašistų keršto.

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS KARININKAI S. ATMINFI

Vasario 16-oji - Lietuvos Nepriklausomos valstybėi atkūrimo diena. Nors dėl augsmo Švenčioniškini tiesiogiai nepajuto, bet žinia apie Nepriklausomą Lietuvą, ilgus metus kentusią o ro ir keizerio priespaudą, iki sielos gelmių jaudino, teikė tikėjimo Šviesos ateitimi viltį. Pirmą kartą 1949 m. vasario 16-ąją paminėjo ir Švenčioniškisi. Tą dieną kūpinėse atidengtis paminklas - kryžius kur ilgai lietuvių karinomenės karininkai, sušaudyti 1941 m. birželyje. Toje vietoje palaidoti 6 žmonės. Jmonė tik viena priavdė - kapitonas Pilvelis. Tokiu palaidoti dar trys, iš kurių žinomas tik karininkas Bartkus. Likimo ranka juos pakirto per anksti iygiamą miškę.

179 divizija stovyklavo Pažeimenės-Pabradės vienos stovykloje. 1941 m. birželio 22 d. rytą divizijos dalys iš stovyklos pasitraukė ir gavo įsakymą apsiusti Pabradės miesto ribose. Vakare buvo duotas įsakymas - trauktis. 24 dionas rytą pasiekė Švenčionių Dingo bataliono vadovas majoras Bartkus, kuoju vadai kapitonai Pilvelis ir Klemka, būriu vadovas jaunesnysis leitenantas B. Gabriunas. Tokiame chaose prisistatė nauji viršininkai, o vėliau pasklido kalbos, kad karininkai sušaudyti.

Paminklo autorius liaudies meistras Jurgas Jukštės. Autorius jis padarė iš apdegintų rąstų, tuo pasiekė didelio išraižkingumo. Įvelgi į jį ir atrodo, kad tik tik prūžė kero audra, nusinešusi daugybę nekalty aukų. Geložiniui virbai, tyrantui iš kryžiaus dar labiau stiprina šį šiarpų įspūdį. Ant kryžiaus užrūbus:

"Čia palaidoti Nepriklausomos Lietuvos karininkai
kapitonas Pilvelis, kiti nežinomi karininkai nukankinti
1941 VI 27".

Balandžio 22 d., tautos labdarai skirtą dieną, šis žalitas paipuošė lieknaičių ažuoliukais, pasodintais Žvondioniuose miesto gyventojų.

Z Y D U K A P I N È S

1942 m. gegužės 20 d. hitleriniai budeliai, keršydamai už tai, kad tarybiniai partizanai nužudė kreiskomisara Gustavą Beką, jo pavaduotoją Grulį, sušaudė daugelį Švenčionių miesto ir apylinkių gyventojų. Masinių žudynių vietomis liko paženklinčiai Švenčionys, Švenčionėliai, Adutiškis.

Švenčionių mieste žydų kapinėse sušaudyta 40 Švenčioniškių. Čia pastatyta paminklinė lenta su užrašu:

"Šioje vietoje 1942 m. gegužės 20 d. hitleriniai okupantai sušaudė 40 Švenčionių miesto gyventojų". (Užrašas lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis).

Karo metu vokiečiai statydami arklidęs, prie šių metu esančios komendantūros Gedimino gatvėje, pamatus joms padarė iš atvežtų nuo žydų kapų paminklų. Taip ir stovėjo šis pastatas iki 1992 m. Šiais metais pamatai buvo išardytai ir paminkliniai akmenys nuvežti į žydų kapus.

Buvo suremontuota šiuų kapinių tvora ir pastatytas prie įėjimo akmuo su užrašu: "Zenosios žydų kapinės. Tebūna šventas mirusiųjų atminimas". (Lietuvių ir žydų kalbomis).

Tai senos, vienos seniausių kapinių Lietuvoje, įkurto 17 amžiaus pradžioje. Apie jas didysis humanistas profesorius Česlovas Kudaba rašė:

"Baisiai, nežmoniškai nualintų žydų istorijos ir kultūros reliktai, net kapai. Pasitaikius progai, užeikite į senas Švenčionių kapines. Pirmiausia nustebins kraštovaizdžio senoviškumas. Amžiaus ir paminklų nuotaika primena senąsias Vilniaus kapines: kiek ten užrašytų ir dar neišnykusių paminklų, beje, tokų būdingų senajam Užunericio kraštui. Būtina padėti Švenčioniškiams surengti ekspediciją į šį tiek daug sugriautą "archyvą".

Paskutinį kartą čia buvo laidojama 1952-1953 metais. Daugiausia išliko 1900 bei 1930 metų paminklų.

Šios kapinės tvarkomos tik talkų būdu. Senos miesto gyventojos, buvusios medicinos seselės Blumos Kac iniciatyva, šios kapinės nepamirštamos.

1993 metais čia sukonstruoti takeliai bei pastatytas savotiškas paminklas iš atvežtų arklidės pamatuose buvusių paminklinių akmenų.

Šiuo metu miesto centre priešais parką išlikęs XIX amžiaus pabaigos pastatas, kuriamo 1919 metais buvo Švenčionių proletarinis klubas. Šio klubo atidarymui buvo išleistas vienkartinis lapelis "Vozroždenyje" - skirtas Karlui Libknechtui ir Rozai Liuksemburg atminti.

Prie proletarinio klubo buvo įkurta biblioteka su 3500 egz. knygų. Bibliotekai papildyti apskrities revoliucinės komitetas paskyrė 3000 rublių.

Šiame klube vyko pirmasis mokytojų suvažiavimas.

Šiandien šiame pastate įsikūrusi rajono centrinė biblioteka, parduotuvės.

1958 metais gruodžio 16 d. Gedimino gatvėje prie šiuometinio žemės ūkio banko Švenčionių skyriaus buvo atidengta memorialinė lenta, kad 1918 m. gruodžio mėn. šiame pastate buvo įsikūręs Švenčionių apskrities revoliucinės komitetas, kuriam vadovavo K. Kernovičius.

I revoliucinių komitetų buvo išrinkti dar šeši žmonės. (Viso - 7). Revoliucinės komitetas dėl jo visas pastangas apskrities liudėsiems ūkiui atstatyti. Buvo organizuoti skyriai: valdymo, žemės ūkio, socialinio sprūpinimo ir t.t. Organizuota milicija, darbo birža, bedarbiams buvo teikiama pagalba, įsteigtas darbininkų klubas.

Sunkus buvo metas. Trūko duonos, žibalo, tabako, muilo ir druskos.

Buvo atidengta memorialinė lenta ir Adutiškio g-vėje ant šiuometinio namo Nr. 54, kuriamo 1918 - 1919 metais buvo įsikūręs valsčiaus revoliucinės komitetas.

1981 metais lapkričio mėn. buvo atidengta paminklinė lenta Jonui Kudabai, aktyviajam Lietuvoje revoliucinio judėjimo dalyviui, prie namo Partizanų g-vėje Nr. 30 a, kuriamo jis iki mirties gyveno.

Lietuvos atgimimo metais šios paminklinės lentos nuimtos.

1994 metų lapkričio 23 d. - Lietuvos kariuomenės dieną - atidengta paminklas žuvusiems kovose už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę Lentupio gatvės katalikų kapinėse.

Paminklą pašventino Švenčionių bažnyčios klebonas Marijonas Žavickas. Bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios už kovoje kritusių savanorius.

Lietuvos karių, žuvusių už Lietuvos Nepriklausomybę,
paminklo atstatymo kapinėse renginio scenarijus

Šiandieną mūsų valstybėje šventė – Lietuvos kariuomenės diena – prieš 76 metus buvo įkurta Nepriklausomos Lietuvos kariuomenė. Ta proga sveikinu visus laisvos Nepriklausomos Lietuvos karius ir linkiu visokeriopos sekmės vykdant šventą Tėvynės kario pareigą.

Junkus ir tragičkas mūsų kariuomenės istoriniis kelias. Kas tik nesikésino iš našos valstybėlės nepriklausomybės: ir bolševikinė Rusija, ir pilsudskinė Lenkija, ir hitlerinė Vokietija, ir , pagaliau, vėl Sovietų Sąjunga. Ypač daug teko iškentėti Vilnijos ir mūsų Švenčionių kraštui, kuris pirmą kartą praktiškai po 1795 metų nepriklausomybė Lietuvos sudėtyje atgavo tik 1990 metų kovo 11 d. Tačiau mūsų tauta nepalūžo, ji kovojo su visokiai okupantais užkariautojais: ir rusais, ir lenkais, vokiečiais, sovietais. Daug kovotojų, nekalty žmonių žuvo šioje kovoje. Daugelis žuvo sovietiniuose gulaguose, hitleriniuose konklageriuose, mirė nuo bado, eugino Jibiro ir Šiaurės platybėse. Daug Lietuvos partizanų, karių, savanorių paaukojo savo gyvybes kovose už Nepriklausomybę.

Prieš keliis metus šiose kapinėse buvo pastatytes paminklas Lietuvos kariams, žuvusiems 1941 m. mūsų apylinkėse, perlaidoti kapitono Pilvelio pilaikai, prie Cirkliškio atidengtas memorialas Lietuvos partizanams, kovojujims su svetimis priespauda.

Šiandien mes susirinkome pagerbti Lietuvos kariuomenės savanorius, kovojujus su pilsudskininkais ir paaukejusius šioje kovoje savo gyvybes. Ir atidengti jems atstatytą paminklą. Atstatytą todėl, kad Švenčioniukiai 1920 m. spalio 12 d. ne tik iškilmingai paleidojo spalio 1. d. žuvusį nuo Želigovskininkų rankos Lietuvos karių, bet 1932 m. pastatė ant jo kapo paminklą, kuris ne kartą buvo nugriautas ir vėl atstatytas.

Prašau pagerbti susikaupino ir tylės minuta Lietuvos karius, visus kovotojus, žuvusius kovose už mūsų šalies nepriklausomybę.

Ačiū.

Tuo pačiu reiškiu nuoširdžią padėką krentotyrininkui Valdui Jtriūnui atkūrusiui šio paminklo istoriją, išaiškinusiam kitų žuvusių ir palaidotų šiose kapinėse Lietuvos karių pavardes, vienam iš šio paminklo atstatymo iniciatoriui, taip pat rajono paminklosaugininkui Dainiui Petkūnui, sukūrusiam šio paminklo projektą ir padėjusiam jį įgyvendinti. Čiaip pat ir visiem, kurie prisidėjo prie šio paminklo atstatymo, kurie šiandien

atėjo pagerbti Lietuvos karių, žuvusių už Lietuvos Nepriklausomybę nuoširdus ačiu.

Paprašysime rajono tarybos pirmmininką Algimantą Linką ir rajono komendantą Algimantą Jasiulionį atidengti paminklą.

Himnas, saliutas.

Kalbės kraštotyrintinkas istorikas Valdas Striužas.

Kalbės rajono komendantas Algimantas Jasiulionis.

Paprašysime gerb. kleboną pašventinti paminklą.

Prašau padėti gėles, uždegti žvakutes.

Dar kartą nuoširdus ačiu visiems atėjusiems pagerbti Lietuvos karių, žuvusių kovose už Nepriklausomybę mūsų krašte, žviesų atmainimą ir padėjusiems organizuoti šį renginį.

O dabar visus kviečiu į bažnyčią kur bus aukojaamos šventos mišios už žuvusius Lietuvos karius.

1994 m. lapkričio 23 d.

Zigmantas Garla, Švenčionių
miesto meras

Ž Y M E S N I Š V E N Č I O N I U M I E S T O Ž M O N Ě S

Švenčionyse gimė ir augo, gyveno, dirbo daug žymiu žmonių, palikusių miesto istorijoje ryškius pėdsakus. Čia kurių laiką gyveno pažangus XVIII amžiaus kultūros veikėjas ir rašytojas "Lietuvos paveikslų", "Lietuvos padavimų" autorius Ignas Chodzka (1720-1792). Aštuoniolika metų jis buvo apskrities mokyklu garbės globėjas.

Gyveno Švenčionyse poetas Eduardas Želigovskis, pasirašinėjęs A. Sovos slapyvardžiu (1816-1864), rašytojas L. Jucevičius (1813-1846), kuris 1938 metais baigės Vilniaus dvasinę akademiją vadinamojo tikrojo teologijos studento laipsniu, įšventintas ir paskirtas vikaru į Švenčionis. 1840 m. L. Jucevičius perkeliamas vikaru į Svėdasus. Jo kūryboje, tiksliau, veikale "Žmėrys, paukščiai, medžiai ir žinomesnės žolės, kuriems lietuvių liaudis pripažista tam tikrą reikšmę arba antgamtinę galią" rašydamas apie arklių sako, kad "Dabar geriausi Lietuvoje arkliai laikomi Švenčionių apskrityje".

Miesto kapinėse palaidoti rašytojas tautosakininkas J. Skruodis, liaudies muzikos tyrinėtojas A. Šerėnas, knygnešiai.

Iš žymesnių švenčioniškių knygnešių labiausiai išsiskiria broliai Vaiškūnai: Stanislovas (1856-1910) - mokėjęs groti smuiku, vadinamas kaimo advokatu, Mykolas (1862-1937) - siuvėjas - abu valstiečiai iš Kurpių kaimo ir netolimas jų kaimynas iš Želabų kaimo Adomas Mykolas Padleckas (1864-1910), taip pat valstietis. 1902 m. sausio mėnesį pas juos padarius kratą, buvo surasta nemažai draudžiamos literatūros. Pas Vaiškūnus surasta 137 egz. draudžiamos literatūros, pas Padlecką 75 egz.

Po šios kratos jie buvo suimti ir kalinami iš pradžiu Švenčionyse, o vėliau bausmę atliko Peterburgo Krestų kalėjime. Jų palaikai ilsisi, kaip jau minėta, Švenčionių katalikų kapinėse pastatyti ant jų kapų paminklai.

Gyveno Švenčionių mieste rašytojai Aleksejus Svirskis, Avgustas Javič. Gyveno čia ir daugiau žymiu žmonių, bet apie juos šiek tiek plačiau žinoma.

F R A N C I Š E K A S Į V I R K A (1895-1932)

Giedė Švenčionyse, nedideliamo name, kuris išliko iki šių dienų (Partizanų g-vė Nr. 7).

Čia jis lankė mokyklą. Vėliau mokslus tęsė Vilniuje, kur mokėsi ir lakūno profesijos.

Pirmasis pasaulinis karas išsklaidė Želimą. Francišekas buvo pašauktas tarnybai į carinę Rusijos armiją. Karui pasibigus, jis išvyko į Lenkiją, kur toli u mokėsi lakūno profesijos.

1923 m. kartu su Stanislovu Vigura jie atliko skrydį per Europą. Pakilę Lenkijos sostinėje, jie praskrido pro Berlyną, Paryžių, Barseloną, Veneciją ir, įveikę 5 tūkstančius kilometrų, nusileido Varšuvoje. Taip pačiais metais abu lakūnai pagerino pasaulio aukščio rekordą, pakilę virš žemės 4304 metrus.

Didžiausią pergalę jie pasiekė 1931 metais, laimėjė tais laikais populiarusias pasaulio Šalendžio varžybas. Skridami 7360 kilometrų maršrutą, kuriame buvo vertinami septyni pratimai, jie tapo šešių pratimų nugalėtojais.

1932 m. įvirkų Želimą pasiekė išaudži žinia. Skridami į Praha, kur buvo pakviesti gurbės svečiaus aviacijos Šventén, lakūnai pateko į uragano ir žuvo, atsitrėnę į pušis. Nugrižo 14 d., dalyvaujant 26-tūkstantinei miniai, lakūnų palikai buvo garbingai palaidoti Varšuvoje, buripelnusiųjų alėjoje.

Po katastrofos gatvė Švenčionių mieste, kurioje gyveno Francišekas, buvo pavadinta įvirkos ir Viguros gatvė. Ant pastato (dabartinė Z. Sesaičio mokykla) atidengta memorialinė lenta. F. Markovas, tapęs tarybiniais metais mieste vykdančio komiteto pirmininku, įsakė užmūryti drąsiųjų lakūnų memorialinę lentą, pakeisti gatvės pavadinimą. Ir tik padvelkus naujien vėjams, 1985 metais ji išėjo į tinkle vėl išvydo dienos šviesą. Užrašas gruokai apgadintas, sunkiai skaitomas tekstas buvo restauruotas.

6.-osios įvirkos žuvimo metinoms Švenčionių centrinėje bibliotekoje buvo parongtu paroda. Daug ekspozicijų atgabintų

Varšuvos Lenkų kariuomenės muziejus.

1993 metų sausio 17 d. ši paroda buvo atidaryta. Iš iškilmes atvyko Lenkijos Respublikos generalinio konsulato Lietuvoje vadovas Dobeslavas Žemenevskis, Lietuvos tautinių mažumų departamento generalinė direktorė Halina Kobeckaitė, Jeimo narys, Lietuvos Lenkų sąjungos vyriausiosios valdybos pirmininkas Janas Minkevičius ir kiti. Šiltai buvo sutiktas visų susirinkusių svečias iš Varšuvos, garsiojo lakūno sūnus Henrikas Žvirka, pirmą kartą atvykęs į Švenčionis.

Vyko nuoširdus pokalbiai, kurie pagrindinė mintis, kad dviejų ekipažų, dviejų tautų kainynių – lenkų ir lietuvių atstovų Žvirke ir Viguros, Dariquo ir Ciréno likimai panašūs. Abu ekipažai parodaukštę meistriškumą ir žuve taip pačiais metais.

1992 metų spalio 11 d. Partizanų gatvėje ant namo Nr. 7, kuriaiems gyveno F. Žvirka, buvo iškilmingai atidengta memorialinė lenta. Aktyvaus kraštotoyrininko Stefano Cemburov ir kitų pastangosis išklausia, kad šiamame name būtų įrengtas muziejus garciujam lenkų lakūnui.

Kominterno mokykloje ir dar kartą evakuacija su mokykla į Ufos apylinkes. 1942 m. gegužės 19 d. į paverstą Tėvynę grupę palydėjo kurioje buvo ir J. Krasickis, pats G. Dimitrovas - tuometinis Kominterno pirmininkas. O paskui, pavergtose, bet nenugalėtose Varšuvos gatvėse kova - kasdieninis konspiracinis vadovavimas, sudėtingos operacijos, nuolatiniai mirtini pavojai. Drąsiausios pastangos ir didvyriška mirtis 1943 metų rudenį. Po kelių dienų jam būtų bukė 24 metai.

Jo vardu Lenkijoje pavadinta dešimtys mokyklų, gatvių, aikščių.

Janekas skaitė baltarusių, ukrainiečių, rusų kalbomis. Mokėsi lietuvių kalbos. Jis buvo internacionalistas.

Gerai pažinojęs Janeko Krasickio šeimą Bronislovas Savič, gyv. Švenčionėliuose pasakoja:

- Nuo 1921 metų iki antrojo pasaulinio karo pradžios dirbau kurjeriu Švenčionių apskrities seimike. Nuo 1928 metų tėn dirbo ir Friderikas Krasickis, Janeko tėvas. Tada aš susipažinau su Janeku. Tai buvo energingas, labai inteligentiškas, paprastas vaikinas.

- Kai Janekas sužinojo, kad aš nuolat naudojuosi šapirografu - tėsia Bronislovas,- ir gyvenu viename seimiko kambariu, vakare atėjo pas mane ir paprašė išplatinti tekštą, išspausdintą mašinėl. Tai buvo lapelis.

Su šia užduotimi jis ateidavo pas mane keletą kartų. Po to mes nusprendėme, kad tarnybiniu šapirografu tai daryti pavojinga. Tada Janekas atsinešė savajį, ir mes ji slėpdavome po grindimis prie kroshnies seimiko posėdžių salėje."

1976 m. gegužės 9 d. atidengta memorialinė lenta prie namo Miško gatvėje Nr. 22, kuriame gyveno J. Krasickis. Atidarymo iškilmėse dalyvavo jo brolis Ježis Krasickis, gyvenantis Lenkijos respublikoje, Varšuvos mieste.

J A N A S K R A S I C K I S
(1 9 1 9 - 1 9 4 3)

Tai darbininkų judėjimo veikėjas. 1937 - 1938 metais SJO (socialistinė jaunimo organizacija) "Žice" narys. Nuo 1942 metų LDP CK narys. Liaudies gvardijos ginkluotų akcijų dalyvis, pogrindžio kovos 1942 - 1943 metais Varšuvoje organizatorius. Hitlerininkų nužudytas 1943 m.

Jo jaunystės aštuoneri metai praėjo Švenčionyse. Augo jis progresyvioje Krasickių šeimoje, kurios pirmaką tarpe buvo švietėjų, pažangiai veikėjų. Kol Janas baigė pradinę mokyklą, jie gyveno Postavų miestelyje (Baltarusijoje). Gimnaziją lankė Švenčionių mieste. Jie būsimam kovotojui buvo labai reišmingi. Čia, jis įvairiatautėje aplinkoje matė lenkišką šovinizmą, ir visa širdimi nekentėjo. Dar 7 klasėje viešai pradėjo priešintis neteisybei, ginti tiesą.

J. Krasickis Švenčionyse pasireiškė kaip daug žadantis literatas: redagavo moksleiviškus laikraštelius. Iš tos savo kūrybos žinomas ne tik kaip poetas, bet ir kai aktyvus socialinės neteisybės kritikas. Dažnai skelbė referatus, taip pat sociologinio pobūdžio. Uoliai dirbo savišvietos rateliuose. Jaunimo tarpe jis aiškino kovojančios Ispanijos reikšmę, rinko aukas. Buvo įtariamas, sekamas. Kurį laiką jaunuolis net buvo palikęs namus, vasarą slapstėsi Beržuvio apylinkėse.

"Jei jums bloga, jei aplinkui matote blogą, nenuleiskite rankų. Dirbkite, kovokite, o pavasaris ateis,"— rašė šešiolikmetis jaunuolis gimnazistas.

Mėgo su draugais keliauti dviračiais, pėsčiomis. Kelis kartus lankė Adutiškį, kitas vietoves, ieškodamas ryšio, pažinties su paprastais kaimo žmonėmis. Su tėvais lankė Švenčionių krašto įdomesnes vietas, miškelius, gamtovaizdžius. Kaiame praleisdavo atostogas.

1937 m. įstojo į Varšuvos universiteto teisés fakultetą. Prieš pat karą šias studijas tęsė Lvove.

1940 m. jis įstojo į komjaunimą, netrukus buvo išrinktas miesto komjaunimo komiteto antruoju sekretoriumi.

Fašistams okupavus Lvovą, tebuvo baigtini trys studijų kursai, begalė neįgyvendintų darbų bei planų.

Evakuacija... Kijevas, Charkovas, Maskva. Mokymasis

B E N J A M I N A S K O V A R S K I S

Kas iš vyresnio amžiaus Švėbčionių gyventojų neprisimena Benjamo Kovarskio? Juk ir šiandien mieste bei jo apylinkėse gyvena žmonės, kuriems jis išgelbėjo gyvybę, ir šiandieną apie jį kalba su pagarba.

Gimė B. Kovarskis taip vadinamame "Napaleono namelyje", dabartinėje Vilniaus gatvėje (namas stovėjo rajono vykdomojo komiteto priestato vietoje). Tėvas, draudimo agentas, nutarė duoti sūnui aukštąjį išsilavinimą.

Mokydamasis lenkų gimnazijoje, susidraugavo su Janu Krasickiu. Aukso medaliu 1910 metais Benjaminas baigė Švenčionių gimnaziją ir išvyko mokytis į Kazanės universitetą, kur jį priėmė be egzaminų, kaip mokslo pirmūną. Ir te, medicinos fakultete jis sekmingai mokėsi ir mokslus baigė anksčiau laiko. Tai sutapo su pirmojo pasaulinio karo pradžia. Jaunuolių 1916 metais mobilizavo į frontą, į kazokų pulką, kuris vyko į prūsų frontą.

Netrukus prasidėjo Spalio revoliucija. Karo gydytojas nutarė grįžti į gimtajį miestą. Pakeliui sustojo Vitebske, susipažino su mergina Polina Lanina ir susituokė.

Kas laukė jaunos poros Švenčionyse? Skurdas, badas, masinės ligos. Tai paliko po savęs karas. Kaizerio kareiviniai, frontas ilgą laiką buvęs netoliiese. Vokiečiai plėšė gyventojus, varė į priverstinius darbus kasti apkasų, kirsti miško ir kt. Nuo tokio "šeimininkavimo" prasidėjo badas. Žmonės valgė balandas, katkates, šunis. Gyveno žeminėse, šaltyje ir purve. Kilo šiltinės epidemija, nusinešusi daug vaikų, senių gyvybių. Kasdien mirdavo 10-15 žmonių. Jaunasis gydytojas savaites nenakvojo namie, važinėjo po kaimus vežimu, kiek galėjo padėjo ligoniams.

1918 metų lapkričio mėnesį šeimoje gimė pirmagiminis, kurį senelio garbei pavadino Levu. O po devynerių metų gimė dukros dvynukės.

1940 metais Kovarskis dirbo apskrities vyriausiuoju gydytoju. Prasidėjus karui jis evakuavosi su kitais medikais. Tačiau nuo lenkų-tarybinės sienos teko grįžti: skubėdamas nespėjo paaiinti dokumentų ir toliau neleido. Pasislėpė miške prie Tverečiaus miestelio, nes grįžti atgal, kur jau jau šeimininkavo okupantai buvo pavojinga. Viena tenykštė moteris nešė jam į mišką

maistą. Po to ir išdavė lietuvių policininkams. Jie sučiupo, atvežė į Švenčionis.

Prasidėjo žiaurus susidorojimas.

1941 metų liepos 26 dieną, (katalikų šventės šv. Onos dieną, todėl daugelis išsiminė šią datą) Benjaminą Kovarskiį įvarė į tvenkinį. Vandens buvo daug, krantai statūs, jėgos baigė išsekti. Gyventojų, buvusių pacientų, akivaizdoje, policininkai stūmė buožémis savo nūsilpusią auką į vandenį, o vokietis spragsėjo fotoaparatu. Humaniškiausios profesijos atstovą naikino pačiu žvériškiausiu būdu.

Kas buvo toliau? Čia liudininkų nuomonės skiriasi. Vieni sako, kad gydytojas žuvo tiesiog tvenkinyje, netekės jėgų. Kiti tvirtina, kad jis tą pačią dieną nusivedė Vilniaus gatve ir sušaudė priešais Cirkliškio dvarą. Taip ar kitaip, tačiau žymaus gydytojo, mūsų žemiečio kapas nežinomas, kaip nežinomi kapai tūkstančių kitų sušaudytų žydų, kitų tautybių atstovų. Liko tik gyvas atminimas. Apie gydytoją tévai pasakoja vaikams - tie saviemis vaikams.

Gydytojas, prityrės specialistas, nuoširdus žmogus, niekam neatsisakydavo padėti. Padėdavo ir tiems, kurie neturėjo pinigų sumokėti už gydymą. Todėl su tokia pagarba ir dėkingumu skubėjo švenčioniškiai į susitikimą su jo sūnumi, gyvenančiu Amerikoje, matematikos profesoriumi, kuris svečiavosi savo gimtosiose vietoje 1988 metų rugsėjo mėnesį.

Paruošta pagal S. Gemburos
ir N. Nezamovo straipsnių
"Gydytojas Benjaminas Kovars-
kis"
"Žvaigždė", 1988 10 07

A. Urbšas

TAI NEUŽMIRŠTAMA

V. Kovarskis, Švenčionių ligoninės gydytojas, slėptėsi.
Puikus specialistas. Turėjo didelį autoritetą.

Nacionalistai nužudė jo žmonę, dvi mažas dukreles. Jি
sugavo. Buvo kankinamas. Jি priversdavo plauti purvinas vo-
kiškas mašinas, valandomis stovėti šaltame iš ledas vandenye.

V. Kovarskis, negalėdamas toliau kęsti patyčių, puolė
iš vandenį. Tačiau budeliai ištempė jį į krantą, pradėjo laz-
domis mušti, spardytį kojomis. Dauguma švenčioniškių matė
tai, bet niekuo negalėjo padėti. V. Kovarskių īmetė į mašiną
ir nuvežė į fašistinių kalėjimą. Kelyje jis mirė.

Švaigždė, 1959 m. spalio 4 d.

V L A D A S M I K L A Š E V I Č I U S

Po pirmojo pasaulinio karo Vilniaus mieste mirė mūsų tėvelis Mama su likusiais šešiais vaikais persikėlė į gimtuosius Švenčionėlius.

Kai Vilniaus kraštą okupavo baltalenkiai, šeima persiskyrė: mes trys seserys gyvenome Lietuvoje, o mama, du broliai ir sesuo - Švenčionėliuose, kurie tuomet priklausė Lenkijai. Broliai mokėsi, sesuo pradėjo dirbtį lentpjūvėje.

Retkarčiais pasimatydavome Lietuvos - Lenkijos pasienyje. Kartą per pasimatyム brolis Vladas pasakojo: gržęs iš Vilniaus universiteto Švenčionėliuose ruošdavau vaidinimus, patarė man kaip gyventi (aš tada buvau gimnazijoje šeštoje klasėje, brolis už mane šešeriais metais vyresnis). Rašė mums: baigęs medicinos fakultetą liko gyventi Švenčionyse, gydyti savo krašto žmones, padėti jiems.

Kai Vilniaus kraštas buvo grąžintas Lietuvai Vladas atvyko pas mane į Kauną (tuomet aš dirbau banke) ir paklausė:

- Ar tu nori būti turtinga?

Aš labai nustebau. Tada jis pasakė:

- Aš jokio turto iš žmonių ligų turėti nesiruošiu. Noriu jiems padėti gyventi, noriu gydyti.

Su juo gyvenanti sesuo man pasakojo, kad iš neturtingo jis ne tik neimdavo pinigų už vizitą, bet dar pats pasiūlydavo vais-tams nusipirkti.

Dar vaikas būdamas, žaisdavo su mergaitėmis, siūdavo joms lėles, drabuželius, léléms, sau pasisiūdavo marškinius, kaklaraištį. Gražiai piešdavo. Bet pasirinko ne menininko, o chirurgo darbą.

Nors buvo vyras, mėgo megzti. Dar mokydamasis Vilniaus universitete ir man atsiūsdavo numezgęs šiltą skarelę, kojines, pirštines. Kadangi mama ir sesuo mažai ką jam materialiai tegalėjo padėti, pinigų mokslui užsidirbdavo mokydamas turtingųjų vaikus. Jau gydytoju būdamas, dažnai, sugržęs iš ligoninės po operacijos, mėgo megzti užuolaidas. Sakydavo, kad šis darbas nuramina nervus.

Vienąkart, žiemos metu, gržo į namus be pirštinių.

- Kur jos? - paklausė žmona.

- Berniukas be pirštinių vežė pieną, - atsakė. - Tai ir atidaviau savo pirštines jam.

Labai myléjo ir gerbé mūsų mamą, kuri, neturédama ir keturiasdešimties, liko našlė. Niekada neatsisésdavo už stalo pietauti nepakvietęs mamos.

Žiauri hitlerinės okupacijos lemtis teko švenčioniškiams.

- Man, kaip ir daugeliui kitų - mamų, tėvų, seserų, brolių, vakinų - skaudu, kad ne vienam, ne dviem ir ne trim iš nukautųjų neilgai teko gyventi, dirbti pamęgtą darbą.

Pagal V. Miklaševičiaus sesers
Viktorijos Jakštienės pasakojimą
"Tokį prisimenu broli"
"Žvaigždė" 1982 birželio 19 d.

F I O D O R A S M A R K O V A S
(1 9 1 3 - 1 9 5 8)

1977 metų spalio 28 d. Švenčionių mieste, Stoties g-vėje ant Švenčionių rajono centrinės ligoninės pastato (buvusios mokytojų seminarijos) buvo atidengta memorialinė lenta Tarybų Sąjungos didvyriui Fiodorui Markovui atminti.

Fiodoras Markovas gimė 1913 m. Kačeniškės kaime Švenčionių apskr. (pagal tuometinį padalinimą).

Per pirmą pasaulinį karą jis kartu su tėvais atsidūré Sibire ir į gimtajį kaimą grįžo su šeima tik 1919 metais. Čia mokėsi mokykloje. 1920 m. pradžioje atvyko su seneliu į Švenčionis. Mokėsi Fiodoras Švenčionių mokytojų seminarijoje. Baigęs ją 1934 m. negalėjo gauti darbo, nes lenkų valdžiai atrodė politiškai nepatikimas. Pagaliau ėmė dėstyti žydų mokykloje.

1937 m. buvo areštuotas ir pasodintas į kalėjimą. 1938 m. įvykusiam teisme nuteistas 6 metams kalėjimo ir išsiustas į Lukiskių kalėjimą Vilniuje, vėliau į lagerį "Kartuz-Berioza". 1939 m. rugsėjo 20 d. Tarybinės armijos išleistas į laisvę.

Grįžo į Švenčionis. Čia buvo išrinktas miesto vykdomojo komiteto pirmininku. Jo iniciatyva panaikinta turgaus aikštė, pasodintas parkas I-osios šeštadienio talkos metu, 1940 metų vasarą.

1940 m. buvo išrinktas deputatu į TSRS Aukščiausiąją Tarybą.

Didžiojo Tėvynės karo metais F. Markovas – partizanas. 1941 m. netoli Briansko Belyje Vody baigė partizanų mokyklą, ir buvo pasiustas į Postavų rajoną organizuoti ardomosios veiklos prieš vokiečius.

1941 m. rugsėjo 16 d. jis atvyko į Novosiolkų kaimą Postavų rajone.

Jo suburta partizanų grupė ardė geležinkelius, tuo būdu, nuleisdami nuo bėgių vokiečių kovinius ešelonus, ardė telefono – telegrafo ryšius, sprogdino tiltus, naikino automašinas bei pavienius vokiečius.

1942 m. gegužės 19 d. netoli Švenčionių, kelyje Švenčionys – Lentupis, nužudė Gustavą fon Beką ir kitus fašistus.

Laikui bėgant jo vadovaujama partizanų grupė išaugo į

galingą partizanų brigadą, vadintą Vorosilovo vardu.

Už jo galvą vokiečiai siūlė 50 tūkstančių reichsmarkių.

Pasakojama, kad jis buvo labai drąsus. Kartą, persirengęs vokiečio miline, sušaukė aplinkinių kaimų gyventojus i Novosielskų kaimą ir paklausė, kas nori užsidirbti 50 tūkst. markių. Nusiémė kepurę ir pridūrė:

- Štai ši galva. Veskite mane pas vokiečius, jei tik norite..

Už nuopelnus kovoje su hitleriniais okupantais jam suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas, apdovanotas dviem Lenino ordinais Raudonosios žvaigždės ordinu ir medaliais.

1948 m. jis baigė aukštąją partinę mokyklą prie TSKP CK ir buvo paskirtas dirbti i Molodečno miestą vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju.

1958 m. sausio 13 d. mirė. Molodečno mieste viena gatvė pavadinta jo vardu, pastatytas jam paminklas, kuris buvo atidengtas 1959 m. lapkričio 6 d.

Švenčionių mieste tarybiniais metais dabartinė Turgaus gatvė buvo pavadinta jo vardu.

1977 m. spalio 28 d. pavakarę prie rajono centrinės ligonių įvyko mitingas, skirtas memorialinės lentos atidengimui. Atidengtoje lentoje buvo užrašyta:

Šiame name, buvusioje mokytojų seminarijoje, 1928-1934 metais mokėsi Fiodoras Markovas (1913-1958) aktyvus revoliucinio judėjimo ir Didžiojo Tėvynės karo dalyvis, Tarybų Sąjungos Didvyris.

Iškilmėse dalyvavo Motiejus Šumauskas, kiti F. Markovo bendražygiai, svečiai, jo žmona E. Markova.

J O N A S S K R U O D Y S
1882-1935

J. Skruodys gimė 1882 metais Brizgiuose Rokiškio apskrityje. Nors kilme jis nėra vilnietis, bet savo likimą surišo su Vilniumi ir Vilniaus krašto lietuvių kultūriniu gyvenimu. Ypatingai J. Skruodys buvo populiarus Švenčionių apskrityje. Apie jo veiklą reikėtų ilgą straipsnį rašyti, tačiau ir tada kažin ar viską apréptum, nes J. Skruodys buvo įdomi asmenybė.

Po 1920 metų, kai baltalenkiai okupavo Vilniaus kraštą, J. Skruodys buvo vienintelis senosios kartos lietuvių rašytojas, kuris ir sunkiomis sąlygomis nemetė plunksnos.

Muo 1925 metų iki pat mirties J. Skruodys gyveno Švenčionyse. Lietuvių gimnazijoje jis dėstė lietuvių ir lotynų kalbas, dalyvavo švietimo organizaciniame darbe. Kelis kartus buvo išrinktas Švenčionių švietimo draugijos "Rytas" pirminku, jaunimo organizacijos ji buvo išrinkusios garbės nariu, o vėliau garbės pirminku.

Praėjo daug metų nuo to laiko, kai J. Skruodys rašė, todėl šiandien jo knygos jau pamiršamos, jas galime rasti tik antikvariate ir pas didelius knygų entuziastus.

Švenčionių apylinkėse buvo plačiau skaitomi J. Skruodžio "Atminimai". Tai dviejų dalių knyga, kurioje autorius aprašo ne tik savo gyvenimą, bet ir Rokiškio apskrities gyventojų XIX amžiaus antrosios pusės politinę kultūrinę veiklą, kovą už spaudos laisvę, Kražių skerdynes, senų žmonių pasakojimus apie baudžiavą, apie ponų savivaliavimus.

J. Skruodys paliko 22 knygas, o buvo paruošės spaudai dar kelias ("Atminimų" III dalį, tarptautinių žodžių mokslo terminų žodyną, pasakų rinkinį ir "Dievakio" tēsinį). Didelę paklausą turėjo jo knygelė "Laikymosi ir elgimosi taisykles", įdomi eiliuota knyga (270 psl.) "Auštras" - panaši į suomių epą "Kalevala".

Būdamas "Ryto" draugijos pirminku J. Skruodys labai rūpinosi lietuviškų mokyklų darbu kaime, skatino mokytojus rinkti tautosaką, saugoti mūsų kultūros paminklus.

Vasarą jis atostogaudavo Ceikiniuose, Palūšėje ir kitur. Tai būdavo ne šiaip sau atostogos. J. Skruodys nenuilstamai rinkdavo tautosaką. Vėliau išspausdino knygutę "Tautosaka" (Vilnius; 1929 metai) ir paruošė spaudai "Pasakas", kurių, deja, nesuskubo išleisti.

Vyskupui Jurgui Matulaičiui pasitraukus, 1925 m. J. Skruodus, kaip lietuvis, buvo atleistas iš Vilniaus universiteto teologijos fakulteto dėstytoju. 1925-1932 m. J. Skruodys Švenčionių Lietuvių gimnazijoje dėstė istoriją ir lietuvių kalbą, vadovavo "Ąžuolo" knygelėi. Kuopelėje, kuri jo užmanymu taip pavadinuta, buvo nagrinėjama lietuvių literatūra, mokinį savarankiška kūryba, rašomi ir skaitomi referatai, mokoma vaidybos.

Be tiesioginių pareigų prof. Jonas Skruodys dirbo įvairiose Vilniaus krašto lietuvių draugijose. 1922 m. su kitais steigė Šv. Kazimiero draugiją, buvo jos vadovybėje, 1924 m. dirbo Vilniaus Lietuvių Laikinajame komitete, 1922-1925 m. Blaivybės draugijos valdyboje, o 1926 m. išrinktas Švenčionių "Ryto" draugijos pirmininku.

Prof. J. Skruodys buvo nepaprastai atsidavęs savo tautai, karštai mylėjo ir vertino paprastus šio krašto žmones. Dėl lietuviškos veiklos ne tik iš profesoriaus pareigų buvo atleistas, bet ir tremtas dirbtį į nelietuviškas parapijas. Nemėgęs lietuvių Vilniaus arkivyskupas Jalbžykovskis norėjo Skruodį ir iš Švenčionių iškeldinti, bet šis surado teisinį pagrindą Vilniaus kurijai paprieštarauti, kad galėtų čia likti dirbtį "Rytą" išlaikomoje gimnazijoje.

Anksti susidomėjęs lietuvių liaudies dainomis ir pasakomis, jau mintaujos gimnazijoje rinko ir užrašinėjo tautosaką, rašinėje draudžiamajai spaudai, plačiai ir visapusiškai bendradarbiavo Vilniaus ir Vilnijos krašto spudoje bei kituose leidžiamuose laikraščiuose. Rašydamas įvairiais klausimais, J. Skruodys bandė savo jėgas ir grožinėje literatūroje. Jo grožiniai kūriniai: "Dievakis" I-IV d. 1921 m. "Vaidila" 1926 m. "Austras" 1926 m. "Atsiminimai" I-II d. 1923 m. ir kt. Jo sukurtieji dailiesios literatūros dalykai nėra pakankamai reikšmingi, bet tuo metu jie stiprino lietuvio sąmonę, tautinę dvasią ir užpildė spragą tuo metu dar negausioje mūsų grožinėje literatūroje. Vertingesni jo "Atsiminimai", kur gana daug ir įdomių atsiminių pabirų.

Kur kas vertingesni jo moksliniai darbai, kurių jis nemažai parašės įvairiais klausimais, jo skaitytų paskaitų kursas. Iš jų minėtini: "Religijos mokymo metodika" 1920 m., "Etika" 1920 m., "Religijos istorija" 1920 m., "Tarptautinė teisė" 1921 m., "Tikyba" 1922 m.; "Politikos ekonomija" 1922 m., "Teisės filosofija" 1923 m., "Jogaila" 1923 m. Be to, paminėtos jo knygos "Lietuvių kalbos senumas", "Svetimų žodžių žodynėlis" ir kitos. Tai 150-300 puslapių darbai, galima sakyti, pirmieji lietuvių kalba parašyti

Šios mokslo srities vadovėliai, kuriais keletą metų naudojosi lietuvių studentai bei gimnazijų mokytojai ir moksleiviai. Ypač vertinga ir minėtina jo "Religijos istorija".

Švenčionių kapinių kalnelyje stovi juodo akmens kryžius su užrašu:

Kun. prof. Jonas Skruodys - žymus rašytojas, visuomenės veikėjas, gim. 1882 metais. Mirė Vilniuje 1935 m. kovo 26 d.

Dabar, 1990-uosius paskelbus lietuvių kalbos metais, šis užrašas šaltame akmeny primena mums, kad čia ilsisi žmogus, daug pasidarbavęs mūsų kultūros kėlimui, skiepijęs meilę ir pagarbą lietuvių kalbai besimokančiam Švenčionių krašto jaunimui ir senimui.

J. Kadzevičius
"Po Šaltu antkapiu - karšta Širdis"
"Žvaigždė" 1990 05 16

JONAS SKRUODYS
(1882-1935)

Prieš 55 metus Švenčionių kapinių kalnelis amžinam poilsliui priglaudė Vilnijos ir Švenčionių krašto žymų visuomenės veikėją, rašytoją, ilgametį lietuvių gimnazijos mokytoją, profesorių Joną Skruodį.

Atrodytų, kad tai buvo ne taip seniai, o jau prabėgo daugiau kaip pusė amžiaus nuo tos saulėtos, truputį šaltokos, bet jau pavasariškos 1935 metų kovo 12 dienos. Nedaugelis Švenčionių ir Ignalinos krašto vyresniųjų kartos žmonių dar gyvai prisimena šias iškilmingas laidotuves, kokių Švenčionyse iš viso nėra buvę. Palydėti į paskutinę kelionę nusipelniusio Vilnijos kraštui ir tautinei kultūrai žmogaus atvyko daug delegacijų iš Breslaujos, Lydos, Gardino apskričių, Vilniaus ir kitų lietuviškų vienovių.

Jaunesnioji karta vargu ar ką nors girdėjusi apie šį žmogų, todėl ir pravartu būtų nors trumpai priminti visuomenei apie garbingos ašmenybės nuveiktus darbus.

Jonas Skruodus gimė 1882 m. rugsėjo 6 d. Brizgių kaime, Rokiškio apskrityje. Mokėsi Cnuškyje, vėliau Mintaujos gimnazijoje, kur priklausė slaptai Kūdikio dėstytojai, 1896 m. buvo drauge su kitais iš gimnazijos išmestas už atsisakymą rusiškai mokytis (čia paaiškinu, kad anais laikais ir vėliau pradinėse mokyklose ir gimnazijose pažokos prasidėdavo ir baigdavosi suskalbant malda). Jau suaugęs įstojo į Vilniaus kunigų seminariją ir 1907 m. gavo ūventimus. Tais pačiais metais buvo paskirtas Žyrių (Švierių) vikaru, o vėliau perkeltas į Ašmeną kapelionu, kur susikirto su stačiatikiiais dėl unitų. Už tai buvo perkeltas į Salčininkėlius, o vėliau į sugudėjusią Ikačanę, kur pastatė bažnyčią. Ikačanės stačiatikių skundžiamas dėl veiklos tarp unitų, Vilniaus generalgubernatorui įsiskišus, buvo iš čia atšauktas ir išvyko į Petrapilio dvasinę akademiją, kurioje buvo gavęs teologijos kandidato laipsnį. Pirmojo pasaulinio karo metu Kaukaze rūpinosi lietuvių tremtiniais. 1918 m. grįžo į Lietuvą ir buvo vyskupo J. Matulaičio paskirtas Vilniaus kunigų seminrijos profesoriumi. Čia jis skaitė klierikams katechetikos ir lietuvių kalbos kursą ir kartu mokytojavo Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijoje. 1926 m. J. Skruodus dar dėstė Lietuvių mokslo draugijos aukštuosiuose kursuose etikos, religijų, istorijos ir kitus dalykus.

Mokytojaudamas Švenčionių lietuvių gimnazijoje 1926 metais suorganizavo moksleivių literatų kuopelę "Ažuolas". Vėliau, 1934 metais, kai Švenčionių lietuviai mokytojai taip pat įsteigė literatų sekciją, J. Skruodys ir čia noriai vadovavo literatams.

Po 1863 metų sukilimo buvo uždrausta lietuvių spauda, o už lietuviškų knygų platinimą caro valdžia knygnešius ištremdavo į Sibiro katorgas. Taigi, knygnešio darbas buvo pavojingas. Jaunas būdamas J. Skruodys ne tik globojo knygnešius, gabenantčius iš Tilžės, Ragainės ir kitų vietų lietuviškus laikraščius bei knygas, bet ir pats buvo nuvykęs į Rytprūsius parsivežti reikalingos rokiškėnams literatūros. Įdomu skaityti "Atminimuose", kaip J. Skruodys keliavo per sieną su knygnešiais, kaip susitarė su jais, kad išvengus budrių žandarų akių.

Įdomi J. Skruodžio biografija. Pramokės skaityti, aštuneriu metu įstojo į Onuškio rusiškąją mokyklą, o 1894 metais - į gimnaziją Rygoje: egzaminus išlaikė penktais. Mylėjo jį mokytojai ir draugai. Tačiau gimnazijos nebaigė, nes susirgo ir dvejus metus nesimokė. Vėliau įstojo į Vilniaus kunigų seminariją, kurią baigė 1907 metais. Žmonės kalba (užrašytų faktų néra), kad J. Skruodys jaunas būdamas buvo vėdės, bet netrukus jo žmona mirusi. Kadangi J. Skruodys labai myléjės savo žmoną, tai labai pergyvenės jos mirtį ir iš sielvarto pasukės į asketizmą. Ar tai tiesa, šiandien sunku pasakyti. Tačiau visi gyvieji liudininkai žinome, kad tai buvo tauči asmenybė. Suprantama, J. Skruodys, kaip dvasininės, buvo iš dalies apribotas įvairiais kanonais, privalėjo klaujyti savo vyresnybės, bet apskritai jo būdas visus žavėdavo.

J. Skruodys mirė 1935 metais. Dar yra daug gyvų liudininkų, jo mokinų, kurie prisimena J. Skruodį ir jį mini su didele pagarba. Tai buvo mylimas žmogus Švenčionių mieste. Jo kapas Švenčionių kapinėse ir dabar puošiamas gėlėmis, kurios simbolizuoją jo mokinų dėkingumą iš gimtosios kalbos mokymą.

Pagal: K. Umbražiūno "Vilniaus krašto rašytojas" - "Žvaigždė"
1970 kovo 21 d.

N I K O D E M A S Š V O G Ž L Y S

Jis gimė Trebučių kaime, netoli Švenčioniu. Mokėsi Švenčionių gimnazijoje. 1916 metais, įkūrus Švenčionyse pirmą visai lietuvišką pradžios mokyklą, jis, 17 metų gimnazistas, buvo pirmuoju šios mokyklos mokytoju.

Pirmaisiais vokiečių okupacijos metais išstojo iš Vilniaus kunigų seminariją. Klierkas N. Švogžlys, ginčydamasis su kitu klerku lenku dėl Vilniaus okupacijos paskutiniu savo argumentu panaudojo antausį. Dėl to buvo pašalintas iš seminarijos. Bet ne trukus N. Švogžlys išstojo iš Kauno seminariją, kurią baigęs sėkmingai darbavosi apleistose parapijose: Žiežmariuose, Molėtuose, Kernavėje, Gegužinėje, Onuškyje ir kitur.

Lenkų okupacijos metais jis suorganizavo paminklinių kryžių statymą prie demarkacijos linijos, ruošdavo Kernavėje didžiules lietuvybės demonstracijas, buvo "Vilniaus" korporacijos garbės narys, didelis šaulių, skautų ir kitų lietuviškų organizacijų veikėjas.

Mylėdamas gimtūsius Švenčionis 1933 metais "Mūsų Vilniuje" išspausdino plačią studiją "Mūsų Švenčionys". Rašydamas pasirašinėjo Milžino slapyvardžiu.

A L E K S A N D R A S R Y M A S
(1876-1945)

Apie šį žmogų nerasisime duomenų pas mus išleistose enciklopedijose (išskyrus išleistą Bostono, JAV).

Daktaras A. Rymas gimė 1876 m. vasario 2 d. Polėkio kaimė Šiaulėnų valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kur priklausė slaptai lietuvių moksleivių Kūdikio draugijai.

1896 m. pašalintas iš gimnazijos aštuntes klasés dėl atsisakymo prieš pamokas melstis rusiškai.

Medicinos mokslus éjo Odesos universitete ir čia priklausė slaptai Rútos draugijai. 1901 m. buvo jos iždininku. Studijuodamas Odesoje, matyt, ir susipažino su mūsų krašto veikėju Zigmui Žemaičiu. Véliau jie tapo gerais prieteliais ir glaudžiai bendradarbiavo.

Baigęs mokslus dr. A. Rymas įsikuré Vilniaus krašte. 1912 m. Valkininkuose įsteigé Blaivybés skyrių ir jam pírmininkavo. Taip pat priklausė ir Lietuvių Mokslo draugijai.

Apsigyvenęs Švenčionyse ne tiek žiūréjo gydytojo praktikos, kiek lietuvių švietimo ir visuomenės veiklos reikalų. Nuo 1910 m. iki 1929 m. su pertraukomis, jam ne kartą teko eiti Švenčionių lietuvių gimnazijos direktoriaus pareigas, dëstyti higienos ir zoologijos disciplinas, būti šios gimnazijos gydytoju.

1924 m. ir nuo 1932 m. kito draugijai sėkmingesai vadovavo dr. A. Rymas.

Jis buvo Šv. Kazimiero draugijos valdybos narys, Švenčionių Ryto draugijos atstovas ir valdybos narys Laikinajame Vilniaus lietuvių komitete. Ryški jo veikla buvo ir Vilniaus krašto lietuvių sanitarijos draugijoje. Jis buvo šios draugijos valdybos narys, nuo 1934 m. - vicepirmininkas, o nuo 1938 m. - pirmininkas.

Dél lietuviškos veiklos lenkų administracija ji baudė kalèjimo bausmémis, suiminéjo, trukdė gydytojo praktiką. Jau prieš I-ą pasaulinę karą A. Rymas pradéjo medicinos bei higienos klausimais rašinéti "Lietuvos ūkininkę", "Vilniaus žiniose", "Lietuvos žiniose" ir kitur.

Daktarę A. Rymą pagrištai verta važinti Švenčionių krašto patriarchu.

1939 m. grážinus dalį Vilniaus krašto Lietuvai nepasitrauké iš Švenčionių. Jis neišvyko gyventi į Švenčionelius, kaip kiti veikėjai, o pasiliiko su didžiaja apskrities lietuvių dalimi, kuri nepagrištai buvo atskirta nuo Lietuvos ir laikinai priskir-

ta Baltarusijai.

1940-1944 m. dr. A. Rymas vadovavo Švenčionių ligoninei, organizavom medicinos seserų kursus, ruošė jaunesniojo medicinos personalo kadrus. Ji, kaip principingą, tvarkingą, teisingą, pareigingą iš jautrų savo darbuotojams vadovą, gerbė visas ligo-ninės personalas.

Vyresnioji karta prisimena dr. A. Rymą, kaip žymų visuomenės veikėją ir švietėją, nesavanaudį gydytoją, paprastą ir geros šir-dies žmogų.

Likimas lémė jam sunkią dalią. 1944 m. rudenį dr. A. Rymas, jau ligotas senukas, buvo neteisėtai suimtas ir 1945 m. mirė Vilniuje, Lukiskių kalėjime.

Dr. A. Rymas buvo ryški ir šviesi asmenybė kokių būna reta. Jo visuomeninės ir kultūrinės veiklos nuopelnai žymūs visame Švenčionių krašte.

Ji su miele ir dėkingumu prisimena Švenčionių ir Ignalino rajonų vyresniosios kartos žmonės, nes visiems, kas kreipėsi kokiui norc klausimu, jis patardavo, pagelbėdavo.

Buvo pasiūlymai atkarpa dabartinės Adutiškio g-vės nuo Laisvės aikštės iki Vidžių ir Naujosios gatvių sankryžos pavadin-ti dr. A. Rymo gatve, o naujai statomą ligoninę pavadinti jo vardu.

Daktaras Aleksandras Rymas buvo ne tik kultūros skleidėjas, bet ir didelis blaivybės puoselėtojas, nes tvirtai žinojo, kad tik blaivi tauta gali būti laisva.

1990 m. rugsėjo 29 d. Švenčionių mieste gatvėmis keista gedulinga procesija su kunigu priešakyje, bet be velionio karsto. ėjo pagerbtį kapo, kurio nėra.

Šios procesijos dalyviai sustojo prie antkapio paminklo nesa-mam kapui, įrengto dešiniajame senųjų Švenčionių kapinių kampely-je šalia nepelnytai užmiršto mūsų krašto kultūros veikėjo gydyto-jo A. Rymo žmonos kapo.

Savo lėšomis šį paminklą pastatė buvę dr. A. Rymo mokiniai, bendradarbiai, jo nuveiktus darbus vertinę žmonės.

Z I G M A S Ž E M A I T I S / 1884 - 1969 /

Šiam žmogui buvo galima pavydėti energijos, žvalios nuotaikos, sveikatos, ilgo kūrybingo amžiaus. Galima buvo pavydėti ir interesų rato platumo, o labiausiai - mokinį.

J. Kubilius

Žymus matematikas, lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas gimė 1884 m. lapkričio 8 d. Daktorių kaime. Ignalinos rajone, daugiaavaikėje valstiečio šeimoje. Zigmasis buvo aštuntas vaikas.

1903 m. įstojo į Odesos universitetą studijuoti matematikos. Studijuodamas dalyvavo lietuvių kultūros draugijos "Rūta" veikloje. Vadovavo chorui, režisavo spektaklius. 1909 m. baigės universitetą dėstę Vilniaus mergaičių gimnazijoje, dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos ir Lietuvių dailės draugijos veikloje.

1915-1918 m. lietuvių gimnazijos Voronežo mokytojas.

Z. Žemaitis lietuvių mokyklų reikalais ėmė rūpintis labai anksti. Jau 1911 m. spaudeje jis rašė, kad būtina steigti lietuviškas gimnazijas. Labiausiai jam rūpėjo gimtojo krašto švietimo reikalai. Grįžęs iš Voronežo, apsigyvena gimtajame Švenčionių krašte. Užmezgė ryšius su pradinėmis mokyklomis.

1919 m. sausio 9 d. Švenčionyse jo pastangų dėka įkurta Lietuvių gimnazija, kuriai jis vadovavo.

Tačiau neilgai jam teko dirbti Švenčionyse. 1919 m. balandžio mėnesį Vilniaus kraštą užgrobė Lenkijos kariuomenė. Krašte prasidėjo teroras prieš visus, kurie nepritarė pilsudskiniams okupantams.

Z. Žemaitis nutarė pasilikti Kaune. 1919 m. rugpjūčio 31 d. rašė žmonai: "Fraéjusiam laiške rašiau, kad dėl savo artimiausių ateities svyruoju, nežinodamas, kurion pusén reikia kreipties. Buva manęs važiuoti Šventėnuosna (taip vadino Švenčionis), kur mane traukia širdis, bet dabar galutinai priverstas esu atsisakyti. Mačiausiu su keletu žmonių iš Vilniaus, visi pasakoja, kad santykiai su lenkais vis eina blogyn, lenkai pradėję areš-

tuoti visus labiau susipratusius lietuvius provincijoje, kurie galė mat paveikti ant žmonių nepageidaujamoj lenkams dvasioje... Nuvažiavęs ten negalėčiau išstylėti, ištydamas tokius faktus, taigi ir turėčiau Lukiškių kalėjimo paragauti. Visi sako, kad iš to maža būtų naudos visuomenei, aš gi žinau, kad visų mažiausiai jos būtų manc sveikatai. Visa tai turėdamas echemy, draugų ir pažįstamų patariamas pasilielku čia."

1920 m. su kitais Kaune suorganizavo Aukštuoju kursus ir jiems metus vadovavo.

1922-1940 m. Kauno universiteto profesorius, matematikos ir gamtos fakulteto dekanas. 1940-1969 m. Vilniaus universiteto profesorius.

Mokslinė veikla skirta matematikos dėstytojo metodikai, matematikos istorijai.

Jau 1913 m. jis parašė ir išleido knygelę lenkų kalba "Apie Vilniaus miesto ir Vilniaus gubernijos ateitį". Tais pačiais metais išėjo jo brošiūra "Lenkų-lietuvų klausimas dabartiniu metu", o 1920 m. "Apie lenkų lietuvų uniją" ir t.t.

Profesorius Zigmantas Žemaitis mirė 1969 m. birželio 24 d. staiga, besiruočdamas eiti į matematikų konferenciją.

Po jo mirties 1970 m. Švenčioniuose į-e vidurinė mokykla pavadinta Zigmuno Žemaičio vidurine mokykla.

Visą savo gyvenimą paskyręs liaudies švietimui ir keturią-dešimt su virš metų aukštajam mokslui, daug energijos atidavęs jam ugdyti, profesorius Zigmantas Žemaitis išvarė gilią vagą ūcieje srityje.

"Darbas buvo visa, kas užpildydavo jo gyvenimą.

Zigmantas niekada nebuvo vienišas, atsiiskyręs. Jis buvo laimingas, jausdamas esąs reikalingas žmonėms, jų mylimas ir pats juos mylėjo", - rašė jo žmona Itasė.

"TAVO LYRA VIJUOLĖT S K A N B Į S..."

(Apie J. Jinių "Varpo" choro vadovą)

"Tavo lyra visuomet skambės..."
(Apie Julijų Jinių "Varpo" choro vadovą).
Tekstą parengė Švenčionių centrinės bibliotekos
vyr. bibliografė A. Mikšto.
Fotokopijos V. Rimševičiaus ir R. Grybausko.
Spausdino: R. Lazovskionė.
Tiražas 7 mažinruščio egz. (1-asis egz. centrinėje b-kaje).

P R A T A R M Ė

Julius Sinius (Sinevičius) gimė 1910 m. Vaiškūnų kaime, Švenčionių apskrityje. Mirė Vilniuje 1959 m. spalio 22 d. Palaidotas šv. Petro ir Povilo kapinėse Antakalnyje. Kompozitorius, dirigentas, Vilniaus krašto veikėjas. Pirmuosius mokslus éjo gimtajame kaime ir Švenčionių gimnazijoje. Véliau, baigęs Vilniaus vargoninkų mokyklą, 1933-1938 metais Vilniaus konservatorijoje studijavo dirigavimą ir kompoziciją. 1938 m. išvyko gilinti studijų į Varšuvos konservatoriją. Prasidéjęs 1939 metais II pasaulinis karas studijas nutraukė.

J. Siniaus gyvenimo, mokslo bei kūrybos metai buvo lenkų okupacijos vargo, II pasaulinio karo audrų ir pokario rusų priespaudos metai. Jei laisvojoje Lietuvoje kultūrinis gyvenimas klestéjo, tai pavergtoje jos dalyje - Vilniaus krašte - skurdo, merdéjo. Lietuviai buvo naikinami fiziškai ir dvasiškai, išnaudojami. Valstybines īstaigas, bažnyčią užgožia atéjūnai. Lietuvių mokyklos, organizacijos, spauda naikinama. Lietuviai kaip įmanydami ginasi. Viena patvariausiu kovos priemonių tai daina - giesmė, sunkiausiai suvaldoma engėjų.

Tuo metu ir iškyla pavergtajame Vilniaus krašte kûréjas, muzikas JULIUS SINIUS⁷. Besiruošdamas patsai muzikiniam gyvenimui, degas jaunystés idealais, kuria. Kuria dainas, giesmes, kantatas, simfonijas, organizuoja chorus, veda orkestrus. Beveik kiekvienas anas meto kultūrinis renginys buvo reikalinas J. Siniaus talkos. Kai Vilniaus lietuvių religinis gyvenimas buvo suredukuotas iki vienos šv. Mikalojaus bažnyčios, joje J. Sinius ištvermingai éjo vargoninko pareigas. Kada Vilniaus Aušros Vartų koplyčioje net gegužinių pamalgių metu lietuviams buvo uždrausta susirinkti, J. Sinius iškovojo ankstyvaji ryto 5 val. laiką. Susikvietęs savo giesmininkus - amatininkus, gimnazistus, studentus - taip gražiai giedodavo Marijos garbei giesmes, kad net lietuvių engėjai dažnas ateidavo pasiklausyti. Suorganizavęs jungtinį studentų, gimnazistų ir amatininkų "Varpo" chorą, rengé koncertus, minéjimus, dalyvavo įvairiu vaidinimu pastatymuose. Vilniaus "Varpo" choras, diriguojamas J. Siniaus, gražiai pasirodė ir laisvojoje Lietuvoje 1938-1939 metų savartoje, kada prasiskleidus geležinei Lietuvos - Lenkijos uždangai, buvo leista peržengti sieną.

II-ojo pasaulinio karo metais, atgavus Lietuvai Vilnių, J. Sinius visa energija įsijungė į muzikos veiklą. Jis dirbo pastoviai net penkiose vietose: buvo mokytojas ir orkestro vedėjas Vytauto Didžiojo gimnazijoje, vadovavo "Varpo" chorui, išplėtė lietuvių giedojimą įvairiose sulenkintose Vilniaus bažnyčiose. (Jo choras giedodavo per šventes net keliose bažnyčiose tą pačią dieną). Su "Varpo" choru talkino Vilniaus radiofonui, dirbo švietimo valdyboje, vadovavo priešgaisrinės apsaugos ir I pulko orkestrams, vėliau Vilniaus studentų orkestrui.

Jausdamas lietuviškų choro dainų trūkumą, harmonizavo liaudies dainas ir pats intensyviai kūrė. Be daugybės dainų ir giesmių, skirtų chorams ir solo, yra sukuręs 4 dalį lietuvių liaudies simfoniją ir keletą kantatų: "Vasario 16", "Tautos didvyriui" (kun. prof. P. Kraujaliui pagerbt), "Plaukėjai verpetuose", Dariaus ir Girėno maršą, operetę "Onutės vestuvės", simfoninę poemą "Sigutė", muziką scenos vaizdeliui "Vykinto žygis". Yra rašės melodeklamacijų mišriam chorui, sukomponavo muziką dviem psalmėm ir kt.

J. Siniaus kūrybos dauguma vokalinė - giesmės ir dainos. Ilgų metų darbas su chorais ir vargininkavimas turėjo įtakos jo kūrybai: vyrauja įvairiam bažnytiniam metui sukomponuotos giesmės ir patriotiniams tekstams parašytos dainos, kurios tinkta tautinių švenčių repertuarams. Jų harmonija nesudėtinga, bet melodinga ir skambi, labai patraukia klausytojų dėmesį.

Labai maža dalis J. Siniaus kūrybos buvo išspausdinta. Dauguma jo kompozicijų liko rankraščiuose ir tinkamai neparuošta spaudai. Pasitaiko harmonijos progresijų ir balsų vedimo netikslumų. Tačiau jo kūrinių leidėja, patariama kai kurių muzikų, nusprendė palikti Siniaus kūrybą kiek galima arčiau originalo, ištaisant kai kurias didžiųsias klaidas.

J. Sinius kūrė intensyviai iki paskutiniųjų savo gyvenimo dienų ne tiktais muziką, bet dažnu atveju ir tekstus. Tik politiniai įvykiai žlugdė jo kūrybą. Jau 1941 m. sovietinės valdžios suimtas, kalintas ir vežamas į Sibirą, prasidėjus karo veiksmams, išlaisvintas iš užkaldo vagono Panerių geležinkelio stotyje. Antrosios sovietų okupacijos metais kalbinamas traukti į vakarus atsisakė, gailėdamas palikti mylimąjį Vilnių. Deja, neilgai teko gyventi Vilniuje. Bevargonikaudamas Švenčionyse, 1940 m. ištremtas su šeima į Sibirą, kur praradės sveikata, grįžęs į Vilnių 1957 m., mirė pačiame kūrybiname pajėgume

1959 m. spalio 22 d.

Likusiai J. Siniaus giliai religingai ir patriotinei kūrybai nėra vietas pavergtoje šių dienų Lietuvoje. Nekalbant jau apie išspausdinimą, net muzikos archyvai jos nepriimtų. Privačiose rankose jos likimas nesaugus. Po J. Siniaus mirties dalis jo kūrinių pasiekė laisvąjį pasauly, kitus buvo išsivežę J. Siniaus muzikos gerbėjai.

J. Siniaus kūrybos leidimo émiausi norédama apsaugoti ją nuo pražūties ir paskleisti laisvųjų lietuvių tarpe. Išeivijos chorai galés praturtinti savo repertuarus dar negirdétomis dainomis bei giesmémis, kurių suras čia kiekvienam bažnytiniam metui.

Reiškiu padéką J. Siniaus rankraščių teikéjams: J. Kreivénu, G. Šlapelytei-Sirutienei, V. Siniutei-Gasparienei ir talkininkui J. Petrašiūnui. Nuoširdus ačiū kompozitoriu Jeronimui Kačinskui už pagalbą muzikos srityje. Su dideliu dékgumu prisimenu velionį muz. J. Zdainių, itin puikiai įgraviravusį gaidas. Taip pat dékoju Tév. Prančiškui Giedgaudui, OFM, už rüpestingai atliktą spausdinimo darbą. Ačiū visiems, savo auka parémusiems šios kūrybos išleidimą.

Šis Juliaus Siniaus kūrybos leidinys, skirtas "Broliams lietuviams", tebūnie vietoje gélių puokštés ant mirusiojo kapo amžinam jo atminimui.

Veronika Maminskaité-Kulbokiené

1976 10 22

BALADĖ APIE JULIŪ SINIŪ

Buvai mažytis kaimo piemenėlis,
Užaugės, gimus po šiaudų stogu.
Užbūrė širdį skardintis ragelis
Ir žavesys gimtų laukų.

Žavéjo ir arimų vyturėlis,
Gandru kalenimas sodybų sutemoj
Ir žvangantis pavasarių gojelis,
Dalia artojo seserų dainoj.

Rausvas pašvaistes ryto saulėj,
Mislingą kuždesi rusvų linų,
Girdėtą téviškėj dainų pasauli
Bandei atkurti medžio lumzdeliu.

Tačiau tollyn viliojo kelias:
Kerėjo paslaptyss garsu,
Palikęs vargdienėlio dalią,
Žengei šviesoni žinių keliu.

Tas kelias buvo ne apgaulė,
Atskleidęs aibes paslapčių-
Sielos gelmių jautrus pasaulis
Pravirko nuostabiu varpu.

Varpu gaudimas tollyn sklido,
Užbūrė daug jautrių širdžių,
Ir kuklus vardas greit iškilo
Ir tapo žinomu vardu.

Tamsus išaušo Tautai rytas,
Supykdė vieną su kitu
Smuržtu iš čia buvai išvytas,
Tapai taigoje kirtiku.

Ten sutikai skausmingą dalią,
 Ne kartą pralenkė mirtis,
 Tamsoj dar švietė tremties kelią
 Tévynės meilę, jos lematis.

Vėl uždegė liepsna nualintą krūtinę,
 Kai Rytuose lyg blaivési dangus,
 Vilties takai vėl vedé į Tévynę,
 Nešei tauriausius jai tikslus.

Pasruvo žaizda begalinę,
 Aptemdė viską neviltis,
 Pravérus taip lauktoj Tévynę
 Kurčias stagnatorių duris.

Anksti pakirto Tautos žiedą,
 Užgeso nuoskaudoj kančių aidai:
 Girdėt, kaip tyliai rauda gieda
 Šalti Antakalnio kapai.

Z. Vilkavickaitė

JULIŪ S I N I Ū P R I S I M E N A N T

Julius Sinius gimė 1911 m. sausio 9 d. Vaiškūnų sodžiuje, Švenčionių valsčiuje. Iš pasirinktojo gyvenimo kelio neišsuko ir sunkiausiomis gyvenimo dienomis. O gyvenimas išbandymų jam negailėjo ...

Kai sklaidai kompozitoriaus sukurtų dainų natas, gali pagalvoti, kad dauguma dainų rašytos šiandien. Iš kur jose tokia pakili atgimimo gaida? Daug kas paaiškėja, kad kompozitorius švenčioniškis. Gimės ir augės šiame krašte, nuo pat mažumės priverstas ginti savo tautinį orumą, kalbą, nėt savo pavardę, kuri daugelyje dokumentų taip ir liko - Sinevič, jis idealizavo nepriklausomą Tėvynę, svajojo apie dieną, kai Gedimino kalne suplevėsuos trispalvę. Argi nepanaši situacija iš šiandieninė? Daugelis J. Sinius dainų inspiruotos ne kokių muzikinių idėjų, o teksto aktualumo, jo patriotiškumo. Dorai subalsuotos pagal klasikinės harmonijos kanonus, jos gal ir nepastumėjo mūsų profesinės muzikos į priekį, bet turėjo ne- įkainojamą vertę ginant ir stiprinant lietuviybę akupuotame Vilniaus krašte, kaip ir jų autoriaus pedagoginė, visuomeninė, vargoninko ir chorvedžio veikla.

Anksčiau basakojé vaikystė kaime tarp dešimties brolių ir seserų. Kasdieninė keturių kilometrų kelionė į Švenčionių lietuvių gimnaziją, kur muziką dėstė J. Naujalio mokinys Čiučeika. Kerintis vargonų skambesys sekmedieniais bažnyčioje ir nenugalimas noras pačiam išmokti taip vargonuoti. Juk dar visai mažas būdamas sukaišiodavo už krošnies įvairaus ilgio ir storio balanas, per kurias bumsėdamas įsivaizdavo tik jam vienam girdimą muziką. O vėliau ir vyresnieji broliai buvo pavyzdys - pats vyriausias Vaclovas ir kiek jaunesnis Henrikas grojo Švenčionyse orkestre. Pastarasis išvažiavęs laimės ieškoti Amerikos, atsiuntė pinigų pianinui įsigyti. Tėvai nupirkę palaiķį, parvežé vaikų džiaugsmui į kaimą. Dabar Julius bumsėjo jau nebe per balanas.

J. Sinius dar besimokydamas privačioje J. Montvilo vargoninkų mokykloje Vilniuje ima vargoninkauti šv. Mikalojaus bažnyčioje, vienintelėje, kurioje dar buvo laikomos lietuviškos pamaldos. Čia vadovauja ir chorui. Vargoninkui ir chorvedžiui - 19 metų. Chorė dainuoja daug Vilniaus amatininkų. Jeni vilniečiai dar prisimena "Birutės" bendrabutį Žvėryne, kuriame gyveno

ir mokési būsimosios siuvėjos, mezgėjos. Vyrai gyveno bendra-
butyje Didžiojoje gatvėje ir mokési batciuvystės, staliaus
darbų. Iš šių lietuvių jaunuolių J. Sinius suburtas choras
ne tik gieda bažnyčioje, bet ir dainuoja S. Šimkaus, J. Neimonte
J. Naujalo dainas. Ir pačiam jaunajam chorvedžiui maga vieną
kitą sukurti, bet trūksta žinių, komponavimo įgūdžių.

Kunigų P. Bieliausko ir K. Čibiro remiamas, išstoja į
Vilniaus M. Karlovičiaus konservatoriją mokytis dirigavimo,
kompozicijos. Pastarosios specialybės paskirtis gan menka -
saviems sukurta daina pagal Maironio žodžius "Nebeužtvenksi
upės bégimo" (1933 m.), "Malda" ir "Mūsų dirva", vyrų chorams
gedulingas maršas Dariaus ir Girėno atminimui, keletas harmoni-
zuotų laiudies dainų, kurių melodijas ir tekstus pats užraše
su savo vadovaujamu choru, keliaudamas po Tverečiaus, Dūkšto,
Adutiškio, Kretuonų apylinkes. Keliaudavo daug, nes choras,
negaudamas leidimo koncertuoti, mielai eidavo " į žmones",
ypač vasarą. Šie jo žygiai Vilnijos lietuvių buvo labai laukiami.
Ypač po 1936 m., kai čia buvo uždarytos lietuviškos mokyklos
ir skaityklos. Atvykus chorui susirinkdavo gyventojai iš kelių
aplinkinių kaimų, kartu dainuodavo, vakarodavo, sutvirtėdavo
dvasia.

Vilniškiai išdėmisi sekė savo jaunuju talentų pažanga
moksle. Štai 1935 m. "Vilniaus rytojus" (Nr. 76) rašė:

"Mūsų jaunas kompozitorius, Vilniaus konservatorijos
mokinys Julius Sinius parašė didelį muzikos veikalą - 4 dalių
"Lietuvių liaudies simfoniją", kurios pirmoji Allegro dalis
konservatorijos profesoriaus T. Szeligovskio peržiūrėta ir
pripažinta kaip visai vykės muzikos mokslo metų darbas".

Kiti šaltiniai teigia, kad tai buvęs kompozitoriaus
diplominis darbas (gal 1935 m. buvo parašyta tik I dalis?).
Pats autorius vėliau kūrinių dar kartą perdirbęs ir pavadinęs
Simfonija F-dur parašo jo sukūrimo datą 1941 04 24.

J. Sinius simfonistu taip ir netapo. Tiesa, sukūrė dar
keletą kūrinių simfoniniams orkestrui - siuitą "Sigutė" (1943 m.),
sukomponavęs ją iš muzikos, parašytos lėlių teatro spektakliui
ir 3 dalių kantatos "16 vasario dienai" mišriam chorui su sim-
foniniu arkestru. Jo stichija - dainos. Tuo labiau, kad po
ranka turi chorą, kuris jas atlieka. Nuo 1937 m. tai stiprus
"Varpo" choras, kurį sudarė jau minėtųjų šv. Mikalojaus bažny-
čios, amatinių chorų daininkai, vienas kitas iš A. Krutulio

vadovaujamų lietuvių studentų choro ir geriausieji balsai iš Vytauto Didžiojo gimnazijos choro, kuriam Julius Sinius pradėjo vadovauti, ēmės čia dėstyti muziką.

Iki 1940 m. Julius Sinius dainų mišriam ir lygių balsų chorui sukūrė apie 30. Jau buvo sakyta, kad dauguma jų - didžiai patriotinės, pakiliai. Net ir religinėse giesmėse, kurių J. Sinius sukūrė nemaža vadovaudamas šv. Mikalojaus bažnyčios chorui ir vėliau, skamba ši tema, tik pakylėta į "dangišką sferą" "Melskim Jėzų ir Mariją už Tėvynę mūs,

Kad sutaikintų jos sūnus, laimės duot laikus".

"Šiandien gimė Jėzus Kristus"

"Tu valdyk, malone stiprink,
Mūs Tėvynė nepražus.
Tavo Lietuva yr buvus,
Tavo Lietuva ir bus".

"Tai mūs karalius" .Žodž. E. Drugelio

"Škaisti Aušros vartų Mergele,
Grąžink mums sostą tévų,
Atverk mums į Vilnių kelią,
Išvesk iš vergovės namų".

"Aušros vartų Marijai". Žodž. Vyt. Nemunėli

Ir taip kone kiekvienoje giesmėje. Galima tą suprasti prisiminus tuometinę situaciją. Pavyzdžiui, vilnietis korespondentas J. Vaidelys pateikia tokią informaciją: "Butrimonyse lietuviui kunigui pradėjus sakyti pamokslą lietuviškai lenkai tuoju užgiedoję "Bože cos Polską". Bažnyčia virto neapykantos ir kolliojimosi vieta." Abipusis nepakantumas nieko gero nedavė tada. Tai turėtų būti mums pamoka ir šiai dienai. O J. Sinius giesmės liko, kaip to meto liudytojos.

Atrodo, kad tokioje situacijoje kai muzika angažuota tarnauti visuomeniniams tikslams, sunku tikėtis didelio meniskumo. Iškyla kiti kriterijai. Ir vis dėlto J. Sinius vadovaujanas "Varpo" chorą nepiktinaudžiauja išankstinėmis tautiečių simpatijomis, repertuaro aktualumu. Jis dorai atsidėjęs muzikos menui, savo dainavimu sužavi ir nepriklausomos Lietuvos muzikus profesionalus, atvykės čia gastrolių 1938 metų pabaigoje.

"Varpas" buvo pirmasis Vilnijos lietuvių muzikinis koletyvas, kuris, pasikeitus politinei situacijai ir Lietuvai užmezgus diplomatinius santykius su Lenkija, peržengé demarkacijos

liniją. Tėvynė sutiko "Varpa" su graudulio ašaromis, o kartu ir su mažoniu nuostaba.

Nepraėjo nė metai, kai vieną gražią 1941 metų pavasario dieną J. Sinius negrižo namo. Einanti po pamokų iš gimnazijos ji areštavo. Kalino porą mėnesių. Žinodamos jo patriotinius nusiteikimus, tam tikros instancijos, matyt, sudarinėjo jam bylą. Bet vagone J. Sinius atsidūrė taip ir nesulaukęs teismo. Traukinys labai nenorom pajudėjo iš vienos. Pavažiuoja ir vėl sustoja. Prisikasę tik iki Paneriu. Čia kažkas atidare vagoną, duris ir kaliniai išbėgiojo kas kur.

"Grižo namo paryčiais, kelnes rankom prisilaikydamas, - juokdamasi dabar prisimena žmona Konstancija, - mat sagos buvo išpjaustytos..."

Tąsyk išgelbėjo prasidėjęs karas. Likimas aritolino keliomenė aštuonerialais metais.

Tarsi nujausdamas laukiančius ilgus neveiklos metus, J. Sinius griebiasi visų darbų, kokius tik jam pasiūlo. Jis - švietimo valdybos muzikos referentas. "Vaidilos" teatro muzikinės dalies vedėjas, Vilniaus ugniagesių pučiamųjų orkestro kapelmeisteris ir, aišku, "Varpo" choro dirigantas. Ši chorą teko suburti iš naujo, nes pirmasis iškriko dar prieš karą, kai 1939 m. gavės stipendiją J. Sinius išvyko pasitobulinti į Varšuvos konservatoriją. Bet taip ir liko nepasitobulinės, nes iš Varšuvos parvijo pirmasis karinis gūsis tais pačiais metais.

- Antrajame "Varpe" dainavau ir aš. Buvo čia dalis senųjų varpiečių, studentų (kol vokiečiai neuždarė universiteto), bet gal daugiausia mūsų - vyresniųjų klasių gimnazistų, kuriuos mylimasis mokytojas prisikalbino į savajį chorą. Dainavimas "Varpe" papuošė ir praturtino mūsų jaunystę, jo repertuaro dainas moku ir šiandien. Dainavome radiofone, giedojom per pamaldas bažnyčiose, koncertavom Kaune, Vilniuje, dabartinės filharmonijos salėje. Turėjome savo patalpas - iš pradžios Jogailos gatvėje, vėliau Uosto gatvėje. Patys jas remontavome, klijavome apmušalais, po to šventėm įkurtuves: buvo "balius" kartu su tėvais, rengdavom vakarėlius, ekskursijas į gamtą su sviestainiais ir akordeonu. Dainavom visur neprashomi, turėjome įsistieigę savo dramos būrelį. Ir viso šio gyvenimo centre buvo maestro J. Sinius. Visada linksmas, greitas, optimistas. Mes net neįtarėm, kad jis turi tiek daug darbų ir taip nedaug sveikatos, nes niekada nesiskušdavo ir visur suspėdavo.

Maestro brangino kiekvieną savo dainininką ir visi jautėmės nepakeiciami. Pamenu vieną sekmadienį turėjome giedoti Rudaminos bažnyčioje. Manęs tėvai neleido, nes tuose kraštuose buvo neramu - veikė tarybiniai partizanai. Maestro atvažiavo dviračiu į mūsų namus, perkalbėjo tėvus ir, pasisodinės manė ant skersinio, "numynė" į choro būstinę.

Dainavome ko gero daugiausia paties J. Siniaus dainų. Tais laikais jos labai patiko - buvo skambios, melodingos, nesunkiai išsimenamos. Bene labiausiai mėgome: "Sisimastė mergužélė", "Kur sapnų grožybė", "Mano kaime", "Pavasaris", "Čia tévynė". Dažnai koncertuose dainuodavome J. Neimonto "Paséjau žalią rūtą". Pamestu koncertą dabartinės filharmonijos salėje, kurio metu atlikome maestro kantatą su simfoniniu orkestru. Iki paskutinės minutės autorius jaudinosi, ar neuždraus jos okupacinių vokiečių valdžios cenzūra. Buvo pakeitės net pavadinimą. Vietoje "16 vasario dienos skelbė, kad bus atlikta "Motušés rauda".

Po karo į Vilnių nebegrižome, - prisimena Siniuvienė. Šeima buvo dideliés ir reikėjo galvoti, kaip verstis. Išikûrėme Švenčionyse. Čia Julius vargoninkavo bažnyčioje ir, pradžioje, kol niekam neužkliuvo, dėstė muziką vidurinėje mokykloje. Vadovavo lietuvių ir lenkų chorams. Bet lankas émė veržtis. Iš pradžių reikėjo palikti mokyklą, po to émė kvestis saugumiečiai, reikalauđami jiems pranešinéti už ką agituoja kunigas per pamokslus, ką kalba šventoriuje susirinkę žmonés. Vyras, aišku, atsisaké, dar bandydamas juokauti, kad "donosy vsie liubiat, no donosčikovnikto". Netrukus géri žmonés praneša, kad veš. Buvo 1948 metai. Susikrovém daiktus, pasiruošém. Giminaičiai ir šiaip atjaučiantys žmonés siūlė išdalyti vaikus. Tegu lieka Tévynéje. Pasitarę nusprendėme laikytis drauge. Kas bus, tas bus. Gegužės 22-osios rytą atėjo. Pamatę ryšulius išiuto: reiškia patys žinot, kad kalti, - susipakavo iš anksto! Beveik nieko neleido pasiimti, net lagaminélio su rankraščiais ir dokumentais. Nei vonelės vaikui maudytı. O Žibutei buvo vos 3 savaitės... Taip ir išvažiavom devyniese su dviem maišeliais miltų: Julius, aš, trys mūsų sūnūs - dešimtmetis Narvydas, Jaunius aštuonerių metų, Algimantas - šešerių, mažulėlė Žibutė, Juliaus seni tėvai ir mano motina. Ši karta traukinys Paneriuose nesustojo...

Daug, jau labai daug dabar visi prirašė apie keliones užkaltuose vagonuose, baisumus. Aš negaliu užmiršti mano

Žibutės vaizdo, kuri per kelias savaites apugo luobą. Tik ant pilvuko dar švietėsi švelni odelė. Ir kaip ji liko gyva?... Julius manė, kad toli neveš - sušaudys. Todėl ir paliktų daiktų negailėjo. Vis žiūrėjo pro mažą langelį - gal jau šitame lauke sustos? Gal prie ano miškelio,.. Bet pasiekėm Sibirą ir išgyvenom čia devynerius metus.

Mus supo neblogi žmonės - patarę iš paskutiniųjų įsigytį karvę, nes su kitaip su tokia didele šeima pražūsime, tuo labiau kad iš mūsų visų darbingas buvo tiktais vyras. Pirmasis jo darbas buvo pastatyti viešajį tualetą. Tiksliau - suręsti jį iš rastų. Įsivaizduokite - vaikų padedamas pastatė.

Rešiotų komendantūros komendantui Buchovskiui I. I. (rašyta rusiškai) ... nuo pat pirmų mano tremties dėčių (1948 m.) aš kreipiausi į Rešiotų vidurinę mokyklą ir buvau priimtas čia dėstyti, bet atsirado liūčių iš komendantūros pusės ir buvau permestas į taigą /.../ kur iki 1952 m. dirbau įvairius darbus.

Netekės sveikatos per didelius vargus aš 1952 m. pagaliau iš taigos ištrūkau ir pradėjau mokytojauti. Per visus mano darbo metus, visose meno saviveiklos apžiūrose mano parengti chorai ir pavieniai atlikėjai gaudavo pirmąsias vietas ir premijas.

... svarstydam manc pareiškimą dėl mano ir mano šeimos išbraukimo iš spec. tremtinių įskaitos, prašau atkreipti dėmesį į tai, kas anksčiau išdėstyta ir prašymą patenkinti. 1956 m. liepos 29 d.

Pradžioje šeima gyveno Krasnojarsko krašte Ingašsko rajone Kurdiako kaimelyje, vėliau gyvenvietėje Kliuči, kur jau buvo 4 klasių mokykla, dar vėliau Rešiotuose, kur vaikai galėjo toliau mokytis, o J. Sinius émė dėstyti muziką mokykloje ir dirbti vienos klube. Vadovavo čia orkestrui, grojo tame ir vaikai. Kokio instrumento trūkdavo orkestre, tokį, kiek pamokęs, įbrukdavo vienam ar kitam sūnui į rankas. "Apskritai" vyras buvo nepaprastai gyvybingas,- prisimena žmona.

- Kur pamatės dykvieta - pasodins krūmą ar medelį, kur susidūrės su netvarka - sutvarkys, užtikęs talentą - paglobos.

"Gal ir dabar seni tų vietų gyventojai prisimena, kaip jis mokė jaunimą kultūros. Ateis būdavo, į šokius bernai su kepužrémis, su papiroais dantyse ir šokina merginas. Suagitavo jis, kad su tokiais neitų šokti. Papiroas iš dantų vyrai išsiémé, bet su kepurémis nesiskyré nors ir kažin ką... Vienintelis kas galėjo J. Sinių palaužti, buvo neteisybė. Bet ir su jis kovési

kiek leido jėgos. Literatūros ir meno archyve saugomas ne vienas aplankas su jo pareiškimais vėtos valdininkams., TSRS generaliniam prokurorui, Lietuvos TSR prokurorui dėl neteisingo represavimo, dėl to, kad jo šeimai netaikomas 1955 11 17 amnestijos įsakymas, nors visokio plauko kriminalistai jau seniai paleisti. Nebeįmanoma kentėti tremtį, paniekinimą, kuris sunaikino mano kūrybinę mintį, fizines jėgas ir net norą gyventi..." - rašo jis pareiškime prokurorui 1956 metų gegužės 22 d. - lygčiai po aštuneriu tremties metų. Bet prireikė dar ne vieną metų, kad pagaliai 1957 metų vasarą išliptų iš traukinio tėviškės žemėje.

Juliui Siniui liko gyventi tik dvejų metų... Jis tarsi nori atsigriebti už ilgus vegetavimo metus. Bet gyvenimas taip lėtai tekėjęs taigoje, čia Lietuvoje, buvo sparčiai pasistūmėjęs į priekį. Kompozitorių sąjungoje jau posėdžiauja jauna, stiprių profesionalų karta. Pateikti perklausai J. Siniaus kūriniai sutinkami geranoriškai, bet reikliai. Tiesa, dainas, išklausytas 1958 m. rugsėjo 18 d., rekomenduojama atlirkti, bet apie simfoninę siuitą "Sigutė", kuri pademonstruojama iš išrašo 1958 m. rugsėjo 6 d., atsiliepiama skeptiškai.

J. Juzeliūnas: "Jeigu šis kūrinys būtų šiandien parašytas, tada būtų galima išskelti rimtų priekaišų, bet jis gimė 1943 m. Jeigu reikalinga J. Siniui kokia nors parama, aš manau, mes jos neatsakysime ir stengsimės, kad jis vėl išsijungtu į mūsų gyvenimą."

Įsijungti sekési sunkiai. Nebuvo viešai atlirkta jo simfonija F-dur, nors Radijo orkestras, vadovaujamas A. Klenickio, ją repetavo. Neišleistos jo dainos. Tik po 20 metų, po J. Siniaus 1980 m. K. Kaveckas sudarė rinkinį "Mano kraštas", į kurį įdėta viena kita ankstesnė daina, o šiaip jau visos sukurtos pottremties tarybinių poetų tekstais. Kompozitorius išgirdo kelias savo dainas per radiją organizuoto tarybinės dainos konkurso koncertuose (1958 m.). Konkursui buvo pateikęs, kiek pamenu, dainų Vyturio ir Adomaičio slapyvardžiais. Iki mirties jis mokytojavo I. Černiachovskio ir lenkų vidurinėse mokyklose, vadovavo Vilniaus universiteto studentų pučiamųjų orkestru. Nors ir labai negaluodamas (nuo pat jaunystės sirgo plaučiais, o taigoje amžinai ir sušlapės, ir sušileş, ir visai juos sugadino), keliavo su studentais koncertuoti po Lietuvą, labai

myléjo savo kolektyvą, bet senu supratimu tiesą ir principus myléjo labiau.

Štai ir paskutinis dokumentas - J. Siniaus pareiškimas, rašytas 1959 - aisiais - mirties metais:

Vilniaus valst. Vinco Kapsuko universiteto Rektoriui

P a r e i š k i m a s

Nuo šių metų balandžio 18 d. prašau atleisti mane iš orkestro vadovo pareigų, kuriose dirbau pagal sutartį.

Nesklandumai darbe pasireikšdavo ir anksčiau, bet galutinai išryškėjo š.m. balandžio 17 d. per bendrąjį orkestro repeticiją - pasikalbėjimą.

1. Dauguma studentų pasyviai laikosi ruošiant rimtesnę programą.

2. Jie norėtų repetuoti tik lengvus, menkaverčius šokių muzikos dalykėlius.

3. Tokia kryptimi einančiam orkestrui aš vadovauti negaliu, nes neatitinka nei mūsų sutarties, nei Vilniaus pučiamųjų orkestrų darbo nuostatų dvasios. Tokia orkestro kryptis man visai ne prie širdies ir žemina mano, kaip muziko-pedagogo autoritetą.

4. Esu labai silpnos sveikatos, todėl darbas, neduodantis pasitenkinimo, atsiliepia ir sveikatai.

Konfliktas buvo išspręstas taikiai, o lygiai po pusmečio ant vieno gražiausioų vainikų, padėtu prie J. Siniaus kapo, studentai užrašė: "Mūsų vyresniajam draugui ir mokytojui - VVU dūdų orkestras."

Juliui Siniui buvo sukakę tik 48 -neri. Atmetus devynerius, kuriuos prisimena taigoje jo nusakintos pušys ir Rešiotų šokėjai lieka tik dvidešimt aktyvios veiklos Tėvynėje metų. O Maestro entuziazmo, polėkio, norų, meilės muzikai ir žmonėms būtų užtekę dar mažiausiai penkiasdešimčiai,..

Per tuos pora dešimtmečių Julius Siniaus asmenybė neišdildomai iširėžė visų jo mokiniių atmintin. Nesivadovaudamas jokiomis metodinėmis instrukcijomis, jis užkrėsdavo juos entuziastinga muzikos meile, kažkokiu jaunatvišku žavėjimus i ja. Nešdavosi į klasę savo paties plokšteles. Iš dabarties pozicijų žiūrint gal kiek nauvokai, bet tada, 50 metų atgal, nuns atrodė, kad tikrai įdomiai pasakojo apie kompozitorius, jų reikšmingiausių kūrinius. Apie M. K. Čiurlionio simfonines poemas "Jūra"

"Miške", apie L. van Bethoveno V-ą, IX-ą simfonijas ...

O choristai, ypač choristės, buvo jų stačiai įsimylėjė"

Visa tai - emocijos ir prisiminimai. O kas liko konkrečiai? 1937 m. išspausdintos "Varguolių dainos" - šešios subalsuotos liaudies dainos iš kun. Pr. Bieliausko Valkininkų apylinkėse surinktų; 1938 m. du religinių giesmių rinkiniai: "I amžinatvę lydint" ir "Aidai į dangų"; 1939 m. K. Stašio iniciatyva išleistos 4 dainos: "Mano gimtinė", "Išjoj bernelis", "Čia tėvynė tavo", "Kur sapnų grožybė"; 1939 m. mėnesinio kultūros žurnalo "Lietuviškas baras" išleistas rinkinys "Mūsų dainos"; 1976 m. Niujorke V. Kaminskaitės - Kulbokienės pastangomis išleistas 15 dainų ir 38 giesmių rinkinys "Rroliams lietuviams". Be to Amerikoje išrašyta plokšteliė, skirta Dainavos ansamblio 15 metų sukaktuvėms (1961 m.). Vienoje plokšteliės pusėje - J. Siniaus kantata. Šią kartą ji pavadinta "Troškimas laisvės" (dirigentas Stepas Sodeika, solistai D. Stankaitytė, A. Brazis, akompanuoja V. Jakubėnas, vargonais grupė A. Šimkus). Buvau kone tikra, kad Lietuvoje J. Siniaus muzikos išrašų neišlikę. Malonai nustebau pasidomėjusi ir sužinojusi, kad Radijo išrašų fonduose yra net 12 šio kompozitoriaus vadinančių pozicijų: 9 dainos ir 3 instrumentinės muzikos išrašai. Tiesa, beveik visi daryti labai sunkiai - dar autorui gyvam esant. 4 dainos įdainuotos A. Gimžausko vadovaujamo radijo vokalinio ansamblio, dvi Z. Venckaus vadovaujamo Lietuvos radijo vaikų choro. Lietuviškoji simfonija ir siuita "Sigutė" išrašytos Lietuvos radijo simfoninio orkestro, diriguojamo A. Klenickio. Iš vėlesnių išrašų tik dvi dainos įdainuotos TVR mišriojo choro, vadovaujamo L. Abariaus ("Išjoj bernelis" ir "Kur sapnų grožybė") ir viena - "Kumečio daina" - A. Uždaviniu vadovaujamo vaikų muzikos mokyklos choro. Be to, 1979 m. J. Jasenkos diriguojančios Vidaus reikalų ministerijos pučiamųjų orkestras išrėmė simfonijos finalą.

Bet visa tai tūno fonotekos lentynose, kaip ir anksčiau rankraščiaiarchyvuose.

Minint Vilnijos visuomenės veikėjo, pedagogo Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio 115-ąsias gimimo metines Mokytojų namuose visi trys J. Siniaus sūnūs padainavo tévo dainą pagal M. Šikšnio žodžius "Broliai lietuvisi":

Broliai lietuviai, visi iš vieno
Vardą Tévynės kelkim aukštyn,
Šviesa ir moksłas tegu kasdieną
Rodo lietuviams kelią pirmyn.

Meilė tarp mūsų tegu gyvuoja -
Rankas paduokim vienas kitam,
Greta sustoję dirbkime darbą
Tikslui pasiekti visi vienam!

Tarsi palengvėjo Juliui Siniui Antakalnio šv. Petro ir Povilo kapinių žemelė, vėl suskambėjus bent vienai iš jo širdy išnešiotų, sunkiausiais laikais iškentėtų dainų. Broliai lietuviai ar ne laikas, kad jų skambėtų daugiau?

DAINOS IR GIESMĖS BROLIAMS LIETUVIAMS

"I aržinatvę lydint"; Giesmės ir maldos prie ligonių ir mirusiuju./Par. ir išleido J. Sinius.- V., 1939 - 300 p.

Sinius J. Dainos ir giesmės - broliams lietuviams - Newjorke 1976.- 99 p.

Sinius J. Mano giminė /Leid. K. Jtašys. Prieš. R. Rincium- - V., 1939. - 7 p.

Sinius J. Mano kraštas: Dainos chorans./Jud. K. Kaveckas. V., "Vaga", 1980.- 68 p.

Sinius J. Mūsų dainos: Dainas paruošė J. Sinius. Prieš. K. Dilma. - V., Ruch - 55 p.

Pupeikis V. Dainos ir giesmės broliams lietuviams./Tiesa - 1990 liepos 3. Nr. 8

Sinius J. Nelski už mus! /Katalikų pasaulis - 1990, balandžio 19.

Builiučiūtė D. Iakštingalo narve nagiėda. / Žvaigždė, 1991 vasario 10.

Kadzėvičius J. Atmintis./ Žvaigždė, 1989 liepos 22.

Lepėnas K. Ka, dar žinote apie J. Sinių? / Žvaigždė, 1989 gruodžio 14.

Laurutienė J. Savonė vieno likimo draugai. / Žvaigždė, 1991 sausio 11.

Petkūnas V. Anksti šalmų pakastas. / Žvaigždė, 1991 balandžio 20, 24.

Tavo lyra visuonet skambės / Žvaigždė, 1991 birželio 8.

Umbrailiūnas K. Mūsų padangėje./ Tiesa, 1989 sausio 22.

Vilkavickaitė Z. Kaimo dvasia gyva. / Rytas, 1990 liepos

Muzikiniai įrašai

Sinius J. Linksmų štai naujienu. Pl./ Kalėdų giesmės.

Dainuoja Amerikos lietuvių mišrus choras./ Magnetofoninė juosta.

Č E S L O V A S K U D A B A

(1934 - 1993)

Č. Kudaba gimė Ignalinos rajone, Tverečiaus apyl., Vaiciekavo kaime, valstiečio Šeimoje.

Baigęs Tverečiaus progimnaziją 1950-1954 m. mokėsi Švenčionėliuose mokytojų seminarijoje. 1954 m. įstojo į Vilniaus valstybinį universitetą. 1959 m. baigęs šį universitetą įgijo geografo specialybę. Gabus jaunas specialistas paliekamas universitete.

Nuo 1973 metų geografijos mokslų daktaras, nuo 1974 m. – profesorius, Lietuvos kultūros fondo valdybos pirmininkas. Nuo 1978 m. vadovavo Vilniaus valstybinio universiteto geografijos ir kartografijos katedrai.

Č. Kudaba – dažnas svečias mūsų rajone, nuolat rašė į rajoninį laikraštį.

– Sakyti tiesą – gerai, tačiau svarbiausia – dirbti teisingus darbus. Kalbėti apie tiesą ir neigyvendinti jos – vadinasi apsijuokti prieš mūsų vaikus ir anūkus, – rašė profesorius. Jis pergyveno, kad kraštovaizdį augindino daugiausia ekskavatoriais ar dar kita technika.

Landšaftas – tai mūsų sužeistas kūnas. Jis turi vystytis natūraliai pagal gamtos dėsnius. Todėl, kiek įmanoma, padékime gydyti jo žaizdas, – teigė jis.

Ypač profesorių jaudino ekologijos – to gyvojo gamtos kūno reikalai: aplinkos gražio, švaros, jaukumo išsaugojimas.

Jam nuolat rūpėjo mūsų krašto reikalai: kad nestatomas Švenčionelių knygynas, kad Švenčioniu muziejaus statyba stovi vietoje ir kt.

Jo rūpesčiu kasmet buvo išgelbstima ir gyveniman gražinama dešimtys istorinių ir gamtos paminklų. Jo padedamos pradėjo reikėtis tautinės mažumos- totoriai, karaimai, žydai su savo nacionaline kultūra.

1984 m. Č. Kudabai už nokslinius pasiekimus tyrinėjant ledyninį Lietuvos reljefą buvo paskirta Lietuvos TSR valstybinė premija.

Č. Kudaba buvo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimo narys.

Profesorius – paprastas, kuklus ir nuoširdus žmogus.
Jis visos eilės knygučių autorius. Tai: "Kur Nemunas teka",
"Kalvotoji Žemaitija", "Švenčionių rajonas", "Ignalinos
apylinkės" ir kt.

Mirė Česlovas Kudaba 1993 metais vasario 19 d. Liko
neįgyvendinti darbai, svajonės...

P A S A K O J A
Š V E N Č I O N I U
K R A Š T O
Ž M O N È S

Dar apie siauruką

Tarpukaryje veikė daugeliui įsiminęs Švenčionių siaurukas. Taip vadinome tą, kuris jungė Švenčionelius-Švenčionis, pro Lentupį ėjo iki Naručio. I Lietuvą, kaip žinia, negalėjo būti laisvai važinėjama. Prieškario Lenkijoje tai buvo judrus keliai. Iš mano giminės Kobylniko prie Naručio šiuo keliu į Vilnių vyko burmistrai, daktarai, kunigai, valdininkai ir teisėjai, iš ten - gausūs Naručio svečiai ir mylėtojai. Tos vietas buvo lankomos, atvykstant siauruku. Net keista prisiminus, koks tai judrus kelias buvo, kiek jame būta žmonių, vežiojama sunanymų ir sickerų, vilčių ir pažadų. Dabar, kai matai pylimuką su jame augančiomis brandžiomis pušimis ties Konstantinavo, Švokštų ežero ar prie pat Naručio, jaudiniesi. Tas negailestingas laiko teisumas.

Taigi, laikai nuo 1950-ųjų... Švenčionyse veikė nemaža gimnazija, mokytojų seminarija, į kuria daug, netgi labai daug moksleivijos važinėjome traukiniu. Ypač tarp Švenčionelių ir Švenčionų. Mums atrodė jis ir yra dėl mūsų, tas siaurukas. Nulatinis bilietas tarp Švenčionių ir Švenčionelių kainavo tris tuometinius rublius, todėl važinėjome kartais net keturis kartus per dieną išlipdami ir išlipdami. Vagonėliai maži, taip arti langui kaireje ir došinėje, artimes ir pakelės. Ir mes, tokie vaikiškai broliški ir seseriški. Ak, ko ten nebūdavo mūsų vagone (paprastai vieną ar net du užsisėsdavome). Jei nevažiuodavo kartu koks mokytojas (buvo važinėjančių) - būdavo smagu. Ne visiems mes patikome, kartais gerokai įsidūkdavome, ateidavo net koks tvarkdarys. Gal vienas Laisys mus suprato... O kas Laisys? Revisorius, kuris beveik nuolat važiuodavo, eidavo iš vagono į kitą, visus mus pažino. Jonas geležinkeliniinkas, gražus savo didoka (jam tai ji tik) nosimi. Visada tvarkingai iškilnus ir ramus. Jam nereikėjo kelti balso. Dėmesingas muns ir reiklus.

O tos kelionės neprailgdavo. Keturiolika kilometrų važiuta būdavo 35-40 minučių. Skaičiuckit kiek per valandą. Nors... Nuo Dotinėnų kalnelio arba Vališkėnų nuokalnėn traukinukas išties lėkė švilpiant orui palangėm. Justodavo Drustėnuose, o kartais ir tankiau, nemumatytose vietose, kam paprašius. Aplink tuos Drustėnus, ypač nuo jų į Švenčionių pusę buvo miškai, gerai natūriškai išlikęs kraštovaizdis - abipus miškėtos pelkės, vietom aukštāpelkių plynios, kartais pavasarį pasitvenkdavo vandeniu. - Toks Šviesus,

atviras reginys. Tada matėsi patraukliai patraukliai, o dabar suprantu tų kraštovaizdžių vertę - ar beišliko jie?

Daug ko jau nėra. Drustėnuose, pamenu, buvo kažkokia prie-vartos darbų stovykla. Kelis kaimynus už degtinę, muštynes, pri-simenu ten durpes kasus. Vežė, rodos, tai buvo 1951-ųjų rudenį, siauruku žmones į Sibirą. Gerai pamenu Švenčionyse pilnus krovi-ninius vagonus žmonių, saugomus sargybiniu... Kodėl siauruku, iki kur juos vežé - negaliu dabar išspėti.

Siauruku porą kartų esame nuvažiavę į Lentupį(Baltarusijoje) kai nežinia ko ten iš Švenčionių éjo traukinukas. Nei mums reiké-jo, nei ką: pažistami geležinkeliniinkai - ir nuvažiavome. Nuola-tinio susisiekimo link Naručio pokaryje nepamenu. Važiavo žmonės į Uteną, Panevėžį. Ten éjo keleivinis naktinis(visą naktį kaip į Klaipédą, Maskvą dabar). Nuvažiavome ir mes syki į Utenos turgū. Iš smalsumo. Auštant ryte buvome Utenoje... Stotyje(mums atrodė didelė) daug žmonių. Buvo pavasaris, anksti švito. Atnešdavo į rytinį traukinį uteniškés šeimininkės cepelinių. Gardžiai išvirti, puodai apvyturiuoti, kad neatvėstu, į švarias lėkštutes įdeda, patiekia... Skanūs! Buvo gi toks malonumas ir žmonėms reikalin-gas paprotys siauruko metais...

Moksleiviška romantika siauruko vagoneliuose iki dabar bran-gi iš miela. Tie linksni, kartais net kiek siautulingi padūkimai. Lasy sakis saké - nesupkit vagonélio į šonus. Maža kas... ir nu-vištume. Arba neišmoktų pamokų sunkus "lamdymas", kaltės jutimas ir kankinimasis. Bet argi tai galima lyginti su mūsų vagonélio ilgesiu tada (jame atsigaudavome, nuotaiką atrasdavome)? Anavasar su geografais studentais éjau savo jaunystės pylimuku seniai jau be bėgių, pasakojau, pasakojau... Ir nutilau - auga ant manc kelic tokia, tokia didelė pušis.

Išnyks, išnyks ir siaurukas?

Ir visgi, kad ir blaiviai visa tai žinant, pasiduoti nesino-ri. Prisiminkime, buvo arklio gadynė. Šiandieną kitaip, bet arklys žirgas mums visgi savas, brangus, savaip reikalingas. Ar néra čia analogija mūsų siaurukui? Reikia pagalvoti, pasitarti, kol nė vėlu. Visgi kitą gyvenimą kuriame, kuriame patys. Pernyktės blokados dienomis buvo prabilta apie siauruką. Dargi apie jo pigumą. Suprantama, tada buvo ir pasiguodimo - kur dėsies. Na, o jei reliai? Sako, brangus šis siaurasis kelias.

Istorijos mokytojo, aktyvaus kraštotoyrininko
Stefano Gemburos atsiminimai

Gimiau 1928 m. sausio 2 d. Tebériškės kaime, Švenčionių apylinkėje. Motina, Paulina Pleckevičiūtė iš didelės šeimos, buvo siuvėja, gerai siuvo sermègas.

1928 m. išvažiavome į Radomą (105 km nuo Varšuvos), nes tėvas buvo darbininkas, ten dirbo šaltkalviu.

Išgyvenome ten iki 1937 metų pavasario. Motina išsiskyrė su tėvu ir su manimi grįžo į Švenčionis. Čia nusipirko nebaigtą statyti tvartą, 6 arus žemės iš Ročickio ir 1938 m. pasistatė namą Lentupio skersgatvyje (maždaug dabartinės Sodų g-vės Nr.7).

Čia aš toliau lankiau lenkų mokyklos II-ą klasę. (Mokykla buvo dabartinės Lentupio ir Partizanų gatvių kampe). Mokė labai gera, nuoširdi mokytoja Ruščicka. Mes, vaikai, ją labai mylėjome. Baigęs II-ą klasę, vasarą, būdamas pas bobutę, pririnkau riešutų ir nusprendžiau nuvežti mokytojai. Ji pas Delgiadą Partizanų gatvėje nuomojo butą. Eidamas netoli jos namų pamačiau, kad ji eina su vaikais. Man kažkodél pasidare gėda ir aš pasislépiau po laiptais. Mokytoja mane pamatė, turėjau išlikti... Aišku, pavaišinai riešutais.

Mokytojai, tetos manės labai gailėjo, kad buvau be tévo. Atostogas praleisdavau kaime pas bobutę dirbdamas. Ir tetai padédavau džiovinti šieną, rauti grikius.

Prisimenu, kad buvau labai pritrynės koją, tegalėjau vaikščioti tik su taburetės pagalba, kaip mane mama vedė pas gydytoją Miklaševičių, kurį karо metu sušaudė vokiečiai ir kad jis mane išgydė.

Reikėjo man daryti akies žvairumo operaciją. Reikėjo nešioti akinius, bet vaikas būdamas gédinausi, o operacija taip ir liko nepadaryta...

Atostogų metu kartu su kitais berniukais rinkdavau vaistažoles. Dabartinėje Sodų gatvėje buvo vaistažolių fabriko sklypas užsėtas ramunélémis. Jau būdamas IV-oje klasėje pririnkau vaisstažolių, jas pardaviau ir gavęs 6 zlotus, padėjau juos į taupomąją kasą. Bet 1939 metais rugsėjo 1 dieną prasidėjo karas. Ir kai aš nuėjau atsiimti savo zlotų niekas man jų neatidavė.

1939 metų rugsėjo 17 dieną mes visi - suauge ir vaikai - éjome sutikti Raudonosios Armijos ir laukéme jos Naujosios, Miško, Adutiškio gatvių susikirtime. Armija éjo iš Miško gatvės, Adu-

tiškio gatve. Sustojo tankas... Aidėjo sveikinimo kalbos. Švenčionys buvo prijungti prie Baltarusijos. Mokykloje buvo įvesta baltarusių kalbos pamokos.

Už bažnyčios buvo apgyvendinti kareiviai. Mes, vaikai, eidavome pas juos maistą mainyti į muilą.

Labai įsiminė 1939-1940 metais eilės prie parduotuvu. Prie mėsos parduotuvės - eilės, prie duonos - eilės, prie žibalo - eilės, prie druskos - eilės. Mano motina dirbo parduotuvėje valytoja.

Penktą klasę lankiau jau mokykloje Gedimino gatvėje (dabar gyvenamas namas su pristatytu antru aukštu Nr. 15). Čia mokytojavo Bliuma Kac.

Mokykloje pradėjo užrašinėti į pionierius. Bet aš buvau išauklėtas katalikiškai ir pionieriumi nebuvau.

Prasidėjo pažiastamų žmonių vežimas. Garsiai apie tai žmonės bijojo kalbėti. Po nakties sužinodavom, kad jau vienus ar kitus išvežė.

Vasarojau pas bobutę Tebériškėje, todėl kaip vokiečiai atėjo į miestą nemačiau. Tik jau vėliau teko matyti, kaip žydus su prisegtomis žvaigždėmis varydavo į darbą. Eidavo jie važiuojama kelio dalimi (dirbo vaistažolių fabrike, įvairius remonto darbus). Getas buvo kur dabar Turgaus gatvė.

1941 metų rugsėjo pabaigoje mačiau daug žydų, suvarytų į pievą (prie dabartinio turgaus), kuriuos išvarė į Švenčionėlius. Po žydų sušaudymo, spalio mėnesį Švenčioneliuose, dabartiniame parke vyko žydų daiktų pardavimas.

Man su mano draugu Piotrusiu Ročickiu buvo tėvų prisakyta nelandžioti į žydų namus ir nieko neliesti.

1941-1942 metais važinėdavome su berniukais į Švenčionėlius, vežėm kiaušinius, kuriuos keitėm į cigaretas su traukiniuose pravažiuojančiais kareiviais, o paskui Švenčionyse cigaretas parduodavome. Taip užsidirbdavome pinigų.

Prasidėjo žmonių gaudymas - vežė darbams į Vokietiją. Gaudyavo gatvėse, apsupdavo namus ir ką radę išvarydavo. Mes su mama slapstėmės, likome neišvežti.

1944 metų vasarą, gal apie dvi savaites, buvo jaučiamas vokiečių kariuomenės judėjimas į vakarus. Vokiečiai traukėsi.

Atsimenu, kaip liepos mėnesio pradžioje visi kaimynai priėjo išvados, kad reikia slėpti daiktus. Ir mes užkasėme motinos siuvamąją mašiną, spintą. Liepos 7 dienos pavakariais užsidegė miestas. Mes slėpėmės iškastame bunkeryje darže, kur buvome suėję net kelios šeimos. Kai išėjome iš bunkerio, visur degė.

Netrukus atėjo rusų kareiviai. Žmonės džiaugėsi, kad nėra vokiečių. Dar iki rudens mieste buvo pilna nuodėgulių. Stovėjo apdegę medžiai, stulpai, kuriuos mes pjovėme malkoms.

1944 metais nuėjau į VI-tą klasę. Mūsų namas sudėgė. Miesto vykdomasis komitetas skyrė mums kambarėlį už bažnyčios mediniame name. Mama ėjo per kaimus siūdama. Motinos sesers vyras padėjo motinai iš pirties pasistatyti nameli, kurį vėliau motina gavusi trisiene, padidino. (Namas stovi ir šiandien Sodų gatvėje Nr. 7).

Sunkūs buvo laikai. Ieškojau darbo. 1947 metais J. Galinis priėmė dirbtį į meteorologinę stotį mokiniu. O nuo 1948 metų sausio 2 dienos buvau jau apiformintas šios stoties stebėtoju. Turėjau pagal nustatytą kodą perduoti telegramas.

Grojau dūdų orkestre klarnetu, vėliau altu. Grojome per šventes, kai buvo laidojami užmuštieji...

Pamažu keitėsi mano pasauležiūra. Man labai patiko N. Ostrovskio mintys, kad gyvenimą reikia nugyventi taip, kad nebūtų gėda dėl veltui nugyventų metų. 1949 metais įstojau į komjūnimą.

Bedirbdamas baigiau vidurinę mokyklą. 1950 metais, gavęs brandos atestatą, nuėjau į švietimo skyrių prašyti, kad mane priimtu dirbtį mokytoju. Įdarbino mane Bačkininkų septynmetėje mokykloje. Išvažiavau laikyti egzaminų į Vilniaus pedagoginių institutą, į stacionarą. Išlaikiau egzaminus ir galvojau, kad man leis toliau studijuoti neakivaizdiniu būdu. Neleido. Teko 1951 metais važiuoti laikyti egzaminų į neakivaizdinį skyrių. Pasirinkau istoriją.

Po dviejų darbo metų Bačkininkų septynmetėje mokykloje mane perkėlė dirbtį į Popelekius - Ropšės septynmetės mokyklos filialą, kur mokiau V-tą klasę.

Istorikas privalėjo būti partijos nariu. 1953 metais, kai mirė Stalinas, įstojau į partiją. Šiais metais susipažinau su Irena, mokytoja, atvažiavusia dirbtį į Švenčionis iš Kauno ir 1954 metais, slapta nuo motinos, susirašėme. Motina, svajojusi, kad jos vienturtis sūnus bus kunigu, negalėjo susitaikyti su šia mintimi. Ir net, piktų žmonių prikalbėta, padavė mane į teismą, kad aš mokėciau jai alimentus. Tai buvo man smūgis. Daviau jai daugiau, negu priteisė teismas. Laikui bėgant motina susitaikė su tuo, kad aš jau vedės ir mūsų santykiai buvo visai geri.

Neužilgo po mūsų vedybų, mums paskyrė butą Vilniaus gatvėje pirmame pastatytame name.

1956 metais mane ištiko didelė nelaimė. Nuvažiavau laikyti valstybinių egzaminų į pedagoginį institutą ir apakau... Progresavo liga - akies dugno apmirimas. Tik 1963 metais gydytojai nustatė šią ligą. Mūsų miesto akių gydytoja J. Rodevič labai stengėsi, bet niekas nepadėjo.

Valstybinius egzaminus išlaikiau 1957 metais. Gavau kvietimą važiuoti dirbtį mokytoju į Trakus, bet partijos komitetas manęs neišleido. Paskyrė Ropiškės septynmetės mokyklos direktoriumi. Tai buvo nelengva, nes iš Ropiškės į Švenčionis reikėjo eiti pėsčiomis.

Po Ropiškės gavau pamokas Švenčionių lenkų mokyklos klasėse. Aktyviai dalyvavau visuomeniniame gyvenime. Buvaus propogandistas, deputatas. Nuo 1956 metų ēmiau aktyviai domėtis kraštotoyra. Keturis metus buvau kraštotoyros draugijos pirmininkas. Esu dėkingas buvusiai muziejaus direktorei A. Kudabienei, kuri paskatino mane domėtis kraštotoyra.

Surinkome su mokiniais medžiagą apie palaidotus broliškose kapinėse karius, išsiuntėme jų artimiesiems. Jie buvo labai dėkingi. Parašėme miesto istoriją, surinkome medžiagą apie žymius Švenčionių apskrities žmones.

Sujungus lenkų mokyklą su rusų vidurine mokykla, pradėjau dirbtį vakarinėje mokykloje.

Gyvenimas manęs neleokino. Teko nemažai pergyventi. Mirė pirmas vaikas. Mirė tik gimės trečias vaikas. 1964 metais mirė mama.

1988 metais užbaigiau darbą mokykloje. Iki 1992 metų kovo mėnesio dirbau aklųjų draugijoje, gaminau elektros šakutes. Šiuo metu esu pensininkas. Daugiausia laiko praleidžiu sode, auginu daržoves.

Pažvelgus atgal į prabėgusį mano gyvenimą, norisi pasakyti, kad tikrai buvau laimingas. Norėjau būti mokytoju - juo tapau. Labai mylėjau savo profesiją, vaikus. Stengiausi pamokų metu vaikams pateikti medžiagą ne tik iš vadovėlių. Norėjau, kad vaikai mylėtų savo kraštą.

Apsivedžiau. Žmoną mylėjau, nes sutikau bendramintę, labai rūpestingą, labai mane globojančią.

Mano tikėjimas "šviesiu komunizmo rytojumi" subyrėjo dėka M. Gorbačiovo "perestrojkos". Tieki metų mes buvome apgaudinėjami. Išstojau iš komunistų partijos, nors mano materialistinė pasaulėžiūra liko nepakitusi.

Ir dar noriu pasakyti, nors gyvenimas manęs neleokino, visą laiką gyvenau tarp gerų žmonių, nežiūrint, kokios tautybės jie

bebūtų. Apie žmones, dirbusius šalia manęs, gyvenusius šalia
manęs, bei tais, su kuriais man teko susitikti, bendrauti,
liko geriausi prisiminimai...

Stefano Gemburos atsiminimus
užrašė G. Pretkelienė

1992 m. lapkričio 24 d.

Švenčionių miesto gyventojo, šiuo metu pensininko,
Muravjovo Anikejaus Safronovičiaus, gim. 1910 metais,
p r i s i m i n i m a i

Prisimenu 1917 metus. Buvo badas. Vokiečių frontas kažkur tai apie Postavus. Žmonės nieko neséjo, žemė dirvonavo. Gyvenome tuo metu Partizanų gatvėje, kuri tada Totorių gatve vadinosi. Šios ir Ramiosios gatvių kampe stovėjo mūsų namas. 1920 metais užėjo lenkai. Prisimenu, kad iš labdaros tada gavau batus.

Penkiolikos metų pradėjau lankyti I-ą lenkų mokyklos klasę, tuo metu buvusią dabartinėje ligoninėje. Uždarius šią mokyklą mokiausi Partizanų ir Lentupio gatvių kampe pastatytoje gražioje didelėje medinėje lenkų mokykloje.

Vėliau ganiau gyvulius Margumiškėje.

1929 m. nuėjau pas šeimininką mokytis avalynės siuvimo amato. Tris metus buvau mokiniu, vėliau pameistriu. Ir taip pas šeimininką J. Drozdą siuvau batus iki 1939 metų. Jis gyveno dabartinėje A. Rymo gatvėje. Dirbome čia devyni žmonės. Siuvome daugiausia darbo batus, kuriuos šeimininkas vežė parduoti į turgų. Dirbome nuo 7 val. ryto iki 11 val. vakaro. Mokėjo mums už pasiūtus batus. Dešimtmetį išdirbau pas šeimininką ir net minties nebuvo ką nors pasisavinti. Tik tarybų valdžia išmokė mus nedirbtį, vogti.

Tarybų valdžia šeimininką J. Drozdą išvarė iš jo nuosavų namų ir atidarė artelei. Jai vadovavo M. Šeino tėvas.

Prasidėjo karas. J. Drozdas sugrįžo į savo namus, bet dirbo tik vienas.

Vokiečių okupacijos metais buvo duodamos kortelės maistui. (Duonai, cukrui, valstybinei degtinei ir kt.) Produktų pragyventi užteko.

Prisimenu, stovėjome mes eilėje prie parduotuvės (kur šiuo metu kinoteatras). Ėjo vokiečių kariuomenė. Staiga, matome, važiuoja motociklas su dvieju vokiečiais. Privažiavus dabartinį parką vokietis, sédėjęs ant užpakalinės sédynės, šovė į prieš jį sédėjusį vokietį, nusimetė milinę (pasirodo, tai buvo rusų karininkas) ir nubėgo per parką. Kol privažiavo kiti vokiečiai šis sužeistas vokietis dar buvo gyvas ir spėjo pasakyti kas jis

nušovė. Vokiečiai tada žmonių nelietė.

Karo metais taip pat siuvau, taisiau batus. Tuomet visose tarnybose viršininkais buvo lietuviai, tik arbeitsamai ir žandarmerijai vadovavo vokiečiai.

Vokiečiai užėmę Švenčionis paskelbė, kad už vieną nužudytą vokietį bus paguldyta tūkstantis galvų.

Pas vokiečių komendantą Gustavą von Beką sekretore dirbo Maldžiūnaitė, kuri registravo kas skundési komendantui. Jo vertėja buvo lenkė Rakovskaja.

Nužudžius Beką jo vietoje paskirtas Olis (faktiškai lenkas Olševskij) ant arklio jodinėjo po visą rajoną su šunimi nieko nesibaimindamas. Nužudžius Olį vokiečiai jau nieko nešaudė.

Policininkais buvo lietuviai. Nešiojo jie trijų spalvų milines: žalias, juodas ir rudas.

Žydams buvo uždrausta vaikščioti šaligatviais. Reikėjo nešioti geltonas žvaigždes su užrašu "jude".

Miesto vykdomejo komiteto pirminku tada dirbo Gaižutis, sekretoriumi Masaitis.

Prisimenu, kad buvo ir švenčioniškių dirbusių policajais, kurie šaudė žydus. Tai: Vilkovickis emigravęs į Kanadą, Kvieta emigravęs į Lenkiją. Bet daugumoje šių juodą darbą dirbo iš kitur atvykę lietuviai.

Traukdamiesi vokiečiai éjo nuo Adutiškio, Vidžių į Švenčionėlius. Tankų nebuvo. Tada aš gyvenau Švenčionėlių gatvėje prie upelio. Užéjo pas mus vokiečiai ir liepė išeiti iš namų, nes bus "bubuch"... Nes pasitraukéme į Margumiškį.

Rusai éjo nuo Lentupio. Jų tankai pradėjo šaudyti. Vokiečiai numušė kelis rusų tankus. Tiltą per upelį Švenčionėlių gatvėje užminavo, o mes to net ir nežinojome.

Miestą uždegė vokiečiai. Éjo nuo namo prie namo. Užpildavo benzino ir padegdavo. Užsidegė ir mūsų namas. Ryte prieš tai aš dar buvau atėjęs į namus ir išsivedžiau ožką. Paršiukas, vištos sudėgė.

Prisimenu, kaip karč pradžioje atėję vokiečiai buvo pasitempę, dailūs, dalino šokoladą vaikams. O po karo atėję rusai buvo išvargę, alkani ir ieškojo, kad tik ką paimti valgyti.

Grižome iš Margumiškės. Nebuvo kur gyventi. Isitaisėme

miličijos name viename kambarėlyje. Atėjė rusai paklausė mus ar mes čia jau ir anksčiau gyvenome. Pasakėme, kad ne ir mus išvarė. Išėjome su žmona su ryšulėliais apsikarstę, vaiku vėdini Apsigyvenome Ožkų gatvėje (dabar Siaurcji).

Po dviejų savaičių prasidėjo mobilizacija. Pašaukė ir mane Iš karinio komisariato kareivis su ginklu mane atlydėjo į namus atsisveikinti su namiškiais.

Visus mus surinktuosius išvarė į Švenčionélius pėsčiomis. Iš ten traukiniu nuvežė į Naująją Vilnią. Ten visus suregistravo kas kur tarnavo ir nuvežė į Jarcevą prie Maskvos. Apsigyvenome palapinių lageryje. Čia organizavo lietuvių atsarginę divisiją. Išbuvau ten apie du mėnesius.

Prisimenu, kad rudenį pas mus atvažiavo Sniečkus A. Visus mus išrikiavo. A. Sniečkus kalbėjo. Greitai po to išsiuntė į Lietuvą. Mano pulkas pateko į Pabradę. Iš Pabradės ateidavom kartu su broliu aplankytí namiškių pėsčiomis. Eidavome apie 5 valandas.

Pabradėje išbuvome pusantro mėnesio. Pasklido kalbos, kad eisime į frontą:

- Jūsų frontas bus užnugaryje. Gaudysite dezertyrus, kurie slapstosi, nenorėdami eiti į armiją. Sugausite 100, atveskite 10. Kitus sušaudykite. Rasite 10 - sušaudykite visus, - taip aiškino mums mūsų užduotį vadus. Aprūpino ginklais ir išėjome pėsčiomis Vilniaus link. Nuo Nemenčinės pasukome į Maišiogalą. Mane pažyré arkliu vežioti maistą iš Pabradės į Maišiogalą.

Važiuoju kartą su karininku. Jis prasitarė, kad labai daug dezertyrų ir dėl to mus lietuvius veš į Rusiją. Ir tikrai, grąžino mus visus į Pabradę, atėmė ginklus ir Išvežė į Rusiją, į Kazelską (Kalugos sritis). Čia išbuvau apie metus. Apmokydavome naujokus, išmaudydavom pirtyje ir išsiųsdavome toliau. Lydédavome ešelonus.

Rudenį mus išleido. Grįžęs radau žmoną gyvenančią Strūnaičio gatvėje. Ėmiau dirbtį vairuotoju. Išdirbau 35 metus.

Turėjome žemės Užupio gatvėje. Nusprendėm pasistatyti namą. Ir šiuo metu čia gyvenu.

Žvelgiant atgal į prabėgusį laiką noriu pasakyti, kad lenkų valdžios metais buvo galima gyventi. Ir prie tarybų valdžios buvo nebilogai. Buvo darbas, buvo kuo apsirengti ir

ką valgyti buvo...

Lenkai ir lietuviai ginčijosi nuolat. Tarp jų būdavo vis kažokie tai nesusipratimai. Na, o šiaip, visi gyvenome draugiškai. Jei esi geras žmogus, tai visi tave ir laikė geru žmogumi, nežiūrint tavo tautybės, darbo, išsilavinimo...

A. Muravjovas

A. Muravjovo pasakojimą užrašė
G. Pretkelienė, Švenčionių miesto
mero pavaduotoja

1993 m. sausio 28 d.

Buvusios Z. Žemaičio vidurinės mokyklos
mokytojos Leokadijos Sinkevičienės,
gim. 1926 m. prisiminimai

1941 m. rugsėjo mėnesį buvo įkurta Švenčionių mokytojų seminarija. Joje pradėjo mokytis ir nemokšos švenčioniškiai, kurie besimokydami lenkų, rusų, gudų kalbomis sugebėdavo rašydam i lie-tūvių kalbos diktantą viename puslapyje padaryti iki 30 klaidų. Skaudu buvo, bet mes buvome nekalti, mus vertė mokytis svetima kalba.

1942 m. buvo lengviau mokytis, nes pramokome kalbos. Seminarijos direktoriumi buvo paskirtas A. Rinkūnas, kuris dabar gyvena Čikagoje ir dirba pedagoginį darbą. Mokytojai: B. Šliogeris, P. Matulaitis, P. Margevičius, P. Žilytė, M. Alseikiene, A. Širėnas ir kiti.

Švenčionių mokytojų seminarija buvo uždaryta 1943 m. kovo mėnesį vokiečių okupacinių valdžios todėl, kad mokiniai pabėgo, kai buvo šaukiami į vokiečių kariuomenę. Dalis mokinii išvažiavo mokytis kitur, o švenčioniškius priglaudė lietuvių gimnazija. Šioje mokykloje pasijutome svetimi, todėl sekantais metais atvyko mokytis tik keli mokiniai. Gimnaziją baigė tik 5 mokiniai.

1942 m. buvo įkurta amatų mokykla. Karo metais švenčioniškiams buvo kur mokytis ir nebuvė keliams niekuo nepagrįsti reikalavimai.

1948-1951 m. vėl veikė lietuviška mokytojų seminarija, kuri vadinosi Šiaulių mokytojų seminarijos filialas. 1951 m. buvo perkelta į Švenčionelius ir pavadinta pedagogine mokykla.

Pokario metais veikė vakarinė vidurinė mokykla, medicinos seserų ir felcerių mokykla.

1943 metais Švenčionių lietuvių gimnazija buvo paversta vokiečių kareivinėmis, todėl gimnazija buvo perkelta į Partizanų gatvę, kelių skyriaus patalpas. Šalia šio pastato ir pradinės mokyklos kitoje kelio pusėje buvo elektrinė.

B. Urbonavičius knygoje "Liaudies keršytojai" 99 puslapyje rašo: "Akimirksniu mus sustabdė netikėtas triukšmas kitoje pusėje ten, kur stovėjo pradžios mokyklos namai girdėjosi vokiškas "gar-galiavimas", dainuškos", Taip rašė "miško brolių vadas". "Miško broliai" susidarė iš tarybinių aktyvistų ir nespėjusių evakuotis rusų kareivių, dėl kurių veiklos žuvo daug nekaltų žmonių.

Tai buvo prieš mokslo metus. Mokinius patalpino į pradinės klasės mokyklos patalpas, nes mokiniai naturėjo kur prisiglausti.

Lovų nebuvo, todėl mokinės atsigulė ant grindų, pasitiesė čiužinius, o aš ir išnagrinėjė A. Rukšėnaitė atsigulėme ant stalo. Kadangi tai buvo pirmoji naktis po atostogų, tai nemiegojome, daliomės įspūdžiais. Jokių Karo vių "gargaliavimo", "dainuškų" negirdėjome.

Sprogdinant elektrinę buvo didelis trenksmas, net išbyrėjo mokyklos langai, o mudvi nukritome nuo stalo ir gerokai susitrenkėme. Prasidėjo susišaudymas, kulkos zvimbė virš galvų. Pirmą kartą patekus į tokią padėtį buvo baisu. Vienos gulėjo ramiai, kitos - spiegė nežmonišku balsu. Susišaudymui pasibaigus bijojome atsikelti ir tą naktį neteko miegoti. Nemažai pergyveno ir mokytojai dėl mūsų, bet, laimei, nebuvome sužeistos.

Kitas "miško brolių" "garbingas" darbas buvo atliktas nuverčiant traukinuką Švenčionys-Švenčionėliai nuo bėgių. Žuvo nekalti žmonės, kurie vyko į Švenčionėlius su reikalais. Žuvo ir Švenčionių seminarijos mokinė Vlada Girėnaitė. Visi užmuštieji buvo atvežti į Švenčionių ligoninės lavoninę, ten ir suradome savo mokslo drauge, kuri taip ir nenuvažiavo į Ignaliną aplankytį tévelių.

Man ir šiandien neaišku, koks tikslas buvo susprogdinti traukinuką, kuriuo mokiniai važinėjo į mokyklą ir darbininkai į darbą

Daug žmonių žuvo nuo minų, o ypač vaikų, kuriems buvo įdomu pavartyti sprogmenis ir minas.

1942 metų gegužės 17 dieną žandarfiureris Bekas ir Grolis vyko iš Švenčionių į Lentupių arklių. Netoli Lentupio, prie Papelekėlių kaimo juos užpuolė "miško broliai" tarybiniai partizanai. Vokiečiai buvo užmušti. Kitą dieną Švenčionyse, Adutiškyje, Lentupyje, Ignalinoje, Tverečiuje prasidėjo masinės žudynės.

Švenčionyse buvo sušaudyti gydytojas Miklaševičius, Sierociuskis, Nedzveckas ir kiti. Adutiškyje buvo sušaudyta 30 žmonių ir t. t. Vokiečiai perspėjo, kad neliestų vokiečių, nes bus žiauriai atkeršyta. O ką laimėjo "miško broliai"? Jie buvo liaudinių pasekėjai, nes žudė pavienius asmenis. Jų veikla darė daugiau žalos, negu naudos jų tikslui. Nesuprantu, kuo didžiuotis, tiek žmonių pražudžius, krūtinės puošti medaliais, naudotis įvairiomis privilegijomis. Svetimo skausmo jiems nebuvo.

Karas buvo baisus dalykas, bet tuo metu kai kam širdyje buvo lengviau, nes buvo išgelbėti nuo Sibiro katorgos. Pamažu žmonės apsiramino ir dirbo kiekvienas savo darbą, tačiau neilgam. Neramino patrankų dundėjimas, kuris artėjo ir pagaliau priartėjo. Beveik pusę miesto sudegė. Daug nuostolių padaryta.

1944 metų liepos 9 dieną vėl "išvaduotojai", kuriuos žmonės sutiko įvairiai. Kareiviai ir vadai plėšikavo, grobė drabužius, maistą, tyčiojosi iš vietinių gyventojų, vertė šokti, dainuoti.

Pradėjo mobilizuoti vyrus į Raudonąją Armiją, tačiau ne visi pakluslo, todėl prasidėjo gaudynės. Buvo īvairių gandų, kuriais dauguma patikėjo ir bėgo į miškus. Kiti slapstėsi namuose, todėl berniukų mokykloje sumažėjo. Kaimo jaunimas bijojo tankų ir kitos technikos. Buvo tokiai, kurie jokios technikos nemate, net traukiui nevažiavę, todėl ir atsiskirti nuo namiškių buvo baisu.

Jie buvo pavadinti banditaus. Garnizono kareiviai ir stribai gaudė jaunimą į kariuomenę, Sugautus jaunuolius atveždavo į Švenčionių kalėjimą, o paskui Stoties gatvėje Nr. 3 mažame namelyje mušdavo, kol auka netekdavo sąmonės. Liepdavo atnešti malką, išsirinkti pagali, kuriuo mušdavo. Kitus karceryje sušaldydavo arba žiemos metu įkišdavo į eketę. Jei išlikdavo gyvi, veždavo į Rytus Kelionėje duodavo dvi südytas žuveles. Vandens negaudavo, nes nebuvo kuo pasisemti. Duonos gabaliukas ir žalios bulvės skiltelė buvo didžiausias skanėstas.

Prasidėjo provokacijos. Mokiniams į kišenes įkišdavo proklamacijas, o paskui suimdavo. Buvo suimti mokiniai P. Povilėnas, V. Jukna, Gaidelis ir išvežti. Sunkios sąlygos palaužė Gaidelio, P. Povilėno sveikatą. Jie sugrižę iš Sibiro mirė.

Mokykloje buvo šalta, ypač antrame aukšte bendrabutyje. 1945-1946 metai buvo nederlingi, todėl tekdavo badauti. Valgyklos nebuvvo. Valgėme sausą maistą. Kiekvienas turėjome po lova dėžę su maistu. Jei nebuvvo maisto, tada sakydavome "valgome pyragą su sviestu", tai reiškė, kad dėžėje tuščia. Tekdavo ir žalią bulvę pagrąžti, nes nebuvvo kur išsiverda. Būdavo labai sunkių dienų, bet nedejavome. Laikas buvo neramus. 1945 metų kovo 13 dieną į Švenčionių siauruko geležinkelio stotį buvo atvežti du vagonai lavonų iš Labanoro girios. Toji paroda išbuvo tris dienas, o paskui lavonus užkasė Cirkliškyje, parko pelkėje. Miškas neišgelbėjo, Pasilikiko skausmo ašaros, išdraskyti likimai. Žuvo buvusieji Švenčionių mokytojų seminarijos mokiniai: Verutė Pelanytė, Vytautas Treinys. 1948 metais išvežtas muzikos mokytojas J. Sinius. 1946 metais - A. Šerėnas, kuris, sugrižęs iš Sibiro 1948 metais, mirė. Palaidotas Švenčionių kapinėse.

Dabartinės univarsalinės parduotuvės vietoje buvo bombos išrausta duobė. 1945 metais per Šventas Velykas mokiniai turėjo su neštuvais nešioti plytas, akmenis į duobę. Alkanam toks darbas buvo labai sunkus. Prižiūrėtojai ragino dirbti, nes darbas vyko létai. Dar ir orkestrą atgabено. Muzika neteikė jokio malonumo, o tik pasipiktinimą, neapykantą. Išvargome, kiti net susirgo.

Per spalio Šventes gavome po 10 kiaušinių. Apsidžiaugėme, bet pasirodė, kad kiaušiniai supuva. Per minėjimą išteškinom, laimė, kad nesusekė

Į ateitį žvelgėme liūdnomis akimis. Buvome skurdžiai, neturėjome kuo pasipuošti, bet iš tai nekreipėme dėmesio. Šokome, daina-vome, sportavome ir meldėmės. Kiekvienais metais laikėme visų dalykų egzaminus. Per brandos egzaminus dalyvavo visas partkomas iš kiti aktyvistai, kurie moksle nieko nenusimanė. Pirmasis sekretorius Kabanovas ateidavo baltais iki kelių baltiniai, baltomis kelnėmis ir šliurėmis. Visa tai juokingai atrodė. Maži jukai, kai iš Vilniaus atvykdavo egzaminatoriai, kurie duodavo sunkias užduotis. Mokiniai po tokių egzaminų ir komisijos "proto" demonstravime vos išsikapstydavo.

1945 metais gimnaziją baigė 13 mokiniai, 1946 - 20, 1947 - 43, 1948 - 64. Tai buvo geriausia laida pokario laikotarpiu iki priva-lomo vidurinio mokymo.

Skaudu buvo kęsti užgauliojimus, tardymus. Taip ir prabėgo jaunystės metai, tačiau ir šiomis sunkiomis sąlygomis atsirado gabaus jaunimo, kurie baigė aukštąsius mokslus ir nepamiršta senovėje garsaus Švenčioniu kampelio.

O dabar? Po antros Lietuvos okupacijos kyla klausimas, kodėl sumažėjo lietuvių Švenčionyse? Nutautėjimo priežastis-taip bendradarbiauvimas su kaimynais slavais ir mišrios vedybos. Iš vyriausybės postus buvo skiriami rusai, baltarusiai, kurie pasistengė kuo daugiau apgyvendinti mieste kitatačių. Juos aprūpino gerais bu- tais, leido statytis nemus, juos pirkti. Vietiniai gyventojai bu- vo antraeiliai. Atsirado daug tarybinių partizanų, rysininkų tik- rų ir apsišaukėlių, kurie turėdami privilegijas padėjo išikurti pažistamiems. Baltarusijos artimiausieji kaimai beveik visi persi- kėlė į Švenčionis ir rajono gyvenvietes. Juc toliau, juo labiau plito nutautėjimo banga. Didėjo girtuoklių ir tinginių gretos. Kultūra smuko. Paplito keiksmai nuo seniausių iki jaunimo. Apie kitataučius nekalbu, pas juos bava kultūra, bet lietuviai iklipo į kiaurymę ie negali išlikti. Pasisavinta kas blogiausia, o blo- gio šaknys gajos... To dar neužtenka, kad paliko savo Tėvynę, nu- siaubė mūsu žemelę ir vis dar daro visokias blogybes.

J. Sinkevičius

KOKIA PRAGARO SPALVA IR KVAPAS...

Nuo seno žinoma, kad žmogaus laimė visą gyvenimą eina vieniša pirma jo, o mes, nors užsispyrusiai ir nuolat ją vejamés, retokai sugauname. Bédos neprashytos ištisu pulku sélina paskui žmogų ir klastingai ji užpuola.

Švenčioniškio Petro Granicko (dabar jau pensininkas) gyvenimo tikslas buvo kuklus - mokytis, o baigus mokyklą, jau bent kiek žmoniškiau gyventi. Dar būdamas vaikas, skaudžiai pajuto ne tik gyvenimo nagus, bet ir jo iltis. Gimės neturtingo miestiečio šeimoje ir anksti likęs našlaičiu (mirė tėvas), berniukas anksti pajuto, ką reiškia alkis ir šaltis. Šiandieninio mūsų gyvenimo ekonominiai sunkumai, lyginant su tuo, ką teko pergyvent Petro motinai - našlei, neturinčiai net savos pastogės, nei žemės lopinėlio ir tik tris vaikus, stengiantis juos pamaitinti ir aprenagtinti, tenkinantis tik uždarbiu už atsitiktinius darbus pasiturinčius miestiečius, bus tik lengvas ryto šaltelis...

Nors gyvenimas be galio sunkus, bet dar didesnis buvo berniuko noras siekti žinių, mokytis. Svajojo, kad kada nors baigus mokyklą, nebeteks kęsti alkio ir šalčio, bus galima padėti šeimai. Taip ir slinko vaikystės metai - vasaros piemenaujant, laisvu nuo ganiavos metu atliekant smulkius darbelius miestiečiams. Laisvalaikių, kurio faktiškai jau ir nebėlkdavo, už keletą grašių tarp tikenčiųjų dar spėdavo ir katalikiškajį laikraštį "Nepokoliany" platinti. Nors uždarbis ir menkas, bet vis šiokia tokia pagalba motinai išlaikyti šeimą.

1939 metais vaikinas jau buvo bebaigias Švenčionių lenkiškosios mokyklos septynias klases, kada Švenčionių pušis pradėjo "glostytis" tekančios bolševikinės "saulės" spinduliai. Religija buvo skelbiama dvasiniai nuodais - "Liaudies opiumu", vejama iš gyvenimo, o jau ką ir bekalbēti apie mokyklą. Mokyklos direktorius uždraudė Petru platinti katalikišką laikraštį "Nepokoliany", nors jis ir buvo leidžiamas lenkų kalba. Berniukui, augančiam karštai tikenčioje katalikiškoje šeimoje, tai buvo ne tik ekonominė netektis, bet ir didelė moralinė trauma. Netrukus teko atsi sveikinti ir su mokykla. O gyvenimas klostėsi tarsi pasakoje - kuo toliau, tuo baisiau... Nespėjo švenčioniškiai nei apsiprasti su bolševiku persamu "rojumi", nei perprasti jo "prašmačnybių" esme. o miesto grindiniu jau žlegėjo naujo okupanto - nacių

Trečiojo Reicho tankų viškrai. Vėl nauja valdžia, vėl nauja tvarka. Dalis miesto gyventojų, žydų tautybės žmonės, buvo paskelbti už elementaraus žmogiškojo gyvenimo elementarių ribų. Žydamas šventa religinių ir nacionaliniu požiūriu šešiakampė Dovydo žvaigždė tapo gėdos ir paniekos ženklu, kurį žydai privalėjo nešioti prisisiuvę ant viršutinių drabužių, jiems atimta teisė vaikščioti šaligatviu. Žmonės buvo suvaryti į miesto centre organizuotą už spygliuotų vielų koncentracijos stovyklą - getą. Visa tai stebėjo Petras. Vaikinas, gyvenęs ir auklėtas katalikiškoje humani smo dvasioje, nepajégė suprasti to, kas mieste vyko.

Žinant vokiečiams charakteringą pedantizmą, atrodytų logiška ir nieko nuostabaus, kad ką tik okupuotose Švenčionyse kaip grybai po lietaus ėmė dygti įvairios vokiškosios okupacinės valdžios administracinių struktūros. Viena iš tokių buvo vokiečių karinė darbo birža (Arbeitsamt), kuri, atrodytų, turėjo siekti gana humaniško tikslą - padėti miesto gyventojams bent minimaliai ekonomiškai gyventi karo sąlygomis - apsirūpinti darbu. Tačiau pamiršome, kad bet kokia niekštė paprastai vykdodangstantis kilniais tikslais. Taip buvo ir šiuo atveju. Tarsi visai nekalta pusiau civilinė organizacija Arbeitsamt nelauktai pradėjo civilių gyventojų masinio susibūrimo vietose gaudynes. Sugautuosis trėmė priterstiniams darbams į Vokietiją. Bet kuriuo paros metu pasirodyti Švenčionių miesto gatvėse tapo nesaugu ir pavojinga. Vieną tokį gaudynių metu, beeinant į parduotuvę pirkti duonos, Arbeitsamt gaujos sulaikė ir Petras Granicką. Sulaikytuosis suvarė į dabartinėje Gedimino gatvėje buvusią karinę komendantūrą. Visus ištardė - kas tokie, iš kur ir ką veikia. Turtinguosis ir tuos, kas turėjo užtarėjų, paleido. Petras atsidūrė priterstinių "įdarbinamųjų" sąraše. Buvo paskirtas dirbti prie geležinkelio rekonstrukcijos darbų Švenčioneliuose. Tik ką buvės nors ir bedaliu, bet laisvu piliečiu tapo "laisvu belaisviu"... Kiekvieną dieną į darbą Švenčioneliuose privalėjo nuvykti pats, nakvoti dar buvo leidžiama sugrįžti į Švenčionis. Sekmadienis - nedarbo diena. Tarsi savotišką leidimą, kad turi teisę prieiti prie geležinkelio bėgių (geležinkelio juostą akyliai saugojo vermachto kareiviai) ant rankovės privalėjo nešioti žalios spalvos raištį. Priešingu atveju - šūvis be įspėjimo!

- Už darbą, tiesa, mokėjo,- pasakoja Petras Granickas,- bet tai buvo tik katino ašaros, o ne užmokestis. Švenčioneliuose tada prie geležinkelio dirbo ir rusų karų belaisviai. Jų padėtis buvo žymiai blogesnė negu mūsų. Sumušti, žaizdoti, nepanašūs į žmones.

Ir vis dar mušami ir mušami. Jų stovykla buvo Švenčionėliuose.

Tolesniame pokalbyje Petras prisimena, kad, jau dirbant Švenčionėliuose, buvo piverstas duoti raštišką pasižadėjimą niekur neišvykti iš Švenčionių arba Švenčionelių.

Jaunuolis, grįžęs vakarais namo į Švenčionis, apie savo padėti ir jau visai gyvulišką karą belaisvių dalią pasipasakodavo motinai. Ši, būdama tikinti moteris, sūnų galėdavo tik paguosti: "Kenték, vaikeli... Dievas padės!" Nors pati labai sunkiai vertėsi gyveno skurde, rytais išvažiuojančiam į darbą Petrui įduodavo tai keletą bulvių, tai duonos kriaukšlelę, prašydama perduoti visa tai karo belaisviams.

- Tai padaryti būdavo labai sunku ir rizikinga, - prisimena Petras, - karo belaisvius labai akybai saugodavo esesininkai. Vos tik mums priartėjus prie jų, tuoj pečius nusvilindavo rimbo smūgis ir riksmas "raus", dar pridėdavo ir "šnel". Ir tai tik tada, kada nematydavo ką nors perduodant, o pamačius - šūvis be jokio perspėjimo... Ir vis dėto visus mamos prašymus įvykdžiau.

Petras Granickas su kitais žmonėmis, tapusiais "laisvais vergais" ir karo belaisviais, nežmoniškai niekinamais ir kankinamais, Švenčionėliuose dirbo beveik metus laiko. Per tą laiką jų "šeima" žymiai pagausėjo. Buvo atvežta gausybė lietuvių, rusų, lenkų tautybių žmonių, prigaudytų kitose vietovėse.

- Su mumis kartu dirbo ir vienas žydas, pavarde Šambovskis, - prisimena Petras. - Jis prisimesdavo neva esąs lenkas. Mes žinojome, kad jis yra žydas, bet tylėjome. Jeigu būtų sužinojės prižiūrėtojas, čia pat vietoje būtų sušaudę. Slėpėme žmogų... Rudejant suskirstė visus pagal tautybes. Sugrūdo į siauruko geležinkelio vagonėlius. Mano vagonėlyje buvo per 50 vyrų. Kur veš - nežinojome.

Geležinkelis yra karo kūno gysla, o nafta - jo kraujas. Jau pirmaisiais karo metais tapo akivaizdu, kad žaibiško karo planas naciams pradeda grimzti į nesėkmę akivarą. Ypač aktualu buvo turti degalų ir tepalų. Petro pasakojaunu metu Latvijos teritorijoje aptikta nafta. Faktiškai ten nebuvvo jokio naftos telkinio, o paprasto žibaluoto vandens pelkės. Normaliomis gyvenimo sąlygomis tokio telkinio nėeks eksploatuoti nebūtų pradėjės, o dabar rinko balose naftos lašus... Iš Švenčionelių atvežtiems vergams nebuvvo patikėta garbė dirbtį Trečiojo Reicho "strateginiame" objekte ir gaminti "strateginę" žaliavą... Ir vėl prie geležinkelio restauracijos darbų. Čia reikėjo "persiūti" geležinkelio bėgius - pla-

tinti važiuojamąją juostą. Vėl teko dirbtį su keletu žydų tautybės vyrų, kurie irgi gyveno nelegaliai - dėjos i lenkais. Beveik metus išdirbus Latvijoje, visą konklagerį perdislokavo į Estiją, Kochtla-Jarvės apylinkes. Čia jau leido dirbtį prie naftos siurbimo. "Legaliai" galėjo dirbtį ir žydai. Netrukus atvežė daug žydų žmonių iš Kauno ir Vilniaus getų, bet greitai nežinia kur išvežė. Matyt, buvo sunaikinti, o visi laisvieji vergai sugrūsti už spygliuotų vielų aptvarų su sargybinių, ginkluotų kulkosvaidžiais, bokštelių kampuose. Paskutiniai laisvės trupiniai išgarevo tarsi pavasarį sniegas. Dar skambesnis sargybinių riksmas, dar skaudėsni rimbo kirčiai į alkamą ir pusgyvių vergų pečius ir galvas.

- Tik nakčiai mus suvarydavo į barakus po stogu,- pasakoja Petras,- sulišdavome į savo guolius keturaukščiuose mediniuose gultuose. Apie patalynę negalėjo būti nė kalbos. Kas kuo būdavome apsirengę, tuo ir pasiklodavome.

Tokios nežmoniškos gyvenimo sąlygos, alinantis darbas, kasdien alkanas ir šaltas gyvenimas nenumaldomai ardė sveikatą. Po dvejų metų Petro sveikata pašlijo. Kartu su kitais paliegėliais buvo išvežtas į Rygos kalinių ligoninę. Bet gydymo čia negalima buvo vadinti gydymu. Viskas buvo daroma tik dėl akių, o faktiškai svarbu buvo išsaugoti gyvą ne tik kiekvieną kareivį fronte, bet ir kiekvieną bedalį darbo vergą užnugaryje, nes nacių karo mašina, užspringusi žmonių kančiomis ir krauju ties Leningradu, Maskva, kituose fronto karo ruožuose, reikalavo naujų aukų ir užnugaryje.

Šiek tiek apgydytas Petras Granickas vėl atsidūrė tame pačiaame konclageryje, vėl ta pati alinanči vergovė.

-Pradėjo rusai vyti vokiečius. Bombarduoja. Nežinia kur dingo sargybiniai,- pasakoja Petras Granickas.-Tiesioginiu aviabombos pataikymu į šipilius subyrėjo sargybos bokštą, spygliuotų vielų tvoros... Išlakstėm visi kas kur, žiūréjom, kad tik išlikus gyviems. Laisvė(!), o kur dėtis - nežinau... Norėjau bėgti į Ryga - ten ligoninėje gydžiaus, jau šiek tiek žinoma vietovė ir miestas, bet... sugavo mane raudonarmiečiai...

Mano pašnekovas prisimena, kad raudonarmiečių sulaikymas iš karto jo net ir nebaugino, nes dar prieš karo pradžią Švenčionyse, o vėliau konclageryje buvo tiek prisiklausęs, kad raudonoji armija yra visų bėdžių ir skriaudžiamųjų užtarėja. Negalėjo jaunuolis net ir pagalvoti, kad prasideda naujo kelio dar baisesnę Golgotą etapas:

- Per tardymą pirmas man pateiktas klausimas,- prisimena Petras Granickas, - buvo: "Ty partizan?" Aš paaiškinau kas aš esu ir kaip čia atsidūriau, o jis (tardytojas) - "Ničovo! Rabotal niemčia teper porabotaeš nam!" Iškratė. Liepė išversti kišenes, parodyti viską ką turiu. O aš ir teturėjau tik duonos kriaukšlę. Jokių dokumentų prie savęs neturėjau.

Petras, net nesuvokdamas, kad tapo naujos vergovės auka, buvo nuvarytas prie grupės ^{karo} belaisvių. Kelias paras varinėjo pirmyn-atgal. Sargybos saugomi, naktį nakvodavo lauke.. Pėsčius iš Kochtla Jarvės nuvarė net į Dvinską. Vėl krata. Ir tik čia susi-protėjo apieškoti, ar sulaikytieji prie savęs neturi ginklų. Iš Dvinsko vėl pėsčiomis į Panevėžį, o čia jau bolševikiniu įpročiu (jie tam jau turėjo praktiką) į purvinus ir mėšlinus gyvulinius vagonus...

Nežinojo bedaliai žmonės, kur juos veža, neskaičiavo nei dienų, nei naktų, praleistų kelyje, nesuprato vakarykščiai nacis-tinio konklagerio vergai ir buvę karai, kad tarsi stebuklingu pasakų lazdelės mostelėjimu tapo naujo, dar baisesnio sovietinio Gulago vergais.

- Kelionės metu mums duodavo tik po sauja džiovintų bulvių ir šiek tiek vandens,- prisimena Petras,- Iš vagonų buvome išvaryti jau Rusijoje, Vladimiro srityje, ir nuvaryti į Kamyškos karo belaisvių ligoninę patikrinimui.

Bet tai buvo ne medicininis patikrinimas, o jau įprastas bolševikams pasityčiojimas iš žmogaus ir medicinos - buvo tik techniškai iš kalinių drabužių iškratytos utélės! "Aršiai" su šiais parazitais buvo "kovojojama" ir pačioje ligoninėje. Pagrindinė kovos priemonė - žiemos metu prauštis upėje šaltu vandeniu, o jeigu patikrinimo metu rasdavo bent vieną glindą - visai parai palikdavo visiškai be jokio valgio...

Petrą Granicką, labai pasiliгоjusią ir fiziškai išsekintą, paskyrė dirbtį į ligoninės virtuvę.

- Dirbtį čia buvo neblogai, - pasakoja Petras, - gera buvo virėja rusė. Bent gabaliuką mums duoti mėsos ji neturėjo teisės. Bet kaulų, kuriuos mes, išnešę iš virtuvės, turėdavome išmesti, ji labai nenugramdydavo. Be to, tarp tų kaulų dar rasdavau ir specialiai įkištą vieną kitą mėsos gabaliuką... Taip gymiausi nuo bado. Skaudžiausia buvo tai, kad mums, kaliniams "ižvalduotojai" neleisdavo net ir... dainuoti! Virėjos dainuodavo, o mums negalima!

Po kiek laiko Petras kartu su kitais karo belaisviais buvo pervarytas iš ligoninės į Karčiūgos karo belaisvių lagerį.

- Čia jau lovą nebebuvo. Žmonės gyveno kaip kurmiae - žeminiése (zemliankose). Apšildymui - tušti benzino bakai. Labai kan-kindavo naktiniai patikrinimai, kratos, - pasakoja Petras.

Nors lagerio apsauga ir buvo labai griežta, tačiau pabégimų vistiek pasitaikydavo. Apie vieną iš jų P. Granickas ir pasakoja:

- Iš mano zemliankos pabėgo 2 vokiečių karo belaisviai. Kaip bausmę už tai sargyboje buvęs kareivis gavo 15 parų arešto, o mes - visi zemliankos gyventojai, visą parą negavome nieko valgyti! Ir taip jau parai tegaudavome po 200 gr. duonos ir šlakelių kopūstų sriubos. Bet tai buvo ne sriuba, o tik šiltas vanduo, kuriame kai kada plaukiodavo kopūsto lapelio nuotrupa, o šaukštū - kai kada "sumeškeriodavai" bulvės trupinėli...

Palaidoti mirusijį - kiekvieno žmogaus pirmoji žmogiškoji priedermė. Bado ir Šalčio iškankinti Kamyškos kaliniai krisdavo tarsi lapai rudenį. Be šiurpilio, stingdančio sąnarius.

Negaliu klausytis savo pašnekovo pasakojimo apie laidotuves Kamyškoje. Noriu skaitytojams priminti, kad tai buvo ne politinių kalinių ir tremtinių Gulage, o karo belaisvių stovykloje, kuri privalėjo būti stebima ir prižiūrima tarptautinio Raudonojo Kryžiaus!

- Anksčiau niekada gyvenime net i galvą nebuvo atėjusi mintis, kad teks džiaugtis žmogaus mirtimi. Iš mūsų belaisvių kas-dien būdavo sudaroma 12 žmonių laidojimo komanda. Kiekvienas komandos narys gaudavo planą - per dieną palaidoti po 12 lavonų. Lavonai jau būdavo nuogai išrengti, sušalę į akmenį, sukrauti tarsi geležinkelio špalai į rietuves. Teko ir daugelių kartų nakti greta lavonu... Sugulame, būdavo, iš vakaro visi grēta vienas kito. Naktį prabundi, o tavo kaimynas - jau sušalęs lavonas... Laidojimo komandos vyrai storą vielą užnerdavo ant lavono rankų ir žeme traukdavo į vieną krūvą. Lavonus sudėdavome po 30 į vieną didelę dėžę - karstą, po to šį karstą traukdavome apie 1 km. už Kamyškos į kapines... Jeigu planą komanda įvykdavo, gaudavo tą dieną daugiau ir geriau valgyti - atiduodavo mirusiuju davinių.

Ir kaip bebūtų siaubinga, bet šis planas - 144 lavonai per dieną - ne tik būdavo įvykdomas, bet ir viršijamas!

1945 m. pavasarį (tikslios datos Petras dabar jau nebeprisimena) rusų karininkas (turbūt stovyklos viršininkas ar polit-

rukas) visus belaisvius išrikiavo stovyklos kieme ir iškilmingai paskelbė, kad karas baigtas, o jie, karo belaisviai, bus paleisti namo.

- Perrengé mane vokiškais kariškais rūbais, civilinius atémė Kur iš Karčiūgos išvežė lenkų karininkus - nežinau, - prisimena Petras Granickas. - Amerikiečius, anglus ir prancūzus paleido žymiai anksčiau. Jais rūpinosi jų Raudonasis Kryžius, munis - niekas. Mane kartu su kitais karo belaisviais suvarė į gyvulinius vagonus, užkalė ir pagaliau - NAMO!, bent aš taip maniau. Bet pasirodė, kad džiaugsmas vėl per ankstyvas! Nesustodami pravažiavome Dvinską, pravažiavome Švenčionėlius, nesustodami pravažiavome ir... Vilnių. Pagaliau buvome išlaipinti iš vagonų tik Frankfurte prie Oderio.

Visi karo belaisviai buvo išrikiuoti ir suklupdyti ant tilto per Oderį, pakélé dešinę ranką, privalėjo duoti priesaiką, kad "niekam nepasiduosiu gyvas! Ypač bolševikams!". Kokia ironija ir pasityčiojimas iš žmogaus! Visus, davusius tokią priesaiką, vėl suvarė į vagonus įr, nuvežę į Lenkijos Gožovo miestą, paleido. Prisaikdinę nepasiduoti gyviems į bolševikų rankas, nuvežę į bolševikų okupuotą ir kontroliuojamą Lenkijos teritoriją. Kadangi Petras laisvai kalbėjo lenkiškai, Goževe be ypatingo vargo vermachto "kaili" pas vietinius gyventojus pakeitė į civilius rūbus. Goževe gavo oficialų geležinkelio bilietą į Lietuvą. Be ypatingų nuotykių pasiekė Kauną.

- Kaune moteris lietuvių davė duonos, lašinių, - pasakoja Petras, - bet nevalgiau, bijojau. Buva labai išalkęs, supratau kuo tai gali baigtis.

Ir čia, Kaune, vėl buvo sulaikytas raudonarmiečių. Vėl, jau tapęs įprastu, klausimas: "Ty, fašist?" Pavyko įtikinti, kaž jis toks ir iš kur yra. Arešto ši kartą, ačiū Dievui, pavyko išvengti.

- Iš Kauno be jokių trukdymų pasiekiau Vilnių, Švenčionėlius ir pagaliau namie - Švenčionyse! - sako Petras. - Namie radau gyvus mamą, seserį, broli. Mamą vis dar netiki, verkdama klausia: "Iš kur gi tu, vaikeli?! Iš numirusių prisikėlei?... Netikiu... Galvojome, kad jau gyvo nebéra..."

Nejuokas! Per visus 3 metus neparašyta jokio laiškelio, jokios žinelės į namus. Negalima! Grįžus į Švenčionėlius, vėl prie geležinkelio restauracijos. Kokia gyvenimo ironija - tame pačiam geležinkelio ruože per vokietmetį jį siaurino, derino

prie vokiečių techninių standartų, o dabar tą patį geležinkelį ir toje pačioje vietoje jau platinė - dėrino prie rusų techninių standartų. Baigus kelio "persiuvinėjimą", dirbo geležinkelyje kelio meistru.

Katorgoje praleisti metai ir persirgtos ligos žiauriai apie save davė žinoti - sveikata žymiai pablogėjo. Darbą geležinkelyje teko palikti. Ilgą laiką, per 10 metų, dirbo Švenčionių rajoniuiose kultūros namuose pagalbiniu darbininku (iki išėjimo į pensiją ir šiek tiek po to). Dirbant kultūros namuose, atsiradavo ir viena kita laisvesnio laiko minutė. Petras, jau vaikystėje nepratekęs dykinėti, émési siaurapjūkliu pjaustinéti fanerą ir netikétai (nors tokie dalykai netikétai neateina, reikia turėti tam īgimtą gyslelę) mágino "prakalbinti" negyvą medį - faneros gabalą. Kiek Petro per 10 metų išpjaustyta meniškų rémų, rémelių, īvairių pakabų, pakabélių, dėžių, šiandien niekas, net ir jis pats pasakyti negali. Tik gaila, kad pas autorių jų šiandien išlikę labai mažai - viskas išdalinta žmonéms...

Su laikraščio fotokorespondentu Algiu Cimbolaičiu sédime kukliame Granickų bute, gérimes autoriaus darbais, vartome šeimyninį albumą. Aš, nepajéges atsispirti smalsumui: kreipiuosi į Petrą, gal ir ne visai korektiškai.

- Petrai, gyvenimas tame "kandžiojo" jau vaikystėje, du kartus teko kopti į kruviną Golgotą. Ir vis norisi man paklausti: gal kokia nors ir šviesi praeities akimirka atmintyje īstrigo?

Ilgai negalvojės, iš nuotraukų pluošto prieš mane padėjo jau spėjusią nuo laiko pagelsti savo vestuvinę nuotrauką. 1960 m. susijungé daug iškentėjusios širdys (gal todél viena kitą ir atrado?) enkavedistų sušaudyto ir išniekinto Lietuvos partizanų sesuo, buvusi Lukiskių kalėjimo kalinė Verutė Vežonytė ir Petras Granickas sukūrė šeimą.

Ruošiant šią medžiagą spaudai, su Petru teko kalbétis ne kartą ir ne du. Vieno pokalbio metu, prisimenu, paklausiau:

- Kaip tau pavyko išgyverti visą šitą pragarą?

Atsakyta buvo be jokio susimastymo, staiga:

- Nuo mirties mane išgelbėjo tik Dievas ir Malda! Dar iš Švenčionių buvau su savimi pasiémęs rožančių. Jি išsaugoju visus trejus metus per visus patikrinimus, kratas, utelių deginimus ("podžarkas" → J. Bl.). Kada tik turéjau minutę laisvo laiko, vis kalbédavau rožančių. Kad prižiūrėtojai nepamatytų, jি laikydavau rankovéje. Kratę metu niekam į galvą neateidavo patikrinti, ar

neturiu ko nors saujoje. Gaila, kad tas rožančius susidevėjo.
Jau grįžus į Švenčionis. Šiandien jo nebeturiu...

Naivu būtų šį žmogų klausti, kokios spalvos ir kvapo
pragaras. Tai jau labai aišku iš jo pasakojimų - pragaras yra
kraujo spalvos ir tvoskia lavonų tvaiku.

Juozas Blažinskas
Žvaiigždė, 1994 m. gruodžio 7,
10,14.

Bliumos Kac, gim. 1913 m., pensininkės, Švenčionių miesto gyventojos, prisiminimai

Jau didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais žydai turėjo teisę laisvai prekiauti, vystyti amatrus. Tačiau masiškas žydų antplūdis į Lietuvą prasidėjo didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Tada daug žydų atvyko iš Vokietijos, Austrijos. Žydai buvo lygiateisiai su visais kitais Lietuvos gyventojais.

Švenčionių mieste žydai gyvena jau daug metų. Iš Lietuviškosios enciklopedijos žinome, kad Švenčionyse 1414 m. gyveno iki 1000 žydų. Tada buvo pastatyta ir pirmoji sinagoga. 1765 m. čia gyveno 462 žydai, o 1880 m. iš 6795 gyventojų, gyvenusiu Švenčionių mieste, 4480 buvo žydai.

Aš gimiau 1913 m. Vilniuje. Mane, dar visai mažytę, tévai atsivežé į Švenčionis. (Tévas buvo Švenčioniškis). Paaugusi lankiau žydų mokyklą. Žydų gimnazija buvo dabartiname Gedimino g-vés Nr. 15 gyvenamajame name. Pastatas nedidelis, todél mokémës dvieim pamainomis. Gimnazijos mokiniai mokësi po pietų. Mokytojai už darbą mokykloje algos, kaip dabar, negaudavo. Jie gyveno tik iš to, ką jiems mokëdavo vaikų tévai. Lietuvians buvo lengviau, nes jų gimnazija buvo išlaikoma "Ryto" draugijos lëšomis. Todél ir mūsų mokyklos mokytojai dirbo lietuvių gimnazijoje. Iš tokiu priasimenu matematikos mokytojų A. Reinkards, fizinio lavinimo mokytojų Alperovič.

Fuometinė valdžia vykdė "lenkinimo" politiką. Buvo 6 klasėje, kai mums buvo pareikšta, kad mokyklos pastatas ne mūsų ir gimnaziją uždarė. (Atseit, vaikai turi lankyti lenkų mokyklą). Tai sukėlė didelį mano tautiečių susirūpinimą. Ir gerai prisimen, kaip visų miestiečių jégomis: ir tévų, ir mokytojų, ir mokinii per tris mènesius buvo pastatyta akmeninė mokykla Adutiškio gatvėje. (Dabar šis pastatas Adutiškio 39 yra J. Masevičiaus nuosavybė.) Mokyklos statybą rėmë visi kaip kas išgulėjo. Buvo organizuojami koncertai, vaidinimai, o gautos lėšos skiriamaos statybai. Mokslo metams mokykla buvo baigta. Bet gimnazijos klasių jau nebuvuo.

Išvažlavau į Vilnių ir įstojau į žydų mokytojų seminariją. Mokytis čia reikėjo 5 metus. Šiandienas akimis gal tai būtų institutas. Trečią kursą baigus lenkai uždarė ir šią seminariją. Paleido gandus, kad čia esama komunistų. Sunkūs buvo laikai. Švenčionyse nebuvo darbo ir tévas išvažiavo į Ameriką. Mama mar-

nelabai tegalejo padeti. Todel mokiausi ir pati mokiau vaikus. Gyvenau pas šeimininkus, o už tai turėjau mokyti jų vaikus. Miegojau ant šeimininkų skrynioc.

Uždarius seminariją grįžau į Švenčionis. Metus dirbau pas Taraseiskį, vaistažolių fabriko savininką. Susirinkau pinigų ir vėl išvažiavau į Vilnių testi mokslo. Dabar jau į privačią seminariją. Čia reikėjo mokėti už moksłą per mėnesį 40 zlotų. Jeigu iki nustatyto dienos neimokėdavau, tuož pat buvau išvaroma. Išvarydavo ne mane vieną. Noras mokytis buvo didelis. Net ir išvaryti tyliausiai stovėjome už durų, kad būtų girdėti apie ką kalbama auditorijoje. Užmokėjus pinigus vėl galėjai lankyti užsiėmimus. Baigus ketvirtą kursą grįžau į Švenčionis, nes toliau mokytis nebuvo galimybės, juo labiau, kad paskutiniaisiais metais jau reikėjo atlikti praktiką ir mokestis už moksłą dar didesnis vėl dirbau pas Taraseiskį, mokiau jo vaikus.

Turėjau seminarijoje draugą, kuris taip pat buvo neturtinėgas. O tuo metu, iš tikro, komunistai vėdė aktyvią propagandą, ypač jaunimo tarpe, ragino važiuoti į Rusiją, žadėjo darbą. Mano drusgas susigundė ir išvažiavo. Ten jis baigė moksłą ir gavo paskyrimą dirbtį mokytoju Magnitogorske. Rašė man gražius laiškus, kvietė etvažiuoti. Ir aš, tur būt iškaudinau dievą, kad palikau vieną motiną, išvažiavau pas jį 1935 m. Gavau ten darbą bibliotekoje. Po kurio laiko gimė dukrytė. O 1937 metais, prasidėjus masiniams areštams, naktį išsivedė vyrą. Išėjo lengvai apsirengęs. Padarius ryšulėlių su drabužiais ir šiltiesniu apavu norėjau jį perduoti vyrui. Išstovėjau visą naktį, bet taip ir nepriėjau iki jo. O nuėjusi ryte į darbą turėjau pasukyti, kad suėmė mano vyrą... Tuož pat įvyko susirinkimas, kuriam buvau pasmerkta, kaip priešiškas elementas. Dar vis galvojau, kad esu žmogus, kad čia kažkoks nesusipratimas ir nuėjau į NKVD. Tiesa, tardytojas mane priemė. Pradėjau klausti, kodėl suėmė mano vyrą, juk jis nekaltas. I tai jis man tepasakė: "Čestnych neberiom" (zažiningų neimame). Ir dar paklausė, kur aš gyvenu... Draugai staiga nusigrėžė nuo manęs... O naktį apsilankė neprašyti svečiai. Bu daryti kratą. Su siaubu žiūrėjau, kaip viskas verčiamas. Ypač įsiminė moteris, kuri akiplėšiškai matavosi mano sukneles man šalia bestovint. Pastumė dukrytės lovelę. Aš ir sakau:

- Ką jūs durote? Išbudinsite vaiką... O ji - mes čia tam ir atėjome.

Paėmiau nubudusią dukrytę ant rankų. Ją iš manęs išplėšė.

Išsivedė mano, o mano dukrą atidavė į vaikų nimus. Baisus tardymas ir be jokio teismo išvežė 10 metų į Kolymą. Vyrą iškart sunaudė.

Molymoje 56-60 laipenių šalčio. Ir kaip jūokaujant sakoma, kad čia 12 mėnesių žiemą, o likusieji vasara. Štai tokiomis sąlygomis dirbome miške. Baigėsi ir 10-ties metų terminas, o mūsų vis dar neišleido išvažiuoti iš Kolymos. Buvo sukūrusi ūčimą, turėjau antrą dukrytę. Ir tik 1949 m. mums leido išvažiuoti. Jus iradau dukrą vaikų naujose, perairgusių polloselitu, neveiką. Grįžome viisi į Švenčionius. Bet ir čia mūsų niekas nelaukė. Buto nėra, darbo nėra, nes mes ligaudies priešai...

Pagaliau vyrą Kalmaną priėmė į darbą statybose. Gavome kambarėlių pas žemimininkus, už tai turėjau prižiūrėti jų vaikus. O už mūsų nuomojano kambario sienos gyveno kariškis, dirbęs kariuame komisariate. Prisimenu su siaubu, kaip jis vieną kartą girtas įgriuvo į mūsų kambarį su pistoletu rankoje šaukdamas, kad mes čia apsigyvaneime norėdami ji šnipinėti, kad jis mus nusaus. Persigando mergaitės, baisu buvo ir man. O rytojus dieną, ieškodama teisybės, nuėjau į karinį komisariatą. Papasakojau kas nutiko... Nane čia raimino, kad girdi nieko neatcitimico, girtas žmogus, ko iš jo norėt... Nuėjau ir į partijos komitetą pas sekretorių pilna nevilties. Pasiskiau jam, kad bus nekaltai ištrémė, neturime buto, darbo, vaikai badoja... I tai jis man tepasakė: "nevinovnych nesudiat" (nekaltų neteisia). Išėjau vėl sujnuždyta, lyg būčiau ne žmogus... Ir štai, 1955 metai, kovo mėnuo. Išėjome mes su Kalmanu apie 18 val. pasivaikščioti. Binis Vilniaus gatve ir matome, kad iš partijos komiteto išeini daug žmonių. (Pasirodo buvo uždaras partiniis susirinkimas). Ant ūžiligtvio telkšojo bala. Priešais mes eteina partijos sekretorius, pas kurį buvau kažkada siūlytas... Atsistojome ūžiligtvio žone, nes susitikome ties tolkiščia bala, kad praeitų sekretorius ir, staiga, o stebukle, sekretorius ištisia ranką ir sako:

- Pražem, prašon, praekite. Praėjome mes su Kalmanu ir stebėdami issi žiūrimė vienas į kita... Kas čia dabar? - Kalmanas ir sako, gal tu jam patikai?. Neužilgo sužinojome, kad vykusiam partiniame susirinkime buvo perskaitytas laiškas smerkiantis Stalino asmens kultą.

Neužilgo pradėjau dirbtį ligoninėje. Jus iradau dokumentus, kaip buvau seminarijos studentė. Baigiau organizuotus medicinos

seserų kursus ir dirbau medicinos sesfrimi... ir net išėjus į pensiją dar kurį laiką.

Švenčionyse buvo penkios sinagogos. Senoji sinagoga, Ežibot (aukštostoji religinė akademija, kuri ruošė rabinus), kukli darbininkų sinagoga ir dvi sinagogos chasidiske - viena prie upelio, kita už buvusios vaistinės Vilniaus gatvėje. Pastarosios buvo ne tokio griežto tikėjimo. Tai buvo lyg ir sekotos, kurios nesutiko su senuoju žydų tikėjimu. Jie sinagogose giedojo ir šoko,

O senasis žydų tikėjimas buvo sunkus, su ašaromis... Moterys maldėsi sinagogos viršuje, vyrai apačioje. Tikėjimas draudė dairytis į moteris, prisiliesti prie metras. Ir net kartu atėjė meistis vyras su žmona išsiskirdavo. Moteris lipo į viršų ir tik po pamaldų susitikdavo.

Šeštadieniais negalima buvo net valgyti gaminti. Negalima kambario pašluoti ir net krosnių užkurti. (Tik ilstėtis ir meistis) Todėl penktadienį paruoštą valgį moliniuose puoduose nešė pas kepėją, pas kurį buvo didelė krosnis ir ten palikdavo. Krosnysje toje tilpdavo iki 100 puodų. Šeštadienį tik parsinešdavo ir valgydavo. Velikoms buvo kepama mača.

Šeštadieniais visos žydų parduotuvės būdavo uždarytos. Ir, vėliau, kai valdžia uždraudė dirbtį sekmadieniais, buvo dvi išeiginės dienos.

Buvo ir vargingai gyvenančių žydų. Prie žydų bendruomenės buvo įsteigtos kasos - turtingųjų įnešti pinigai. Iš jų be procentų, reikalui esant, galėjo pasiskolinti pinigų ir neturtingesn

Daug žymiai žmonių, žydų, gyveno Švenčionyse: rabinai (religinės žydų bendruomenės dvasininkai), rušytojai, mokslininkai, poetai, gydytojai, inžinieriai. Paminėtini Levas Kovarskis - fizikas atomininkas, dirbęs kartu su Žolio Kiuri, profesorius M. Kaplanas, rabinai M. Machin, B. Reznik ir kiti. Poetas Meinke Kac (mirė 1992 m.), kurio kūriniai išversti į 20 pasaulio kalbų, iš jų ir į lietuvių. Michailas Šutan, poetas, Germaniškis, juristas, žurnalistas, Alba Goršain, dailininkas, Chana Goršain, skulptorė.

Švenčionyse buvo žydų gimnazija, dvi septynmetės mokyklos, du mėgėjų teatrų, kultūros namai (liudvies namai), 3 bibliotekos 1 styginis orkestras, du dūdų orkestrai, dvi skautų organizacijos aukštos klasės futbolo komanda "Makabė".

Žydai draugiškai gyveno su kitų tautybių žmonėmis iki tragiškųjų 1941 m. birželio 21 d. įvykių, kai mūsų šalių užpu- hitleriniai budeliai. Žydų tautybės žmonės buvo masiškai n

nami. Juk vien Švenčionėliuose buvo sušaudyta 8000 žydų. Ten ir mano mama...

Švenčionyse prie dabartinės Turgaus gatvės buvo aptvertas getas, kuriam buvo laikomi suvaryti žydai. Senosios žydų kapinės buvo išniukintos. Iš paminklinių akmenų nuo kapų vokiečiai pasidarė arklidėms pamatus. Baisus tai buvo metas mano tautybės žmonėms... Ir šiuo sunkiu laikotarpiu buvo gerau žmonių, kurie kaip įmanydami padėjo mano tautiečiams. Noriu papasakoti, kaip pavyko išsigelbėti vienai žydai gydytojai su dviem dukromis, jau atvežtomis į Švenčionėlius ir pažmerktomis mirėliai... Vyresnioji gydytojos 14 metų mergaitė émė mumų kalbinti, kad reikiu papirkti sargybinių. Paémè du manos auksinius žiedus ir nunešè sargybiniui. Tas paklausė:

-Kiek jūsų?

Aš, mama ir maža sesutė, - atsakė mergaitė. Sargybinis papurtė galvą, atseit, už tiek mažai. Tada mergaitė paémè manos auksinius auskarus ir sagą. To užteko. Sargybinis pasakė, kad ateity, kai sutems. Sargybinio pokalbi su mergaite girdėjo vienas berniukas. Ir, kai sutemo, jis kartu su jomis pabėgo į Švenčionis. Ūlia apsistoję pas vaistininką Bažnyčios gatvėje. Slapstėsi pas jį dvi savaites. Véliau vél pateko į lagerį, bet ta 14-metė mergaitė, Lija Svirkaja, liko gyva.

Bliumos Kac pasakojimą užrašė

G. Pretkelienė

1995 04 05

KUNOS UPELIO PASLAPTRIS

Šardnas Laužodis

Pačiamo Nalūčio viduryje, ten, kur Nemuno ir Dauguvos upymų takooškyra praeina, išsidriekę senieji Švenčionys. Iš tolo jų nematyti. Tik visai arti privažiavęs, pasatai miestą ten, žemai po kojomis. Iš vienų pusiu aukštų kalvų apsupti, jie užima kone visą didelį Kunos slėnį. Joli, miškingi rytinių ir šiaurinių šlaitai savo slenkantčia žaluma, atrodo, nori ir visą miestą paslėpti į savo gantos dėsnį viešpatiją.. Tuo tarpu iš vakaru pusės dunksoančios plikos kalnų viršūnės- atšliaurios ir karingos, nelyginantkokiu pasakišku pilių kuorai - be jokių užuolankų demastroja savo didybę, lyg pabreždami žmognus menkumą. Tik į pietryčių pusę, ten, kur neišconkančia gyvybe pulguojanties Kunos upelis į laisvę išsiveržia, miestas, atrodo, trūkti ištrūksta iš ūži nelaisvės. Tik giedra vasaros dieną ir slėnį, ir miestą, ir dviejų užvaldo ramybę... Jau daugelių šimtmočių...

Pagal senumą miestas su pačia Lietuvos sostine Vilniumi lygiuoja, o jo etairadimas siejamas su daugoliu legendų. Esą čia buvusi lietuvių šventvietė, nuo to ir vardas Švenčionys kilęs. Viehi manę, kad tai buvusi šventa giria, apie kurią Šiandien byloja Šimtamečiai qžuolai galiojant Cirkliškio parke. Kiti įsitikinę, kad ji buvusi ant kalno, ir Šiandion Perkūno vardu vadinti ir prie čiero je papédėjo telkšančio. Tačiau visi padavimai byloja, kad Švenčionys kadaise dideliu miestu buvo. Pro juos svarbiausios būs keliai, kuriais vilketinės prekeivijų iš Polocko ir dar tolimesnių žemų link jūros traukdavusios ir atgal sugrįždavusios, ėjo, o Kunos epe laisvali net iki pat Švenčionių atplaukdavo. Ir pati upė kitaip tada vadinosi. Bet kaip - nepamona nickas.

Tai laikais ir lietuvių galybė nenujakoma buvusi. Mat, jie dievai padėdavę. Utat visi gražiausiai qžuolynai Šventaias pakolbt buvo, kad dievai turėtų kur gyventi. O Švenčionų apylinkėse qžuolai gausiai augo... Ir saugojo lietuvių, kad kitataučiai prie jų neprisiartintų, nes galėti juos suterūti. Be vyriausio žynio leidinio ir lietuvių negaliėdavo į Šventus qžuolynus įeiti. O pačiomis gražiusiems, ant paties aukščiausio kalno, kur dievai puilsėti susizinkdavo, Šventojei ugnis buvo saugoma, dievams ant jės aukas žmonės neždavę. Vyriausias žynys pats

didžiaus išminties mokė, nolaimėlius gudė. Niekis nematė jo miegant, niekad jis toliau nei per Šintę Žinganą nuo ugnies nenuveidavęs. Ir tai teikė jam dar didesnio šventumo. Niekis nežinojo, kada jis gimus ir kada čia atsiradės, bet jo išmintini visi pasiklievė, dėl to jų didžiai gerbė ir Minčiūnai vadino.

Ir turėjo jis dukrą Nera vardu. Gražuolė ji buvo ir vieno jaunikaičio širdį traukė. Skriesti kaip enulė, tyra kaip rasos lašas, o balsas – tarsi visų paukščių čiulbesys kartu sudėtas. Bet tėvas ją dievams amžinąją ugnį kūrenti jau buvo pašventęs.

Š visai netoli ese gyveno ūgenus bajoras iš garvios Tirklių giminės. Daug žalių matės, daug adūnių laimėjos, išmintimi ir teisingumu garsėjėc. Jo sodybai, Tirkliškiu vadinančiui, visoje apylankėje nei didumu, nei gražumu nė viena neprilygo. Bet laimės galutinės naturėjo. Nera, Minčiaus dukra, jo širdį užvaldžiusi buvo. Dažnai lankydamasis Tirklių Šventykloje, sukas dievams atnešdavo, Nera viena akinių nužolgdamas. Mėgino jis Minčiui apie jo dukrą užsiminti. Bet žynys, pažvelges kisurai, pusbalciu tarė.

– Dievai padėjo mudviem gyviems išlikti, dievams nes ir tarausime...

Tačiau nebuvo lemta jo Žodžiams išsiplidyti. Šventėnamas iki mūsų dienų klestėti. Nė vien pirkliai garsiuoju keliu traukdavo. Kai pradėjo Polocko galybė mažėti ir jo valdovas jau duoklės nebėrėnko, sunanė jis Lietuvos su nedoraic kėslais pacisvečiuoti, turto ir vergų prisigrobti. Pats kniazius į Žygį išsirošę, Malšioje nė sustoti nesiruočė; visq Lietuvą iki pat Žemaitijos nusiaubti ketino. Jurinko kniazius visus karinius iš visos Polocko žemės, dar kalavijuocius, Rygoje tuomet ūžimininkavusius, į taką pasikvietė, Pakeliui į Žemaitiją su jų magistru susitikti susitarė.

Nenujautė Malšicos valdovas, kokia nolainė į jo kraštą ateina. Nespėjo jis nė karių sušaukti, nėt nei Didžiajam kunigaikštžiui pranešti, kai žvalgai apie artėjančius priešo pulkus pranešti. Juntė jis pasiuntinius, idant ūgio dėl išpirkos susitartų. Deja, nesulaukė jų grįžančių. Čia laiko liko vien minčiau ir minčiau. Priešai artėjo prie Šventėny tarsi skėriai.

– Minčiau, išminčiau, – galop tarė Malšicos valdovas žyniui.
– Nereikia man, suksu, nereikia man turto, tik pasakyk, kaip žmones nuo Žemaitijos gelbėti.

Ilgai galvojo išminčius, žilą galvą palenkęs. Gaila jam Tėvynės, prieš, koju trypiamos, gnila jam žostančiu kardžigiu. Č dar labiau savo dukters gnilėjo, ją išgolbėti troško. Bet ne-pasidavė Žilagalvis silpnyboi sunkią visiems valandą ir atidavė savo likimą į dievų rankas. Tik jie ir tegulėjo padėti.

Ateik čia, prie švento ugniaukuro, ant švento Parkūno kalno. Su žmonėmis, su kariais, su lobiais, - atsakė Minčius valdovui.

Patikėjo valdovas šiaiš Žodžiai, o daugiau ir veikti norėjo ką. Susirinko ant knalno visi žmonės su visa manta už minukės medinės skenos, šventykla nupjvėrių tescugojusios. Įmogus prie žmogaus: net šventai ugniai vietas paliko. Bet ji ruseno. Tik dabar jau visų susirinkusiųjų kūrenama. Nešė žmonės ant jos vis naujas aukas. Visa, ką goruscio turėjo. Ir laukė diovų sprendimo.

O priešai vis artyn, artyn. Jau net jų žirgu alkavimą žmonės girdėjo, bet stebuklo nebuko... Tuo tarpu Tirklys degte dogė noru išgolbėti gištajį kraštą, o visų labiausiai - Merq. Nodaug karių jis tesuspėjo surinkti, bet stojo vyrai į mūj su kur kas gausesniu priešu, pasirinkę verčiau mirtį nei priešo vergiją... Krito lietuvių vienas po kito kaip lapai rudenį. Priešai iš visų pusiau artino si prie Tirklio. Ir kai pajuto jis, kad jau nera kur užsimoto, smogė į upės vidurį savo karda ir iš jo krūtinės išsilveržė tik vienas vionintelis Žodis:

- O, Parkūne!!!

- Parkūne!.. —kūne!.. Inuaidėjo po apylinkes plačiasias garsas.

- Kūne...Kūne...Kūne... - nuvilnijo aidas q̄iuolų viršūnėmis

Išklaujė dievai saldaus, ir įvyko stebuklas. Sugriaudėjo Perkūnas, o galinga vėtra net q̄iuolus prie žemės prilenkė. Nuo to galingo Tirklio šauksmo vanduo upėje sustojo. Ten, kur jis karda įsmoigė, upės vanduo dėl kilti, centi slėni su visais tame buvusiais kariais: ir lietuvių, ir polockiečiai. Pats kniazius vos spėjo pabėgti ir su nogausiniais kariaunos likučiais namo patraukė. Taip Elugo jo žygis į Lietuvą. Neklaukė jo Rygos magistras. Už tai susilaukė lietuvių, ties Saule jis pasitikusiu...

O vanduo vien kilo iki pat miesto, iki pat šventyklos. Tik žmonės dar neapsenti liko. Taip jie ir išsigolbėjo. Tačiau dabar jau nebečiaukė jauna heros Žirdis. Šoko ji į gelmes, ten, kur Tirklys, su savo kariais šali apgyvęs, ilsėtis liko. Dar šia nekaltą auką dievai pasirinkę...

– Jūsų valia, – teištare senasis Minčius ir, paėmęs gumbuotą l.
lazdą bei šventos ugnies žariją, iškeliavo žiemų pusėn. Ten, kur
dabar Minčios upelė struvena, Minčios girią ramindama, o ten esan-
tis kaimas, kur išminčius savo dieną baigė, po šiai dienai jo
vardu vadinamas.

O pakilusi upė ir šiandien nenurodyta, tik ypač pelkėjo. Nuo
to karto Šventėny žmonės ją, Kūną, Perkūno vardu, Kūna vadina,
tačiau toliau, kur dievai nekaltą auką priėmė, ji Heros vardą
išnuna. Bejoro Tirklio sodybą ištuštėjo, o naujai atsikėlę žmonės
já émė džukiškai Cirkliškiu vadinti...

Šiandien Kūna – mažytis upokėnis, bet gajus. Neišsenka per
didžiausius karūčius, neužšaqla net per didžiausius šalčius. Vis
bėga ir neša laiko bėgy tolyn buvusio mūšio ir užkeikimo paslaptį.

Žvaigždė, 1995 05 27

P R A M O N É

VAI STAŽOLIŲ FARMACIJOS FABRIKAS

Švenčionys toli garsėja vaistažolių fabriku, kuris įlurtas 1883 metais N. Taraseiskio. Jo produkcija turėjo pasisekimą, tad 1928 metais Abramovičius ir Gromovas įsteigė dar vieną vaistažolių perdirbimo fabriką. Fabrikai supirkinėdavo apie 300 pavadinių augalus ir paruošdavo iki 700 pavadinių vaistažolių ir vistų.

1940 metais, atkūrus tarybų valdžią, įmonės nacionalizuojamos, apjungiamos, pereina Lietkartresto žinion, o 1949 m. LTSR sveikatos apsaugos žinion.

Karo metais fabrikas labai nukentėjo: sugadinta, sugriauta, išvežta 40% fabriko įrengimų.

Vaistažolininkystė - reta gamybinė šaka. Net anksčesnėje TSRS vaistažolių fabrikai buvo tik Krasnogorske ir Žitomire. Bet mūsiškis yra vienintelis, kuriame gaminami vaistinguju augalų mišiniai - gydomosios arbatos. Fabriko produkciją turėjo paklausą ne tik buvusioje TSRS, bet ir užsienyje. Tik 20% paklausos galėjo patenkinti fabrikas.

Aparatūros vaistažolių pramonei medicinos pramonė negamina, ji pritaikoma iš žemės ūkiui skirtos technikos. Visa gamyba rankinė. Dirba apie 100 žmonių. Be to fabrikas turi nemažą būrį paruošėjų, kurie gerai pažista vaistažoles ir moka jas džiovinti.

Surinktos vaistažolės perdirbamos. Čia gaminama 16 pavadinių gydomosios arbatos (mišinių) ir 12 pavadinių vienarūšies arbatos.

Paskutiniu metu gaminama 90 pavadinių produkcija. Populiariausios arbatos: priešhemorojinė, tulžių varanti, nervus raminanti, vitamininė, knynų ir kt.

Švenčionių fabrikui vaistažoles superka apie 50 stacionarių punktų, įsikūrusių ne tik mūsu, bet ir Varėnos, Alytaus, Lazdijų rajonuose. Po vieną punktą fabrikas turi Vilkaviškyje, Panevėžyje, Vilniuje, Prienuose, Jurbarke. Ten, kur šiu punktų nėra, vaistažoles superka vaistinės.

Svarbiausios žaliavos yra: meškauogės, puplaiškiai, jonažolės, mėtelės, čiobreliai, ramunėlės, pataisai, asiūkliai, valerijeno šakniastiebiai ir šaknys, ajerų šaknys, gyslotis, dilgėlės ir kt.

Renkamos vaistažolės daugiau kaip 70 pavadinių. Surenk-

ma iki 510 tonų. Vilniaus krašte ne tik renkamos pievos ar miškuose, bet ir auginamos ištisomis plantacijomis. Siunčiamai produkcija į Čekoslovakiją, Vokietiją, Mongoliją, Pietų Ameriką ir daugelių kitų šalių.

Ilgus metus vaistažolių fabriko direktore buvo Joana Danilevičienė. Kurį laiką direktore dirbo Žibutė Bičkauskienė. Šiuo metu valstybinės farmacijos įmonės direktorius – Romualdas Storukas, vyr. inžinierius – Zenonas Vaitiekėnas.

1993 metų sausio pabaigoje nugriauti seni sandėliai šios įmonės teritorijoje. Šioje vietoje kyla naujas įmonės korpusas. Sunkus laikas statyboms, nes vos ne kasdien brangsta statybinės medžiagos, bet, manoma, kad baigus šio pastato statybą Švenčionių miesto centras pagražės.

Kylant kainoms vis sunkiau realizuoti pagamintą produkciją. Pirkėjas neįstengia nupirkti tiek, kiek jis pirko anksčiau. Todėl ir šių metų balandžio mėnesio "žvaigždės" rajoninio laikraščio puslapiuose buvo skelbiama, kad kai kurių vaistažolių yra fabriko sandeliuose užtektinai ir jos šią vasarą nebus superkamos. Šiais metais fabrikas pirkis 63 rūsių vaistažoles.

Atgimimo metais fabrikas pervardintas vaistažolių farmacijos valstybine įmone, o 1995 m. balandžio 25 d. įregistruotas kaip UAB "Švenčionių vaistažolės".

S V I E S T O

G A M Y K L A

Švenčionių sviesto gamykla įkurta 1944 metais, pradžius Didžiojo Tėvynės karo audrai. Ši gamykla tuo metu priklausė "Pieno centrui" ir vadinosi Švenčionių apskrities kooperacine bendrove ir "Pieno centro" baze.

Nuo 1948 metų spalio 1 d. kooperatinės bendrovės likviduotos ir perėjo valstybinės pramonės žinion. Švenčionių apskrities kooperacinė bendrovė buvo pavadinta Švenčionių sviesto-sūrių pramonės įmonė. Nuo 1951 metų sausio 5 d. Švenčionių įmonė tapo pavaldži Vilniaus sviesto-sūrių pramonės trestui. 1954 metų liepos 1 d. panaikinus trestus pavadinimai vėl keitėsi. Nuo šiol Švenčionių sviesto gamykla priklausė Vilniaus pieno kombinatui.

Iki 1959 metų sviesto gamykla buvo Adutiškio gatvėje. 1952 metų rugpjūčio 30 d. čia kilęs gaisras sunaikino dalį gamybinių patalpų, īrengimų, archyvą. Po gaisro buvo rekonstruotas ir pritaikytas sviesto gamyklos veiklai buvęs kaičių gamybos pastatas Vidžių gatvėje. Tuo metu patalpu užteko, nes gamybos apimtis buvo maža. Augant išleidžiamos produkcijos apimčiai gamykla plėtėsi.

Nuo 1960 metų sausio 1 d. prie Švenčionių sviesto gamyklos buvo prijungta Švenčionių pieninė, o nuo 1963 metų sausio 1 d. Pabradės sviesto gamykla.

Švenčionelių pieninės bazėje buvo paliktas ir ilga laiką veikę Švenčionelių pieno separavimo punktas, o Pabradėje sviesto gamykloje paliktas pieno perdirbimo cechas. Šiuo metu čia rekonstruota alaus gamykla.

1972 metais pastatyta savo transformatorinė pastotė, gamybinis priestatas, garažai, kazeino džiovykla. 1983 metais buvo išplėstas nenugriebto pieno produkcijos cechas ir gutavos produkcijos sandėliai.

Nuo 1976 metų sausio 1 d. Švenčionių sviesto gamykla pavaldži Utenos pieno kombinatui.

Gamyklos teritorija buvo labai maža. Laikui bėgant ji buvo kelis kartus plėtiama. Šiuo metu teritorijos apimtis

8988 kv.m. Teritorijoje 8 pastatai, užimantys 1831 kv.m. 3143 kv.m. teritorijos asfaltuota. Teritorija aptverta vieles tinklo tvora, o nuo Vidžių gatvės plytų tvora. 1993 m. pradėjo veikti kontrolinis išėjimo punktas.

1992 m. lapkričio 11 d. įregistruota kaip akcinė bendrovė "Švenčionių pieninė".

1986 m. Respublikos statybos ministerija, rajono statybos skyrius ir architektas surašytame akte pripažino, kad sviesto gamybos cechas yra avarinėje būklėje, tolesnė gamyba - rizikinga. Tad buvo sumanyta statyti naują gamykla. 1988 metais prasidėjo projektavimo darbai.

1992 metais pradėta pirmoji kertinė plyta į naujosios sviesto gamyklos pamatus. Šiais metais panaudota net 20 milijonas savo ir 26,4 milijono talonų Respublikos biudžeto lėšų. (Tuo metu buvo naudojami talonai, ūmonių "žvėreliai", "vagnorėliai" vadinti).

1993 m. buvo planuota 50 milijonų talonų savo lėšų ir 18 milijonų valstybės. Statybos darbai vyko iki metų pabaigos. Prieš pat Naujuosius Visagino statybininkai su visa savo manta iš statybos aikštėlės išsikraustė. Statyba užkonservuota.

Nors statybos darbams tėsti pinigų nėtrūko, bet statyba sustabdyta, nes Fabradės ceehe sumanyta įrengti alaus gamykla, iš kurios tikimasi gauti pelną. Iš statybų skirtų lėšų numatyta rekonstruoti Visagine įsigytą pastatą, kuriam bus atidaryta "Švenčionių pieninės" parduotuvė ir už gaunamą pelną toliau tėsti pieninės statybą,-pasakoja pieninės direktorius Jegoras Šukevičius.

Rekonstruojamas ir nupirktas pastatas Švenčionių mieste, į kurį bus perkelta šiuo metu kultūros centre nuosnos pagrindais veikianti parduotuvė.

Prasidėjus pertvarkai, augant kainoms, išaugo ir pieno produktų kainos. Pirkėjo pajamos gerokai sumažėjo, jis jau nepajęgus pirkti tiek, kiek anksčiau. Todėl ir pagamintam sviestui reikia rinkos ieškoti. Geriausias pajamas pieninė gauna iš kazeino gamybos, kurį mielai perka užsienio šalys.

"ŽEIMENOS" SIUVIMO FABRIKAS

1962 metų spalio 25 d. buvo išleistas pirmasis įsakymas dėl antrinių žaliavų perdirbimo įmonės sukūrimo. Įmonė buvo įkurta Švenčioniu ir Nemenčinės pramonės kombinatų bazėje. Firmuoju šios įmonės direktoriumi buvo Girėnas Gutmanas. I įmonės sudėtį įėjo: Švenčioniu virvių, pirties juostų, ūkiškų tinkliukų gamybos barai, koklių gamybos oachai Švenčioniu rajono Trakų kaime ir Pabradės mieste, Pabradės medžio apdirbimo baras, kuriame buvo gaminamos medinės dėžės Eildukevičiaus fabriko avalynei įpakuoti, o taip pat pjaunamos lento. Siuvimo barai Pabradėje ir Švenčioneliuose, kurie siuvo darbo drabužius.

Visi barai dirbo dvieim pamainomis, išskyrus Švenčioneliu barą, kuris dirbo trimis pamainomis. Pastatas čia buvo mažas, stovėjo tik dėvynios siuvimo mašinos. Tai buvo labai primityvus, rankinis darbas. Gaminiai buvo sukerpami kiekvienam bare. 1962 metais gamybos apimtis buvo 1400 tūkst. rublių. Dirbo viso 379 žmonės.

1963 metais Švenčioneliuose buvo gautos naujos patalpos, kurias suremontavus buvo perkeltas siuvimo baras. Pradėta čia buvo dirbti jau dvieim pamainomis. Dirbo apie 90 žmonių. Buvo įdiegtos naujos siuvimo mašinos, sumažintas rankų darbas, išplėstas siuvamų drabužių assortimentas.

1963 metais balandžio mén. iš Utenos pramonės kombinato prijungtas Zarasų masinio siuvimo baras, kuriame dirbo 100 žmonių. Čia buvo siuvami vatiniai kostiumai, skirti darbui žemoje temperatūroje. Įmonė tuo metu priklausė Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos įvairių pramonės šakų valdybai.

Išaugus gamybos apimčiai ir pajégumams gamyba specializuojama. Iš Pabradės miesto koklių gamybos baras buvo perkeltas į Trakų kaimą. Likusios laisvos patalpos suremontuotos ir čia pradėjo veikti sukirpimo baras, kuris kirpiniais aprūpindavo Pabradės, Švenčioneliu ir Zarasų siuvimo barus. Tas padėjo efektyviau naudoti medžiagas, sutvarkyti jų apskaitą. Medžiagų sandėliai buvo taip pat Pabradės mieste. Tos permainos per metus laiko padėjo padidinti gamybos apimtį iki 2900 tūkst. rublių. Darbuotojų skaičius išaugo iki 461 žmogaus.

1975 metais buvo rekonstruotas Zarasų baras.

1976 metais fabriko kolektyvas buvo pradininkas organizuojant siuvėjų meistrišumo konkursą tarp Vietinės pramonės siuvimo įmonių ir pažangaus patyrimo mokyklą.

1979 metais atvėrė duris naujas Pabradės vatiniai antklodžių siuvimo baras, kuriamas su komplektuoti japoniški automatai antklodėms dygsniuoti. Nuo šių metų Švenčioniu siuvimo fabrikas jau vadinamas "Žeimenos" siuvimo fabriku.

1980 metų spalio 24 d. fabrike vyko pažangaus patyrimo mokyklos seminaras tema "Naujos technikos ir technologijos diegimas "Žeimenos" siuvimo fabrike." Dalyvavo Jame ir kitų įmonių, priklausančių Vietinės pramonės ministerijai, atstovai.

Buvo minimos visos tuo metu įžymios šventės: Tarybų valdžios atkūrimas Lietuvoje (40 metų), Išsivadavimo iš fašistinių grobikų 35-metis ir kt.

Respublikiniame meistrų sąskrydyje dalyvavo vyr meistrė F. Černova, kuri buvo apdovanota garbės raštu ir pinigine 100 rub. premija. Lapkričio mėn. siuvėjos J. Olechnovič, A. Bogačiova ir G. Vicko dalyvavo siuvėjų motoričių profesinio meistrišumo konkurse "Dangos" įmonėje Kaune.

Vyko socialistinis lenktyniavimas. Už III ir IV ketvirčius fabriko kolektyvui buvo pripažinta III-oji vieta.

1983 metais kovo 25 d. fabrike lankėsi delegacija iš Vitebsko siuvimo fabriko "Vitebčanka" su direktore N. Rusina buvo atvykę 60 šio fabriko darbuotojų. Kalba vyko dėl tolesnio bendradarbiavimo sutarties pasirašymo. Svečiai parodė įdomų koncertą "Žeimenos" siuvimo fabriko dirbantiesiems.

30 dirbančiųjų dalyvavo organizuotose ekskursijose į Maskvą ir Uljanovską. Maskvoje lankėsi "Pobedos" fabrike.

1984 metais fabrike su dirbančiais susitiko J. Batalinas, TSRS darbo komiteto pirmininkas su rajono partijos komiteto pirmaja sekretore V. Purvaneckaitė.

1984 - 1985 metais fabriko kolektyvas aktyviai dalyvavo organizuojamame ekonominame eksperimente. Gražiomis darbo dovanomis kolektyvas užbaigė XI penketį, o už 1985 metų darbo rezultatus didinant darbo našumą buvo pripažinta II-ji vieta respublikoje ir i teikta 5300 rublių piniginė premija.

Nuo 1981 metų fabrike buvo įvesta brigadinė darbo apmokėjimo ir materialinio skatinimo sistema už galutinius darbo rezultatus. Tuo tikslu buvo sudaryta 19 brigadų, iš jų 13 specializuotų ir

6 kompleksinės, iš kurių sudėtį įeina apie 600 dirbančiųjų.
13 brigadų dirbo ūkiskaitos pagrindu.

Didelis dėmesys buvo skiriamas socialistiniams lenktyniavimui, kuris buvo organizuojamas tarp cechų, baryų, brigadų ir individuallus. Net ir 65 inžinerijos technikos darbuotojai dalyvavo sočlenktyniavime pagal asmeninius kūrybinius planus.

Nuo 1978 metų fabriko kolektyvas lenktyniaavo su Priemų siuvimo fabriku "Sūduva" ir su Vitebsko siuvimo susivienijimu "Vitebčanka". Ne kartą fabrikas buvo prizininkas Vietinės pramonės sistemos ir rajono įmonių tarpe.

Per ketvirtį fabriko gyvavimo amžiaus gamybos apimtis išaugo net 11 kartų ir sudarė 16500 tūkst. rub., dirbančiųjų skaicius išaugo tik 1,8 karto ir ^{kolektyva} sudarė 685 žmones.

Daug darbo pirmūnų, darbo veteranų dirbo fabrike, kuriais fabriko kolektyvas pelnytai didžiavosi. Tai: siuvėjos Z. Jedinškaja, V. Kolesnikova, M. Budrienė, R. Maminskienė, R. Ganatauskaitė, M. Chvatovič ir kt., kirpinių numeruotojos L. Grybauskienė, V. Medeišienė, vairuotojas B. Lipinskas, įrengimų derintojas A. Bratiška ir daugelis kitų, kurių auksinės rankos išpuoselėjo fabriką. Daugelis darbuotojų buvo apdovanoti vyriausybiniais apdovanojimais, medaliais, ordinais.

Administracija nuolat rūpinosi kadru įtvirtinimu, o ypač specialistų.

1973 m. fabrike pradėjo dainuoti suburtas moterys choras, dalyvavęs rajoninėse ir respublikinėse daimų šventėse. 1977 m. zoninėje apžiūroje "Dainuoja darbo Lietuva", vykusioje Elektrėnuose, laimėjo II-ą vietą. 1978 m. choras dalyvavo chorų sąskrydyje Šiauliuose. 1982 m. zoninėje apžiūroje, vykusioje Molėtuose, laimėjo II-ą vietą ir respublikinėje apžiūroje, vykusioje Kaišiadoryse, III-ą vietą. Prie fabriko buvo suburtas šokių būrelis, dramos būreliai, veikė vokalinis ansamblis.

Švenčių progomis fabrike nuolat buvo organizuojamos parodos, vakaronės, įvairūs susitikimai. Kartu su rajoniniais kultūros namais buvo organizuotas teminis vakaras "Fabriko portretas".

Gamybos pirmūnams, aktyviems visuomenininkams buvo nuolat organizuojamos ekskursijos į miestus didvyrius - Maskvą, Brestą, Leningradą, Chatynę, kitus miestus: Leninakaną, Jerevaną, Simferopolį, Soči, Suchumi, Batumį, Uljanovską.

Gamybine patirtimi pasidalinti ir iš kitų pasimokyti kai kurie fabriko dirbantieji lankési giminingose įmonėse respublikoje, o taip pat Maskvoje, Leningrade, Borisove. Ir fabrike lankési delegacijos iš Süduvos, Merkés, Akmenés, Kijevo "Specodežda", Vitebsko.

Fabrike vyko anksciau taip madingi susitikimai su TSRS Aukščiausiosios tarybos deputatais, kaip SS. Skačkovu, J. Batalinu.

Fabriko administracija ir visuomeninės organizacijos nuolat stengési, kad fabrike būtų jauku ir gera dirbt. Tuo tikslu įrengta jauki valgykla, kaviné-bufetas, relaksacijos kambarys, medpunktas, moteryshigienos kambariai, rūbiné, buitinių paslaugų punktas, kirpykla. Čechuose įrengti poilsio kampeliai ir kt.

Pertvarkos metais fabriko gaminama produkcija susidomėjo užsieniečiai. Iš vakarus iškeliaavo pirmasis šimtas tūkstančių darbinių pirštinių.

1993 metais "Žeimenes" siuvimo fabrikas privatizuotas ir 1993 metų sausio 26 d. įregistruotas kaip akcinė bendrovė "Žeimena".

Dirbant rinkos sąlygomis AB administracija deda visas pastangas, kad kolektyvas dirbtų darniai. Ieško partnerių užsienyje, kad būtų galima gauti užsakymus produkcijai gaminti. Bendrovės dirbantiesiems jau sunkiau dirbt, nes daugelių metų siuvus standartinius siuvinius tenka pratintis prie naujos produkcijos gaminimo nedidelėmis partijomis. Siuvamą užsienyje turinti paklausą patalynė, darbiniai drabužiai, vyriški marškiniai. 1993 m. pagal vokiečių užsakymą buvo siuvami sijonai bei kitos prekės.

Šiuo metu AB "Žeimena" bendradarbiauja su firmomis iš Vokietijos, Austrijos, Švedijos, Anglijos, Čekijos ir kt.

Skyrelį paruošė AB "Žeimena"
vyr. inžinierė M. Nalivaikienė
1995 m., Švenčionys

D A I N O S I R

E I L É R A Š Č I A I

A P I E Š V E N Č I O N I U

K R A Š T A

AUKŠTAITIJA MANA

Kaip šviečia lino drobėj
gražiausioji gija,
taip šviečia spinduliuoja
visa Aukštaitija.

Lyg juosta pievas ir laukus
Apjuosia Žeimena
Kur ežerai žali, žali
Aukštaitija mana.

O girioje vingiuoja
Seni seni takai
Ir mena juos kaip ėjo
Sunkion kovon draugai.

Lai žydi mūsų laimė
Po aukštu dangumi.
Lai skamba Aukštaitijoj
Švenčionys vél jauni.

Muz. A. Bražinsko

Žodž. V. Barausko

EŽERŲ SIETUVA

Mūsų žemė -
Žalias gintaro lašas.
Mūsų kraštas -
Tylių ezerų sietuva,
Ruduo savo auksą
Arimais čia neša,
Čia saulę aukščiausiai -
Anksčiausiai pamato
Lietuva.

Priedainis: Žaliuokit ir oškit,
Gimtieji Švenčionys,
Jums širdys per amžius
Ir plaks ir dainuos.
Gražus Jūsų vardas,
Geri Jūsų žmonės -
Čia saulės ir meilės
Netrūksta namuos.

Ažuolai čia
Dangų mėlyną kelia,
Braido pievom
Škaidri ir smagi Žeimena,
Čia klaupiasi laikas
Prie pilkapio žalio,
Atjauninęs širdis
Šlove karžygėlių
Amžina.

Priedainis:

Mūsų žemė -
Žalias gintaro lašas.
Mūsų kraštas -
Tylių ezerų sietuva.
Per mielą ir brangų
Gimtinės peizažą
Kas ryta čia saulę
Sutikti ateina
Lietuva.
Priedainis:

J. Butkevičius
Švenčionėliai

Ž O D I S L A I S V E I

Pusę amžiaus Tavęs neregėjom,
Smurto batais po kojom paminti,-
Gimtoj Žemėj beteisiai lindėjom
Genocido tamsiam labirinte.
Saké mums - išvadavom, apgynėm,
Saké - rojų sukurs čia pasauly,
O mes dusome melo klampynėj,
Ir savų pakalikų apgaulėj.
Daug savųjų svetur išlydėjom...
Daug čia ašarų, kraujo pralieta...
Tu sugrįši! - šventai mes tikėjom
Tremtyje ir vienutėj kacetų.
Pagaliau lemties žodis prabilo:-
Tiek svajotą mums paskelbė žinią -
Sugrįžai vergo pančiai nudilo!
Prie varčios Tu vėl stovi Tėvynės!
Širdžių polékį kelkim į dangų
Sutvéréjui už laisvę atkurtą,-
Ją sergékim nuo priešo žabangų
Ir nuo kėslų aklujų mankurtų.
Vergo kilpą numeskim gëdingą -
Tiesa melui užtverkime kelią.
Mūsų darbas ir siekis vieningas
Iš griuvésių prikels mūsų šalį!

Žvaigždė. -1993 kovo 10.

R. Čepulis

ŠVENČIONIŲ KRAŠTAS

Švenčionių kraštas kalvom padabintas,
Ežerais puoštas, miškais apsodintas.
Žemė lietuvių nalšia čia nuo seno.
Joje lietuviai čia amžius gyveno.

Švenčionių miestas ir senas ir geras.
Vytauto Didžiojo buvo čia dvaras.
Vėliau ir rusai, ir lenkai čia valdė
Ir vis lietuvių nutautinti bandė.

Pagaliau laisvė po daugelio metų
Švenčionių žemėje vėl atsistatė.
Stiprinkim Lietuvą kaip tik tai galim,
Daug iškentėjusią, mylimą šalį!

Rytas. - 1992 birželis.

ŠVENČIONIŲ PAKRAŠTY

Sudūlėjo teisės
privilegijos
sausaslénio dugne
Švenčionių šventvietės
kalnai ir ažuolai sunyko
ir niekas neišgirs jau
medžioklės pradžią
skelbiančiu
ragu gaudimo
Vytauto dvare
totoriai ravi agurkus
atsukę nugaras mečetei
ir žiedžia puodus
puodžiai Kūnos aukštupy
kadaise valdę
Goštautai ir admirolai
užduso po sukilélių kapais
dar kartais išgirsti -
šuoliuoja Gajaus korpusas
link Vilniaus
moksleiviai renkasi
i demontraciją
klampoja keliuose
lietuvių baltarusių
vargani valstiečiai -
ir viskas jau istorija
jau sauslénio atmintyje
tarsi vaistažolių
išgydanti dvasia
Švenčionių šventvietėj
kalnuos ir ažuoluos -
koks ilgas kelias
nuo aukuro ugnies
iki tiesos ir pažinimo
nuo baudžiavos
iki žeminių Antanų miške

ŠVENTOJI NALŠIA

Švinta.
Švintelė.
Švenčionys.
Likučiai šventų qžuolymų.-
Šventoji pagoniška žemė.
Šventieji žalčiai,
Jau sulindę
Kol kas dar uksmingų eglymų tanknėn.
Ignalinos šventus ežerynus
Rieškučiomis semia ir semia-
Visai nešventi kartais-
Amžiai
Ir perpila laiko tėkmén -
Galbūt nešventa buvo Daumanto teisė valdyti
Ir priesaika kešyt klastingam karaliui,
Bet šventas Ginučių piliakalny kraujas.
Ir žalvario segė šventa.
--- Dingo riteriai - Šunys.
Tituluoti bailiai išsikraustė seniai
Po paralių,
Bet paliko Jinai,
Bet paliko
Manoji Nalšia.

Bet paliko,
Nors ją
Kas norėjo,
Tas spjaudė,
Tas mainė ir mindė.
Renutilo vietovardžių muzika
Pievose,
Raistuose,
Kalvotuos laukuos- -
Ačiu, motinos, jums,
Kad neleidot užgessti balanai,
Tik lietuviškai pritarėt lingai.
Fliksernėgiai artojai,
Už šventą rambumą
Ligi žemės lenkiuos.

Už rambumą,
Už duoną.
Ir už savo kiek skeptiškai lyrišką būdą.
Už tai,
Kad jūs dirbote darbą,
Kad nesukot galvą
Per mažai giriama,
Per mažai girdimi.
Kad mokėjot įveikti
Ir purvą,
Ir neviltį,
Ir šimtmiečiais trukusį blūdą.
Kad mokėjote laukt ir tikėti
Ne žodžiai - visa Širdimi.-
Blunks kiniškos šypsenos.
Ir oratorių seilės išdžiūsta.
Byra rožinės plunksnos
Nuo anų,
Nesuradusių niekur namų,
Nepalikusių niekur darbų.
Bet kasmet čia sugrižta gandrai,
Taiso vėtrų nualintą gūžtą,
Renčia lizdą jaunikliai
Ant stogų,
Negyvų kaminių,
Ant stabų - -

Nežinia, kokią vėtrą sukels
Neregėtas dar laikmečio greitis.
Nežinia, kur poryt reiks nakvoti,
Kur į sapną ims brautis
Pušaitė šita- -
Nežvarbu, kur bebūčiau-
Visados leisk sugrižt,
Visados leisk pareiti,
Visados pasilik man
Šventa- - - - - - - - - -

O. Petkevič

ŠVENČIONIŲ KRAŠTAS

Čia mėlynuoja tavo ežerai,
Čia ošia šilas, šnara ajerai.
Gimtine mano, tu viena esi-
Likimas mano, mano ilgesys.

Čia mano bočiai ir tévai gyveno.
Vaikystés dienos upele sroveno.
Dabar ateina tais pačiais takais
Sutikti aušrą jau mani vaikai.

Gimtinéj mano saulé daug šiltesnė
Ir méniesiena čia kur kas šviesesnė,
Ir paukščiai čia skambesnę giesmę traukia,
Ir namuose čia visad mūsų laukia.

Kampeli mielas, tu, tik vienas, tu
Tapai man savas. Ir néra kitų.
Tik tavo žemę taip karštai myliu,
Tik tavim didžiuotis aš galiu.

Žvaigždė. - 1990 birželio 23.

Prie Cirkliškio memorialo

Už miesto, prie parko,
Prie viešojo kelio
Broliškas kapas
Su kryžiais išaugo.
Supylė jį našlės,
Sesutės, broleliai
Iš žemės šventos
Ir iš savo širdžių.
Kas eina - sustoja,
Važiuoja - pažvelgia,
O vėlinių dieną
Suplaukia minia.

Po puokštę ir širdį,
Po žodį skausmingą
Palieka prie kapo
Kiekvienas žmogus.
O naktį, kai žvaigždės
Kryžius apšviečia,
Man rodos, kad eina,
Žygiuoja mišku
Tėvynės gynėjai,
Žaliukais vadinti,
Vergais nepanorė
Tėvynėje būt.

O kai per padangę,
Tarytum per bruką
Perkūnas nudunda -
Sublyksi žaibai,
Regiu - partizanai
Už laisvę vėl grumias
Ir krenta už Lietuvą
Kaip sakalai.

Oškit prie kapo
Pušys, berželiai
Amžiną giesmę
Laisvės gynėjams,
Kad ją išgirstų
Ju sielos nemarios
Dievo aukštybėse
Tyliai plevenančios...

L I T E R A T U R A :

- Kviklys B. Mūsų Lietuva. V., Mintis, 1989. 752 p. su iliustr.
P. 671-686.
- Laužadis Š. Švenčionys. Utana, 1952.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V, Mokslas, 1981. T. 8.
640 p. P. 40.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. V., Mokslas, 1984. T. 12.
684 p. P. 485.
- Lietuvos istorija. Red. A. Šapoka. V., Mokslas, 1989. 687 p.
su iliustr. P. 14.
- Rytų Lietuva: Istorija, kultūra, kalba. V., Mokslas, 1992.
240 p. su iliustr., gaid.
- Stanevičienė V. Švenčionys praeityje ir šiandien. (Vadovas po
Švenčionių miestą). Švenčionys, 1990. 35 p.
- Zigmas Žemaitis. (Straipsnių rinkinys). V, Mokslas, 1979. 184 p.,
8 iliustr. lap.
-
- Aliulis V. Švenčionių koplytėlės ir koplyčios. - Žvaigždė, 1989
 gegužės 20.
- Bernatavičius P. Neužmirštami metai. - Žvaigždė, 1960 rugpjūčio
10, rugpjūčio 6, rugpjūčio 3, liepos 3, liepos 27 ir liepos 24.
- Bernatavičius P. Tarybų valdžios įkūrimas Švenčionių apskrityje
1918-1919 metais. - Žvaigždė, 1960 gegužės 14, gegužės 18, gegužės
21, gegužės 25, gegužės 28, birželio 1, birželio 4, birželio 8,
birželio 11, birželio 18, birželio 23.
- Bučelis B. Vaistužolių perdirbimo fabriko. J. Kudabos nuotraukos.
- Žvaigždė, 1957 rugpjūčio 3.
- Builiénė D. Lakštingala narve negieda. / apie J. Sinių. - Žvaigždė
1991 vasario 10.
- Cimbolaitis A. Atidengti pažinklai./Nuotr. autoriaus. - Žvaigždė,
1991 liepos 24.
- Cimbolaitis A. Dėmesingas klausytojas, nuoširdus žmogus.- Nuotr.
iš susitikimo su V. Landsbergiu metu. - Žvaigždė, 1992 lapkričio
4.
- Cimbolaitis A. Dirba pati, pataria kitiemu./Apie A. Kudabienę.
Nuotr. autorius. - Žvaigždė, 1993 sausio 30.
- Cimbolaitis A. Gražintas iš užmarūties. Nuotr. autorius. -
Žvaigždė, 1990 spalio 18.
- Cimbolaitis A. Grožio puoselėtoja./R. Muravjova, gėlininkė. Nuotr.
autoriaus. - Žvaigždė, 1989 gegužės 7.

- Cimbolaitis A. Įpareigojantis vardas."Aukštaitijos" ansamblio liaudies kolektyvo vardas. - Žvaigždė, 1984 kovo 20.
- Cimbolaitis A. Kur stovės koplyčia? - Žvaigždė, 1989 gegužės 16.
- Cimbolaitis A. Mokykla, kurioje nuolat skamba muzika./Apie muzikos mokyklą. - Žvaigždė, 1993 lapkričio 17.
- Cimbolaitis A. Naktį nugriauta, dieną atstatyta./ Nuotr. autoriaus - Žvaigždė, 1989 rugpjūčio 8.
- Cimbolaitis A. Nauja gamykla - nauja produkcija./Nuotr. autoriaus. - Žvaigždė, 1993 gegužės 15.
- Cimbolaitis A. Pagerbtį po daugelio metų./ Knygnešiai. Nuotr. autoriaus. - Žvaigždė, 1989 balandžio 1.
- Cimbolaitis A. Paminklas iš antkapių./ Nuotr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1994 sausio 15.
- Cimbolaitis A. Pastates, keičiąs Švenčionių centrą. - Žvaigždė, 1993 balandžio 21.
- Cimboliatis A. Siuva naujas vóliavas./"Žeimenos siuvimo fabrikas. Nuotr. autoriaus. - Žvaigždė, 1989 sausio 28.
- Cimbolaitis A. Vertybų perkainojimo metas./Pasakojimas apie Švenčionių kraštotoyros muziejaus darbą. - Žvaigždė, 1993 sausio 20.
- Cimbolaitis A. Vokiečiai siūlo draugauti. - Žvaigždė, 1993 liepos 21.
- Čeponienė M. Švenčionių krašto puošmena./Apie "Aukštaitijos" ansamblį. Nuotr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1989 sausio 26.
- Danilevičienė J. Žmonės - fabrikui, fabrikas žmonėms. - Žvaigždė, 1974 birželio 22.
- Gembura S., Samulevičius Z. Audros nutrauktas skrydis./ Apie žvirką ir Vigurę. - Žvaigždė, 1989 gegužės 1, gegužės 6, gegužės 9.
- Gembura S. Iš Švenčionių krašto praeities. - Žvaigždė, 1960 gruodžio 24, 1961 sausio 4, 1961 sausio 7.
- Gembura S. ir Skinderis J. Likimai, kuriais didžiuojamės./Švenčionyse kuriamas F. Žirkos muziejus. - Tieša, 1974 sausio 6.
- J. Jakšto istorinis paminklas Lietuvos kariuomenės karių kapavietėje Švenčionių kapinėse. - Žvaigždė, 1992 kovo 7.
- Jasevičienė B. Tenepavargsta rankos, teduzgia staklėlės./ Apie A. Kudabienę. Nuotr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1990 spalio 11.
- Kadzevičius S. Atmintis./ Apie J. Sinių. - Žvaigždė, 1989 liepos 22.
- Kadzevičius S. Likimas lémė sunkią dalią./Apie daktarą A. Kymą.- Žvaigždė, 1989 rugpjūčio 26.
- Kadzevičius S. Po šaltu antkapiu - karšta širdis. - Žvaigždė, 1990 gegužės 16.

Kadzevičius S. Skleidės šviesą gimtajam kraštui./Apie Z. Žemaitį - Žvaigždė, 1984 lapkričio 13.

Kadzevičius S. Šviesi asmenybė po sermėgos švarku./ Apie Z. Žemaičio mokyklos direktorių Matą Untulį.- Žvaigždė, 1989 gruodžio 5.

Kadzevičius S. 1863 m. sukilimas Švenčionių apskrityje. - Žvaigždė, 1963 birželio 29, liepos 2, liepos 4, liepos 6, liepos 9.

Kiaupa Z. Švenčionių herbas. - Žvaigždė, 1992 rugpjūčio 30.

Kudaba Č. Atkurkime paniekintą atmintį./Dėl koplyčios atstatymo. - Žvaigždė, 1989 birželio 8.

Kudaba Č. Jano Krasielio atminimas. - Žvaigždė, 1976 balandžio 2.

Kudaba Č. Su viltimi į savo žemę. - Žvaigždė, 1991 liepos 17.

Kulda J. Miestas keičia savo veidą. - Žvaigždė, 1974 lapkričio 7.

Kur statysime koplytstulpį? - Žvaigždė, 1989 balandžio 27.

Lapėnas K. Ką dar žinote apie J. Sinių. - Žvaigždė, 1989 gruodžio 14.

Lavrenovas I. Apie Janeką Krasickį 1928 - 1937 metais. - Žvaigždė 1976 rugpjūčio 24.

Likaitė A. Tautos dvaria-nemirtinga./Zigmo Žemaičio vidurinėi mokyklai - 75.- Žvaigždė, gegužės 21, gegužės 25, birželio 4, birželio 8, liepos 7, liepos 13, liepos 23, liepos 27, rugpjūčio 3, rugpjūčio 6.

Lekavičius A., Nezanovas N. Užmūrytas atminimas./Apie F. Žvirką ir S. Vigurą. - Tiesa, 1988 spalio 6.

Lingūnas B. Poezijos paukštė Švenčionių padangėje. - Žvaigždė, 1971 birželio 12.

Mačerauskienė J. Gero Vkyrdžio, krogždute./Apie pirmąjį invalidų parodą. - Žvaigždė, 1994 gegužės 28.

Mačerauskienė J. Nepakartojanos akiųirkos./Susitikimas su A.

Pachmutova ir N. Dobronravovu. Nuotr. A. Jakšto. - Žvaigždė, 1984 gegužės 24.

Mačerauskienė J. Prano Karvelio personalinė jau veikia. - Žvaigždė, 1993 gruodžio 11.

Mačerauskienė J. Vienintelė Lietuvoje - personalinė gydykla Švenčionyse. - Žvaigždė, 1993 rugpjūčio 8.

Maldžiūnas V. Lietuviškos administracijos kūrimas. - Rytas, 1991, spalis.

Maldžiūnas V. Vokiškųjų okupantų siautėjimas. - Rytas, 1992, gegužė.

Markauskienė L. Pradedamas valstybinės kalbos egzaminas. - Žvaigždė, 1993 gegužės 19.

Mieldažis J. 1905-1907 metų revoliucinius judejimus Švenčioniu apskrityje. - Žvaigždė, 1965 gruodžio 16.

Mikštas A ir kt. Paminklą - į daržą ? Ne! - Žvaigždė, 1989 gegužės 20.

Narkūnas B. Jei nevilti sėsim, liūde į pjausim./Apie rudens šventę Nuotr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1993 spalio 23.

Narkūnas B. Populiарéja vaistingoji Čolelé./ Apie vaistažolių farmacijos valstybinę įmone. - Žvaigždė, 1993 balandžio 7.

Nezamovas N. Garsaus kraštiečio atminimui./F. Žvirkai. Nuotr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1992 spalio 31.

Nezamovas N."C pavašris ateis"./Apie J. Krasickį. - Žvaigždė, 1976 gegužės 1.

Nezamovas N. Prisiimincine garbingus kraštiečius./F. Žvirko ir S. Viguros 60-osios žuvimo metinės. - Žvaigždė, 1993 sausio 30.

Paveleckas M. Gvardiečiai kovose už Švenčionis. - Žvaigždė, 1974 birželio 29.

Petraitienė J. Apie žmogų ir motilę./Susitikimas su J. Baltušiu. - Žvaigždė, 1980 balandžio 5.

Petraitienė J. Liaudies menininkė ruošiasi parodai./ Apie A. Kudabienė. - Žvaigždė, 1980 birželio 5.

Poimanskaja G. Visas gyvenimas žygdarbis./Apie F. Markovą.- Žvaigždė, 1977 spalio 13.

Pošiūnienė B. Sveika, atgimus i kopylyčiai! - Rytas, 1989 rugpjūčio 30.

Pretkelienė G. Mūsų Lietuva - audimų raštuos./Apie liaudies meno parodą. - Žvaigždė, 1979 sausio 1.

Purvinai Marija ir Martynas. 1. Švenčionių ištakos ir problemos. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 16.

Purvinai Marija ir Martynas. 2. Šis tas apie Švenčionių senovę. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 18.

Purvinai Marija ir Martynas. 3. Prieš ir po Pirmojo pasaulinio karo. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 24.

Purvinai Marija ir Martynas. 4. Antrojo pasaulinio karo pradžia. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 29.

Purvinai Marija ir Martynas. 5. Antrojo pasaulinio karo pasiekimės. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 1.

Purvinai Marija ir Martynas. 6. Pokario metai. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 4.

Purvinai Marija ir Martynas. 7. Švenčionys 60-aisiais. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 6.

Purvinai Marija ir Martynas. 8. Švenčionys 70-aisiais metais. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 8.

- Purvini Marija ir Martynas. 9. Naujasis Švenčionių generalinis planas. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 11.
- Purvini Marija ir Martynas. Švenčionys - dabarties ir ateities problemos. - Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 29.
- Rukas P. AT pirminko Vytauto Landsbergio apsilankymas. - Žvaigždė, 1992 rugpjūčio 30.
- Rukas P. Tegul auga ažuolų giraitė./ Nutr. A. Cimbolaičio. - Žvaigždė, 1989 gegužės 11.
- Sabaliauskas A. Susitikimas su poetu./ Nutr. autoriaus. Su A. Matučiu. - Žvaigždė, 1971 gegužės 4.
- Saulevičius Z. Metai be vardo./ Apybraiža. - Žvaigždė, 1989 birželio 6, birželio 8, birželio 10.
- Semėnas V. ir Girininkas A. Profesorė iš Pilypų kaimo./ Nalšios žemės paminklai ir tyrinėtojai. - Žvaigždė, 1994 vasario 19.
- Stanovičienė V. Ažuolai žaliuos žemėj Lietuvos! - Žvaigždė, 1993 spalio 13.
- Stanovičienė V. Pastatykime atgimimo paminklą. - Žvaigždė, 1992 gegužės 27.
- Stanovičienė V. Teikianti džiaugsmę./ A. Kudabienės personalinė paroda. - Žvaigždė, 1985 birželio 13.
- Šileikis V. Tarybų valdžios įkūrimas Švenčionių apskrityje 1918-1919 m. - Žvaigždė, 1991 rugpjūčio 6.
- Švogžlys P. "Kol galim eikim ir kalbékim..." - Žvaigždė, 1991 vasario 4. /Švenčionių klubo susitikimas/.
- Švogžlys P. Nedidelis kraštas, turintis didelę širdį./V. Lansbergio viešnagė Švenčionyse. - Žvaigždė, 1992 spalio 14.
- Trapikas K. Švenčionys: dabartis ir ateitis. - Žvaigždė, 1993, sausio 27.
- Umbrasžiūnas K. Jonas Skruodys./ Švenčionių krašto žmonės.- Žvaigždė, 1990 rugpjūčio 22.
- Umbrasžiūnas K. Knygnešių takais. - Žvaigždė, 1970 gegužės 14.
- Umbrasžiūnas K. Lietuviško žodžio kančių kelias. - Žvaigždė, 1989 liepos 1.
- Umbrasžiūnas K. Švenčionys praeityje. - Žvaigždė, 1969 birželio 17, birželio 19.
- Umbrasžiūnas K. Vilniaus krašto rašytojas. - Žvaigždė, 1970 kovo 21.
- Urbšas A. Tai neužmirštama./ Apie V. Kovarską. - Žvaigždė, 1959 spalio 4.
- Viščionytė G. ir Semėnas V. Nalšia - protėvių žemė. - Žvaigždė, 1993 gegužės 8.

Vosyliutė V. Liaudies meistrų - jubiliejui./Najono išvadavimo
40-mečiui. - įvaigždė, 1984 gegužės 10.

Žemaitis E. Jų rankos suteptos krauju./Apie karo metų žiaurumus.
- įvaigždė, 1962 birželio 30.